

Laila Susanne Vars

Manin galggašii ja mainna lágiin
sáhtášii gáhttet sámiid árbevirolaš máhtu?

Hvorfor bør man og hvordan kan man
bevare samenes tradisjonelle kunnskap?

Why is it important to preserve Sami
traditional knowledge and
how can it be done?

«Geaga ii boađe mihkkege»
Sámi sátnevájas.

Juohke álbmogis leat iežas árbevierut ja dieđut mat leat čuvvon álbmoga buolvvas bulvii ja mat leat álbmoga kultuvrra vuodđun, ja mat earuhit ovtta álbmoga nuppis. Árbevierut gusket buot beliide eallimis, dat leat čuvvon álbmoga ja dat rivdet álbmoga dárbbuid ja ollislaš ovdáneami ektui. Sámiin leat dego buot eará álbmogiin iešguđetlágan árbevierut. Sámis leat ain olu vierut ja dieđut mat leat vuolgán dološ sámi bivdoservodagas, muhtumat dain leat bisson measta rievddatkeahhtá, earát fas leat rievdan áiggiid mielde. Dieđuid hálddašeaddjin lea leamaš olles sámi álbmot, muhto dieđut leat diehttelas leamaš čadnon dološ siiddaide, báikegottiide, sogaide ja bearrašiidda, ja danin sáhttetge árbevierut maid rievddadit guovllus guvlui, báikkis báikái, sogas sohki ja vel bearrašis bearraši nai. Árbevierut leat heivehuvvon ja vuolgán vissis beaivválaš dilis, ma dárbbut leat hábmen vieruid. Nu guhká go sámit elle iehčanassii, ja eai deaivadan nu olu eará kultuvrraiguin, de ii lean olus dárbu suodjalit árbevirolaš dieđuid. Baicca ledje sápmelaččat čeahpit iežaset máhtu juogadit olggobeale vánddardedjiiguin ja gárvvohedje sin sámi biktasiiguin ja oahpahedje sidjiide birgenvugiid heivehuvvon galbma davviguovlluide. Sápmelaččaid máhttu bođii buorrin norgalaččaide geat vulge sabehiiguin rastttidit Ruonáeatnama ja eará galbma guovlluid, sii válde sámiid fárrui vai sii buorebut máhtáše birget ruostibuollašis.

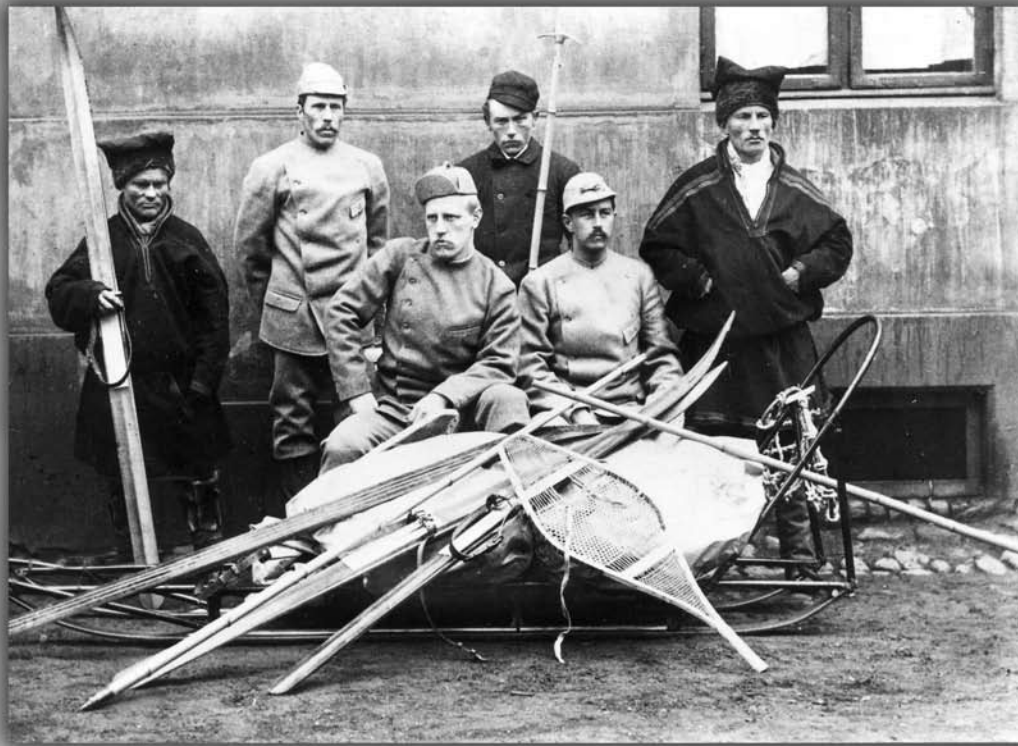
Dološ sápmelaččain ii lean čállingiella mainna duodaštedje iežaset vieruid ja eallinvugiid. Njálmmálašvuohta leage ain odne dat dábálaš vuohki mot sámit fievrredit máhtu ovtta buolvvas bulvii, leažžá dal sáhka mánnádikšumis, meahcásteamis,

Ethvert folk har tradisjoner og kunnskaper som har fulgt folket fra generasjon til generasjon, som er selve fundamentet for folkets kultur og som gir det sitt særpreg. Tradisjoner berører alle sider ved livet, de endres og utvikles i takt med menneskets utvikling. Samene har som alle andre urfolk særegne tradisjoner, sedvaner og kunnskaper som stammer fra det gamle samiske jegersamfunnet. Enkelte av disse har bestått uendret, andre har endret seg i takt med tiden. Forvalterne av kunnskapene har vært det samiske folk som helhet, men kunnskapene har selvsagt vært knyttet til de lokale siidaene, bygdene, slektene og familiene. Derfor er det variasjoner i de samiske tradisjonene, de varierer fra et område til et annet, fra et sted til et annet, fra en slekt til en annen og det er til og med forskjeller fra en storfamilie til en annen. Tradisjonene er tilpasset og har sitt fundament i en virkelighet, et daglig liv hvor behovene har formet tradisjonene. Så lenge samene ikke hadde så mye kontakt med andre folkeslag og kulturer, så var det heller ikke noe stort behov for å beskytte den tradisjonelle kunnskapen. Tvert i mot, samene er kjent for å ha delt sine kunnskaper med gjennomreisende folk- de ble gjerne kledd i samiske klesdrakter og opplært i hvordan man overlever vinteren i de kalde arktiske strøk. Samenes kunnskaper har vært til nytte for nordmenn i deres ekspedisjoner på ski over Grønland og i andre kalde områder. Med sine kunnskaper har samer hjulpet polfarerne med å overleve i sprengkulda.

Historisk har ikke samene benyttet et skriftspråk for å dokumentere sine tradisjoner og sine levesett med. Muntlige overleveringer er den dag i dag den måten man vanligvis over leverer kunnskap fra en generasjon til en annen, enten det er snakk om barneoppdragelse og stell, høsting av naturressurser, drømmetolkning eller duodji. Da det ikke finnes mange

All peoples have traditions and knowledge that follow them through generations that are the foundation of the people's culture and which gives it its distinction. Traditions affect all aspects of life; they change and develop in step with general human development. As with other indigenous peoples, the Samis have special traditions, customs and knowledge that originate from the ancient Sami hunter-gatherer society. Some of these have remained unchanged, while others have changed in step with time. The Sami people as a whole have managed their traditional knowledge, but the knowledge of course has been tied to the local *siida* (cooperative, or extended family), villages, relatives and families. Thus, a wide range of variations exist in Sami traditions, differing from one region to another, from one place to another, from one family to another, and there are even differences from one extended family to another. The traditions have been adapted and have their basis in a reality, a daily life where the needs have shaped the traditions. As long as the Samis did not have much contact with other peoples and cultures, there was little need to protect the traditional knowledge. On the contrary, the Samis are known for having shared their knowledge with people passing through who were often given Sami garments and taught how to survive safely in Arctic winters. The Samis' knowledge has been beneficial to Norwegian explorers skiing across Greenland and in other cold regions. With their knowledge, the Samis have helped polar explorers survive in the biting cold of the Arctic.

Historically, the Samis had no written language to document their traditions and way of life. Today, it is still common to convey knowledge verbally between generations, be it about upbringing and care of children, exploitation of natural

Sápmelačča guovttos Ole Ravna (gurutravddas) ja Samuel Balto (olgešravddas) leiga Fridtjov Nansen mielde čuoigamin rastá Ruonáeatnama 1888:s.

Samene Ole Ravna (til venstre på bildet) og Samuel Balto (til høyre) var med Fridtjov Nansen på ski over Grønland i 1888.

Samis Ole Ravna (left) and Samuel Balto (right) accompanied Fridtjov Nansen on a skiing expedition across Greenland in 1888.

niehkodulkomis dahje duddjomis. Go eai gávdno olus čállojuvvon muitalusat dahje čilgehusat sámiid árbevieruid birra, de leatge oasis sámiid dološ máhtus mat lea oalát jávkan dađistaga go sámi servodat lea rievdan, dahje máhtut leat min vuorrasit olbmuid čuvvon hávdái. Beakkán Ovlláš-Juhán (Johan Turi, 1854–1936) lei sámi vuosttaš girječálli. Son čilgii girjjistis «Muitalusat sámiid birra» (Turi 1910) sámiid eallinvugiid ja árbevieruid birra dakkár áiggi go sámiin ii lean vel čállingiella gaskaoapmin, ja juste fal danin leatge su čállosat hui mávssolaččat sápmelaččaide ja earáide maid dái odnege historjjalaš duođaštussan. Girjjistis čilge son sámi muitalanvuogi mielde iešguđet beali meahcceálbmoga eallimis, ja girji leage šaddan njuolgut okta dain deháleamos dološ čállošii mat duođaštit danáigásaš sápmelaččaide eallinvugiid ja vieruid. Muđui leat eanas olggobeale sámi servodaga olbmot, duđkit ja vánddardeaddjit

skrevne fortellinger eller forklaringer om samiske tradisjoner, så har deler av den tradisjonelle samiske kunnskapen gått tapt grunnet endringer i det samiske samfunnet, eller så har kunnskapen fulgt dets bærere, den eldre generasjon samer, til graven. Den kjente Ovlláš-Juhán (Johan Turi, 1854–1936) var den første samiske forfatter. Hans bok «Muitalusat sámiid birra» (Turi 1910) beskriver hvordan samene levde på hans tid og de tradisjonene som lå til grunn for datidens samiske lokalsamfunn i en tid når samene enda ikke hadde et skriftspråk. Hans beskrivelser har derfor veldig stor betydning både for samene selv og andre som historisk dokumentasjon. Gjennom samisk fortellertradisjon beskriver han ulike aspekter ved et naturfolks levesett, og verket hans er derfor et av de mest betydningsfulle skriftlige nedtegnelser som kan bidra til å forstå også nåtidens samiske levemåter og tradisjoner. For øvrig er det

resources, dream interpretation or *duodji* (Sami handicrafts). As only a limited number of written narratives or evidence of Sami traditions can be found, parts of Sami traditional knowledge have been lost during changes within the Sami society, or the knowledge has followed its carrier, the older generation of Sami, to the grave. The renowned Ovlláš-Johán (Johan Turi, 1854-1936) was the first Sami author. In his book *Tales About Sami (Muitalusat sámiid birra)* (Turi, 1910), he tells about the daily life of the Samis of his lifetime and of the traditions behind the Sami local communities of that era when the Samis still lived without the aid of a written language. His accounts are therefore of utmost importance for the Samis themselves and for others as historical documentations. Using the Sami narrator tradition as a tool, he enlightens us on aspects of the Sami way of life and his work is therefore one of

geat leat čilgen olgomáilbmái sámi vieruid ja dábiid.

Davviriikkaid historjagirjjiin eai leat čál- lon galle sáni sápmelaččaid birra, ja danin leage eanetlogu álbmogis unnán máhttu ja ipmárdus kulturerohusaide. Giellaváttuid ja garra dáruiduhttinpolitihka geažil eai leat sámit ieža beassan čilget historjjálaš dáhpá- husaid ja mot dat leat váikkuhan sámi kultuv- rii. Dálá áiggis sáhtta várra ain jearrat oamas- tit go mii sámit iežamet historjjá, vai lea go min historjá ja dieđuid duođašteapmi ain eanetlogu álbmoga hálddus? Mii sápmelač- čat eat leat olus beassan čilget dilimet ieža- met sániiguin, go antropologat ja almmolaš virgeolbmát leat iežaset ipmárdusa vuodul guorahallán min láhttenvugiid, ja dávjá njuolgut boastut govvidan sámi kultuvrra váilevaš ipmárdusain. Diehttelas leat dutkit maid veahkehan min álbmoga duođaštit min árbevieruid, sii han máhtte čállit ja čállimiin ja govvidemiin leat olgomáilmmi dutkit duo- đástan osiid min kultuvrras mat soitet oalát jávkan otná sámi servodagas. Muhto seam- mäs ferte muitit ahte eai buot árbevierut leat lihka álkit oaidnit dakkáriidda geat eai dovdda sámi servodateallima, omd. lea váttis sutnje gii ii ádde sámegeiela ja dan erenoamáš geažuhan hupmanmálla, áddet buot beliid dan gulahallamis mii sámiin lea gaskaneaset. Lihkus lea dál dilli nu ahte sámit ieža leat dutkagoahtan sámi áššiid, ja dainna lágiin sáhttet njulgegoahtit čuoččuhusaide maid eará dutkit leat ovdanbidján sámiid ektui ovdalaš áiggiid.

Dán čállošis čujuhan mun muhtin hásta- lusaide mat leat áigequovdilát go lea sáhka sámi árbevirolaš dieđuid duođašteami ja suodjaleami birra. Mu ulbmil čállošii ii leat iešalddis duođaštit iešguđetlágan sámi árbevieruid, muhto čilget manin dál lea dárbu dáid áššiiguin duođas bargat, ja mot dákkár doaimmaid sáhtášii álggahit. Áiggun earet eará čajehit manin davviriikkalaš vuoi- gnaduoji riektivuogádat ii suodjal sámi

mest utenforstående, forskere eller gjennom- reisende som har beskrevet samiske tradi- sjoner for omverdenen.

I nordiske historiebøker står det svært lite om samer, og dette har bidratt til at det generelt er lite kunnskap og forståelse om de kulturelle forskjellene mellom det norske og det samiske folk. Språklige barrierer og en hard fornorskningsspolitikk har gjort sitt til at samene selv ikke har fått mulig- heten til å forklare historiske hendelser og hvordan disse har påvirket deres kultur. Eier samene sin egen historie eller forvaltes samenes historie fortsatt av representanter for majoritetssamfunnet? Da samene ikke selv har fått beskrive sin egen situasjon med egne ord, har antropologer og offent- lige tjenestemenn gjennom sine egne for- tolkninger beskrevet samenes levemåter, og dette har ofte medført misforståelser og feiltolkninger av samenes kulturelle uttrykk. Men slike forskere har også gjennom sine nedtegninger og beskrivelser bidratt posi- tivt til å bevare samiske tradisjoner som i dag ellers ville gått tapt. Samtidig må man huske på at ikke alle tradisjoner er like iøyenfallende for folk som ikke kjenner til kulturen. Det er vanskelig å sette tradi- sjonelle kunnskaper i kontekst når man ikke kan språket og underforståtheten som kommunikasjonen samer seg imellom bygger på. Heldigvis er vi nå i en situasjon hvor samer selv har begynt å forske på og undervise i samiske temaer. Gjennom sin forskning kan de rette opp misforståelser og påstander som tidligere tiders forskning bygger på.

I denne artikkelen vil jeg se på noen aktuelle utfordringer når det er snakk om dokumentasjon, bevaring og vern av samisk tradisjonell kunnskap. Formålet er ikke å dokumentere ulike typer samisk tradisjonell kunnskap, men å prøve å få frem hvorfor det haster å sette i gang arbeidet med å sikre slik kunnskap, og skissere noen måter

the most important written evidences that will help us understand today's Sami cus- toms and daily life. And thanks largely to outsiders, researchers and travellers, Sami knowledge and traditions have been brought to the outside world.

Nordic history books tell little about the Sami people, which is why there is generally little knowledge and understanding of the differences between the Norwegian (and likewise the Russian, Finnish and Swedish) people and the Sami people. Language barriers and a dire Norwegianizing policy have been obstacles to the Samis in rendering their own version of historical events and how these have influenced their culture. Do the Samis possess their own history, or is it still managed by representatives of the greater society? Because the Samis have not been able to express their own opinion of the situation in their own words, anthro- pologists and public servants, through their own interpretations, have described the life of the Samis, often leading to erroneous conclusions about and misconceptions of the cultural expressions of the Samis. However, one must recognize the fact that through their work, scientists and researchers have compiled important evidence and thus been positively conducive to the preservation of Sami traditions that otherwise could have been lost. Nevertheless, much of this valu- able evidence has faded away in the course of the last centuries and decades. At the same time, one must bear in mind that not all traditions and customs are conspicuous to those who are unfamiliar with the culture. For example, it is difficult to put traditional knowledge in an understandable context if one does not master the language and grasp what the text implies when Samis communicate together. Today, we fortunate- ly find ourselves in a situation where a considerable number of Samis are doing

árbevirolaš máhtu, ja geahččalan maid evttohit mot sámi duojárát, juoigít ja earát sáhtašedje hástalit davviriikkaid eiseválddiid ja láchkaaddiid vai sii buorebut nannejit ja gáhttejit sámi árbevirolaš máhtu boahtevaš buolvvaide. Bealistan váillahan obbalaš digaštallama sámi árbevirolaš máhtu gáhttendárbbu birra erenoamážit sámi servodagas, muhto maiddái juridihkalaš fágabirrašiin. Dán artihkkala čáledettiin, de in gávdnan go ovttá čielga juridihkalaš čállosa mas sámi árbevirolaš máhtu gáhtten lea fáddan.¹ Vaikko árbevirolaš máhttu lea álo leamaš dat mii guoddá ieš dan sámivuođa, de lea goitge ođđa jurdda eatnasiidda ahte máhtu maid ferte suodjališgoahtit amas dat lobiheamet geavahuvvot.

Mii lea sámi árbevirolaš máhttu?

Son gii ráhkada juoidá, ii dieđusge ráhkat dan áibbas vakuumas. Son geavaha unnit eanet ovddit buolvvaid árbevirolaš máhtu ja dieđuid, ja heiveha dan iežas ipmárdussii. Máhttu, ja olmmoš ieš maid, lea álo čadnon vassis kultuvrii. Árbevirolaš máhttu leat min máttuid vásáhusat ja máhttu guoská buot árgabeaivválaš bargguide. Dieđut lea diehtelas rievdan áiggiis áigái, dat leat heivehuvvon sápmelaččaid eallinvuohkáii, ja árbevierut guddetge olles min sámi kultuvrra. Eatnamiid ja meahcceriggodagaid leat sámi siiddat ja báikegottit historjjálaččat oktasaččat oamastan ja hálddašan. Seammaládje leat maid sámit hálddašan oktasaš árbevirolaš máhtu. Máhtu fievrirideapmi lea áiggiid čađa dáhpáhuvvan nu ahte vuorrasit olbmot čilgejit ja nevvot nuorabuid njálmmálaččat dološ dábiid ja eallinvugiid birra, ja dainna lágiin leat ipmárdusat ja čehppodat mannan árbbis buolvvas bulvii. Dás aiggon mun namuhit

¹ Birger Stuevold Lassen, «Om opphavsrett til joik» «Vennebog til Mogens Koktvedgaard» girjjis, Stockholm 1993

dette kan gjøres på. Jeg vil kort redegjøre for hvorfor de nordiske rettssystemene ikke har noen instrumenter som sikrer tradisjonell kunnskap generelt, eller samenes tradisjonelle kunnskaper spesielt. Jeg håper at dette kan bidra til at de nordiske lands myndigheter og lovgivere innser at det er behov for å sikre samenes tradisjonelle kunnskap for kommende generasjoner. Jeg ser store utfordringer og etterspør en overordnet debatt om behovet for vern om slik kunnskap, innenfor det samiske samfunnet men også innenfor akademia og juridiske fagmiljøer. Under arbeidet med denne artikkelen så fant jeg bare en norsk juridisk artikkel hvor temaet er beskyttelse av samisk tradisjonell kunnskap.¹ Selv om den tradisjonelle kunnskapen er selve bærebjelken for det samiske, så er det fortsatt de færreste som betrakter slik kunnskap som noe som man burde verne mot misbruk.

Hva er tradisjonell kunnskap?

Den som lager noe, gjør ikke dette i et vakuum. Mer eller mindre bevisst benytter man tidligere generasjoners kunnskaper og viten, og tilpasser den til sin egen forståelse. Kunnskapen og mennesket selv er alltid knyttet til en kulturell kontekst. Tradisjonell kunnskap er våre forfedres erfaringer og kunnskap knyttet til alle livets sider og alle dagligdage gjøremål. Kunnskapene har endret seg over tid, de er tilpasset samenes levesett til enhver tid, og innehaverne av slik kunnskap er bærerene av hele samefolkets kultur. Land og naturressurser har gjennom tidene blitt rådet over og forvaltet tradisjonelt av samiske siidaer og lokalsamfunn. På samme måte har den tradisjonelle kunnskapen vært kollektivt forvaltet av samene selv. Overføringen av slik kunnskap har gjennom tidene skjedd ved at de eldre samene muntlig har lært bort gamle skikker og sedvaner til de yngre. På denne

¹ Birger Stuevold Lassen, «Om opphavsrett til joik» «Vennebog til Mogens Koktvedgaard», Stockholm 1993

research on and also teaching classes to youth about Sami conditions. Through their work, they often manage to correct errors such as opinions and doctrines that have been based on earlier research.

My ambition with this presentation is to focus on some topical challenges regarding documentation, preservation and protection of Sami traditional knowledge assessed from a legal point of view. My intention is not to embark on a task to list the many aspects of Sami traditional knowledge that one can find, but instead endeavor to explain the urgency in commencing to secure this knowledge by suggesting some ways to carry out the work. Among other things, I will try to outline briefly why the legal systems of the Nordic countries lack legal means that could secure traditional knowledge in general or Sami traditional knowledge in particular. Also, I will present ideas on how *duojárat* (*duodji* practitioners; plural of *duojár*), *yoikers* (performers of Sami traditional songs/music, vocalists) and others can convince the authorities and legislators of the Nordic countries to realize that it is necessary to implement measures to preserve and protect the traditional knowledge of the Samis, and this with the aim of conveying that knowledge to future generations. I foresee demanding challenges on the theme and thus expect a serious general debate on the need to protect such knowledge primarily within the Sami society, but within academia and professional legal environments as well. During the course of drafting this paper, I found only one Norwegian legal article where the main topic is protection of Sami traditional knowledge¹. Even though traditional knowledge is the very girder of the Samis' characteristics, only a few still

¹ Birger Stuevold Lassen, "Copyright to joik" (yoike). "Vennebog til Mogens Koktvedgaard" [*Book to My Friend Mogens Koktvedgaard*], Stockholm, 2003.

Duodjeárbevierut leat čadnon sihke ávdnasiid dikšumii, duddjomii ja gárvvuid geavaheapmái, ja dat leat áiggid mielde heivehuvvon olbmo dárbbuide. Mu áhkku, Igguna Susánna (Berit Susanna Mathisdatter Hætta Vars), Láhpoluobbalis, hálddaša árbevirolaš dieđuid sihke dasa mot sisttiid galgá dikšut ja mot muđui galgá ávkin atnit bohcco sihke árbevirolaš borramušaide ja gárvvuide.

Tradisjoner knyttet til duodji knytter seg både til bearbeidelse av råvarer og emner, til selve ferdigstillingen av ulike duodji- gjenstander og til bruken av samiske klesdrakter. Alt dette har gjennom tidene blitt tilpasset samenes daglige behov. Min áhkku (mormor) Igguna Susánna (Berit Susanna Mathisdatter Hætta Vars), i Láhpoluoppal, er bærer av kunnskaper om hvordan man tradisjonelt har bearbeidet reinskinn, og hvordan man ellers har brukt alle deler av reinsdyret både i det tradisjonelle samiske kjøkken og som grunnlag for samiske kletradisjoner.

Traditions in duodji are connected to the processing of raw and blank materials, to the completion of different craft items, and to the use of Sami attire. Throughout time, all of these have been accommodated to the daily needs of the Samis. My own Áhkku (grandmother), Igguna Susánna (Berit Susanna Mathisdatter Hætta Vars), a resident of the village of Láhpoluoppal, is the bearer of knowledge about traditional processing of reindeer hides and how one otherwise utilized all parts of the reindeer in both the ancient Sámi kitchen and as material for Sámi traditional attire.

muhtin ovdamearkkaid iešguđetge sámi kultursuorggis mas árbevirolaš máhttu lea guovddážiis.

Sámegiella lea hui sátnerikkis, ja giella lea guovddáš oassi árbevieruid gáhttemis. Giellabarggut dego báikenammačohkkemat leat čielgasit dehálaš oassin árbevirolaš máhttu fievrredeamis ja gáhttemis. Árbevirolaš máhttu lei vuodđun sápmelačča birgenvugiide, máhttu haga lei váttis birget kultuvrras mas lei eanas oassi čadnon meahcásteapmái ja bivdui. Sámegiella leat máŋga sáni mat čilgejit makkár olbmui lei eanemus árvu dološ sámi servodagas. Dávjá lei nu ahte sii geat ledje buresbirgejeaddjit, sii geat máhtte árbevirolaččat eallit ja geat vel soite oahpahit nuorabuidda mot galgá ja mot ii galgga láhttet, sin rámpojedje ja gohčodedje *searran* dahje *hágan*. Sámi giella ja giella doahpagaš sáhttaga oaidnit man čadnon sámivuotta álo lea leamaš meahccái ja meahcceriggodagaid ávkkástallamii. Sámegiella doahpagaš dego *ealáhusa* ja *birgejumi* lea váttis jorgalit eará gillii, go dain lea dihto sisdoallu sámegiella mii lea čadnon sámi eallin- ja birgenvugiide. Ealáhus ii mearkkaš duššefal doaimma mii addá ruđalaš dietnasa, muhto dat gokčá maid olles eallinvuogi ja dan máhttu mii lea čadnon iešguđetge sámi ealáhussii. Sápmelaččain leat maid olu sámit mat čilgejit makkár luondu ja hápmi olbmos ja ealliin lea, ja dat čájeha ahte sámi kultuvra lea girjái, ja ahte giella lea dehálaš gaskaoapmin árbevieruid oahpahamis.

Otná dilli lea ahte oalle stuora oassi sámi nuorain bajásšaddet earaláhkai go dolin, oallugat sis orrot gávppogiin ja muđuige soitet máŋggas massán lagasvuoda vuorrasit olbmuide ja árbevirolaš doaimmaide. Giella lea rievdan, ja dološ sámit jávkagoahtán. Dat nuorat geat ain bajásšaddet boaittoeal' báik-kiin, ja geain muđui nai leat áhkut ja ádját

máhttu lea hui sátnerikkis, ja giella lea guovddáš oassi árbevieruid gáhttemis. Giellabarggut dego báikenammačohkkemat leat čielgasit dehálaš oassin árbevirolaš máhttu fievrredeamis ja gáhttemis. Árbevirolaš máhttu lei vuodđun sápmelačča birgenvugiide, máhttu haga lei váttis birget kultuvrras mas lei eanas oassi čadnon meahcásteapmái ja bivdui. Sámegiella leat máŋga sáni mat čilgejit makkár olbmui lei eanemus árvu dološ sámi servodagas. Dávjá lei nu ahte sii geat ledje buresbirgejeaddjit, sii geat máhtte árbevirolaččat eallit ja geat vel soite oahpahit nuorabuidda mot galgá ja mot ii galgga láhttet, sin rámpojedje ja gohčodedje *searran* dahje *hágan*. Sámi giella ja giella doahpagaš sáhttaga oaidnit man čadnon sámivuotta álo lea leamaš meahccái ja meahcceriggodagaid ávkkástallamii. Sámegiella doahpagaš dego *ealáhusa* ja *birgejumi* lea váttis jorgalit eará gillii, go dain lea dihto sisdoallu sámegiella mii lea čadnon sámi eallin- ja birgenvugiide. Ealáhus ii mearkkaš duššefal doaimma mii addá ruđalaš dietnasa, muhto dat gokčá maid olles eallinvuogi ja dan máhttu mii lea čadnon iešguđetge sámi ealáhussii. Sápmelaččain leat maid olu sámit mat čilgejit makkár luondu ja hápmi olbmos ja ealliin lea, ja dat čájeha ahte sámi kultuvra lea girjái, ja ahte giella lea dehálaš gaskaoapmin árbevieruid oahpahamis.

máhttu har kunnskapen og lærdommen gått i arv gjennom generasjoner. Nedenfor nevner jeg noen eksempler på deler av den samiske kulturen hvor tradisjonell viten fortsatt ligger til grunn for ulike kulturelle uttrykk. I det moderne samiske samfunnet, hvor storfamilien ikke lenger like sentral som før, så må man nå tenke nytt for å bevare slik viten.

Samisk er et svært ordrikt språk. Språket er utvilsomt noe av det mest sentrale ved overføring og bevaring av tradisjonell kunnskap. Språkprosjekter, slik som innsamling av samiske stedsnavn, er utvilsomt svært viktige ved overføring av kunnskaper om disse. Kunnskaper om tradisjoner og skikker var og er en forutsetning for å klare seg i livet, uten slik kunnskap var det vanskelig å klare seg eller gjøre seg forstått i en kultur og på et språk som alltid har vært nært knyttet til naturen og høsting av naturressursene. Det samiske språket har mange ord og begrep som beskriver hvilke individer som var høyt ansette i samfunnet. Oftest var det de som kunne leve tradisjonelt og som kunne lære yngre mennesker hvordan de skulle te seg, som fikk en særlig status. I det samiske språket ser man også klart at samiskhet har vært nært knyttet til naturen og til utnyttelsen av naturressursene. Samiske ord og begreper som *ealáhus* er vanskelige å oversette til et annet språk, fordi begrepene er knyttet til en særskilt kontekst innenfor det samiske samfunnet og til et levesett innenfor samfunnet. *Ealáhus* betyr ikke bare næring i betydningen lønnet arbeid, men det henviser også til et levesett og til kunnskapene knyttet til de ulike samiske nærings- og høstingsformene. Samene har mange ord som beskriver et menneskes utseende og natur, noe som igjen viser at det er en rik kultur hvor språket er et sentralt virkemiddel i overføringen av og opplæringen i tradisjoner.

consider this kind of knowledge worth protection against misuse.

What is traditional knowledge?

Whoever invents or creates something is not acting in a vacuum. More or less deliberately, one builds on the experience of older generations and information based on creative thinking and spiritual work, which in turn are adjusted to one's own comprehension. The knowledge and the individual always relate to a cultural context. Traditional knowledge is the experience of our ancestors and knowledge in symbiosis with all aspects of life and daily activities. This knowledge changes continuously over time; it adapts to the lives of Samis in any given period. The owners of such knowledge, being the elders or the young, are the bearers of the culture of the Samis. Traditional Sami siidas and local communities have managed and utilized land and natural resources throughout time. The Samis themselves have likewise managed their traditional knowledge in this regard. Throughout time, the elders have verbally conveyed the knowledge, explaining and guiding the young on ancient practices and customs. Thus, knowledge and erudition have been transferred and inherited from one generation to another. In this paper, I will outline some examples of different aspects of Sami culture where traditional knowledge is still the basis for cultural expressions. Yet one has to admit that in regard to the modern Sami society, where the extended family no longer has the central role that was the norm of previous times, one should consider the matter angling to the current time in order to preserve traditional knowledge.

Sámigiella, the Samis' language, is rich in words, and language is undoubtedly one of

ja eará fuolkkit geat oahpahit sidjiide dološ vieruid, sis ges ii soaitte jurdagis ahte dát lea dehálaš máhttu man fertešii duođastit juogaman ládje. Go sii ieža ohppet, de várra lea nu ahte sii eai oainne dárbbu čálligoahtit vieruid birra ja čilget daid olgomáilbmái juste nu mot sin máttut leat oahpahan sidjiide. Sámi servodagas leat gal girječállit, duojárat ja earát geat leat geavahan árbevirolaš máhtu iešguđet láhkai ávkin sápmelaččaide, ja dakko bokte maid leat sin barggut duođastussan árbevieuide. Muhto go dákkár bargu ii vuoruhuvvo sámi eiseváldiid bealis, de lea árbevirolaš máhtu duođastanbargu bázahallan oalát min servodagas. Norggabeale 2002–2005 áigodahkii Sámediggeplánas daddjo gal ahte historjjálaš bealli, árbevirolaš luonddugeavaheapmi ja sámi ealáhusat leat vuodđun nana sámi servodahkii, muhto das ii daddjo mihkkege dan birra leago dárbu árbevirolaš máhtu duođastit ja gáhttet. Dát čájehage bures ahte sámiid gaskkas eai leat dákkár doaimmat leamaš vuoruhuvvon. Dáidá leat nu ahte Sámedikki politihkkárat geat leat válljen oarjemáilmmi parlamentáralaš vuogádaga vuodđun iežaset doaimmaide, dan sadjái go čuovvut dološ árbevirolaš siidaservodaga vuogádaga, sidjiide ii soaitte árbevirolašvuohta seamma dehálaš go sidjiide geain árgabeai` dilli lea eanet čadnon árbevieuide.

Sámi árbevirolaš duodji lea dávjá dat ovdamearka man lea álkimus geavahit go galgá čájehit mot árbevirolaš máhttu ain lea oassin árgabeaivválaš eallimis. Lea dovddus ášši sámiid gaskkas ahte sámebiktasiin lea iešguđet doaibma, dat doibmet suodjin muhto leat maid mearkan gullevašvuhtii bearrašii, čearddalaš jovkui, báikái ja guvlui. Hervenmállet leat omd. iešguđetláganat guovllus guvlui, sáhttet stuora erohusat báikkis báikái, sogas sohkkii ja vel bearrašis bearrašii nai. Sámiid gaskkas lea lunddolaš

I dag vokser samisk ungdom opp under andre omstendigheter enn tidligere, mange bor i byer og har mistet nærheten til sine eldre og til tradisjonelle gjøremål. Språket har også endret seg, gamle ord og begreper er ikke lenger i bruk. Ungdom som fortsatt vokser opp i bygdesamfunn, og som har kontakt med sine besteforeldre og andre slektninger som kan gi dem opplæring i skikker ser kanskje ikke verdien som ligger i tradisjonell kunnskap og behovet for å dokumentere slik kunnskap. De fleste nøyer seg med å få slik opplæring fra sine egne, men foretar ikke noen nedtegnelser av disse slik at også andre kan få innblikk og kjennskap i kunnskapen. Samiske forfattere, håndverkere og andre som benytter tradisjonell kunnskap på ulike måter har bidratt til å dokumentere slik verdifull kunnskap, og dermed finnes det skriftlige uttrykk og eksempler for ettertiden. Slikt arbeid har imidlertid vært lavt prioritert av samiske myndigheter, noe som har ført til at arbeidet med å dokumentere tradisjonell kunnskap fortsatt er i startfasen. I Sametingsplanen for 2002–2005 sies det at de historiske aspektene ved tradisjonell naturbruk og samiske næringer danner grunnlaget for et sterkt og bærekraftig samisk samfunn. Men det sies ingenting om behovet for kartlegging og sikring av tradisjonell kunnskap. Dette viser at samene selv ikke prioriterer slike prosjekter. Det kan hende at Sametingspolitikere allerede ved valget av en parlamentarisk organisasjonsmodell istedenfor en tradisjonell organisasjonsstruktur (siidaorganiseringen), har fjernet seg fra det fundamentale i det samiske samfunnet og dermed ikke ser verdien av tradisjonell kunnskap på samme måten som de som daglig benytter slik kunnskap.

Tradisjonell håndverk – duodji – er det ekspelet som best illustrerer hvilken plass tradisjonell kunnskap fortsatt har i det

the most central aspects in transferring and preserving traditional knowledge. Projects documenting the Samis' language, such as collecting and filing Sami toponyms (place names), are of paramount importance with regard to the transfer of knowledge about these. Knowledge about traditions and customs has been and still is a prerequisite for survival; it is very difficult to manage without such competence and to be understood in a culture and a language that has always been closely tied to nature and the harvesting thereof. The Samis' language contains a large number of words and conceptions describing persons of high esteem in the society. Usually, these were self-supporting; they were capable of living in a traditional way and could perhaps advise the younger people on good behavior. They were greatly respected and were often given appellations that explained their excellence or their independence. The Samis' language clearly depicts types of words that are the most numerous, which shows that the Samis have always been closely linked to nature and to the exploitation of nature's resources. Sami words and concepts like *ealáhus* (economic basis) and are difficult to translate into other languages because the concepts are linked to a particular context within the Sami society and way of life therein. *Ealáhus* not only implies trade in the meaning of income-generating activity, but encompasses a reference to the way of life and to knowledge about different forms of Sami trade and harvesting. The Samis have many words describing a person's appearance and nature, a sign of a rich culture where the language plays a principal role in the conveyance and teaching in traditions.

Today, most Sami youth grow up under conditions different than those in earlier times. Many live in urban communities and have lost proximity to their elders and traditional activities. Also, the language is

Ná iešguđetláganat sáhttet seamma guovllu gávttit leat. Seamma bearrašii gullevaš olbmot, muhto iešguđetlágan gáktemállet. Juohke duojár is lea iežas goarrunmálla, ja vaikko gávttit leat ná iešguđetláganat, de lea vejolaš oaidnit ahte dát leat Guovdageain' gávttit.

Så forskjellige kan draktene fra samme område være. Personene hører til samme familie, men bruker ulike gáktier. Enhver duojár har sitt eget uttrykk, og selv om gáktiene er så forskjellige så er det mulig for et trent øye å se at alle disse draktene er fra Kautokeino.

This shows that costumes from the same area may differ significantly. These people are from the same family, yet they wear different gáktis. Each duojár (here, a tailor) has his or her own particular expression. Despite these differences, it is possible for a trained eye to see that these gáktis all originate from Kautokeino.

continually undergoing change; words and expressions from earlier times fall out of use. Youth growing up in rural communities who have frequent contact with grandparents and other relatives who could advise and train them in traditional customs may perhaps not see the intrinsic value of traditional knowledge and thus feel little need to document such knowledge. Most of them are happy to receive guidance on customs, rituals and traditions from their family members. They make no further efforts to compile the knowledge in written or other forms of documentation that could be distributed to others, evoking their interest to learn about and gain insight into the knowledge. Sami writers, craftsmen and others utilizing traditional knowledge in different ways have contributed to the documentation of this valuable knowledge. Therefore, today we find written expressions and examples for the benefit of future generations. However, this kind of work has attracted little attention from Sami authorities, the result being that documentation of traditional knowledge is still at the beginning stage. The Sámediggi (Sami Parliament) in Norway has stated in its political work program for 2002-2005 that the historical aspects of traditional land use and Sami livelihood form the foundation for a strong and sustainable Sami society. However, nothing is mentioned about the need for mapping and safeguarding traditional knowledge. This shows that the Samis themselves do not prioritize projects dealing with traditional knowledge. This could mean that when choosing a parliamentary organization model, instead of adapting traditional Sami organization structures (e.g., the siida system), politicians in the Sámediggi are already distanced from what is fundamental in the Sami society and thus neither see nor consider the value of traditional knowledge as do those who use such knowledge daily.

dieinna lágiin oahppat earuhit ovttá guovllu dahje sohki gullelaš olbmo eará guovllu ja soga olbmos (Guttorm 2006). *Gákti* lea deháleamos mearka iešguđet sápmelačča gullelašvuhtii ja čearddalašvuhtii, gákti muitala guđe guvlui don gulat ja sáhtta vel muitalit guđe sohki don gulát. Sámiid gaskkas leat sierra čálekeahes njuolggadusat mot ovdamearkkadihte gávttiin galgá gárvodit ja mot ii heive gárvodit, ja nuorat olbmot atnetge árvvus gárvodanrituálaid go vuorrasit olbmot nevvodit sin. Ávdnasiid viežžamii ja dikšumii leat maid sierra vierut. Árbevirolaš dieđuid vuodul dihtet duojárat goas galgá gámasuinniid čuohppat ja ostomuoraid čuollat. Sámiin leat maid vierut mat gusket náitaleaddji báraid gárvodeapmái, dasa lassin go sámiid gaskkas leat olu rituálat ja diiddat čadnon irggástallamii, soagnuide, náitaleapmái, mánnáoažžumii ja jápmimii. *Diiddat* leat čadnon dološ sámi servodateallimii, ja dat galge doaimmat neavain erenoamážit bajásšaddi buolvvaide dasa mot olmmoš galgai láhttet dihto eallindiliin. Erenoamážit vuorrasit olbmot atnet muittus ja geavahit diiddaid beaivválaččat, ja dávjá ii gávdno daidda eará čilgehus go ahte «dološ olbmot lávejedje dadjat nu».

Sápmelaččain leat dego eará emiálbmogiin *árbevirolaš dálkkodanvuogit*. Iešguđetlágan rášit geavahuvvojit ain odne sámiid gaskkas dálkkodeapmái, dego bátnevárkii ja eará várkkaide. Mii rášiid sáhtta geavahit man várkii, dat lea ovdamearka máhttui mii lea unnán duođastuvvon sámiid gaskkas (Solbakk 2006). Dálkkodanmáhttu lea buori muddui jávkan nuorat buolvvain, ja árbevirolaš dálkkodanvuohki lea addán saji ođđamállet dálkasiidda. Rihcit lei ealli man dološ sámit geavahedje olu dálkkodeapmái, muhto man várra eai gallis šat geavat odne. Dálkkodanvuogit leat maid dávjá čadnon buorádalliide ja earáide gain

samiske samfunnet. Samiske klesdrakter har flere funksjoner. Klærne beskytter mot vær og vind, men de viser også en tilhørighet til en storfamilie, til en ætt, til et sted og til et område. Måten man pynter *gákti* (tradisjonell drakt) på, varierer fra område til område, mellom steder, mellom slekter, og til og med mellom familier fra samme område. Ved å kjenne igjen de ulike *gákti*ene, får man kunnskaper om de ulike samiske språkområdene, slektene og samene som hører til disse områdene og slektene (Guttorm 2006). *Gákti* er det viktigste uttrykk for samers tilhørighet og bakgrunn, den forteller hvilket område du kommer fra, og kan til og med fortelle hvilken slekt du hører til. Blant samer er det uskrevene regler for hvordan man bør og ikke bør ikle seg en *gákti*. Yngre samer holder i hevd disse normene for påkledning i tråd med de skikker de blir opplært til når de vokser opp. Innhøsting av råvarer og regler for hvordan man bearbeider disse er også regulert av særskilte sett av normer. På bakgrunn av tradisjonell kunnskap vet utøvere av samisk duodji hvor og når man skal skjære sennagress og hvilke trær man henter bark fra til å mykne og farge ulike typer skinn med. Samene har også normer for hvordan par som skal gifte seg skal kles på, i tillegg til at det finnes mange ulike ritualer og *diidaer* (*folketro*) knyttet til kurtise, frierferd, giftemål, barnefødsel og død. *Diidaene* stammer fra det gamle samiske samfunnslivet, og fungerte som retningslinjer for de oppvoksende generasjoner for hvordan man skal oppføre seg i ulike situasjoner. I dag er det nok særlig eldre samer som daglig lever etter og bruker slike retningslinjer. Det som kjennetegner slik folketro er at det ikke finnes noen annen forklaring for de enn at «forfedrene våre gjorde slik eller sa slik».

Som andre urfolk bruker samene tradisjonell

Duodji is the example that best illustrates the status of traditional knowledge in the Sami society today. Sami clothing has several functions; clothes protect against adverse weather conditions, but they also signal association with an extended family, an ancient lineage or geographical region. The way one decorates the *gákti* (Sami traditional costume) varies from one area to another. One may find significant differences even among small hamlets, among clans and sometimes among different families in the same location. By recognizing the *gákti*, Samis are often able to identify and gather information about different Sami language regions and clans, and thus even about individuals from these areas (Guttorm, 2006). The *gákti* is the most important expression of Sami relationships and background; it tells where you come from and can even identify the family to which you belong. There are unwritten dress codes for the use of the *gákti*. Young Samis maintain these norms for clothing in accordance with customs taught to them during adolescence. The harvest of raw materials for duodji and guidelines for processing of duodji are likewise regulated through particular sets of rules. Based on traditional knowledge, the duojár will know where and when the grass for making footwear (*gámasuoidni*) should be cut and from which species of tree the bark is taken that is used for softening and dyeing different hides. The Samis also maintain dress codes for wedding ceremonies, and there are a number of rituals and *diidas* (popular beliefs) connected to flirtation, courting, weddings, births and deaths. The *diidas* have their roots in the ancient Sami community life form, the function of which was to be a guide to the upcoming generation on how to behave in different situations. Today, probably only the older Samis adhere to such unwritten by-laws. What characterizes such *diidas* is

leat erenoamáš attáldagat. Sii leat muhtin dáfus deavdán dološ *noaidi* saji siida- ja bivdoservodagas. Sámiid dálkkodanvuogit ja noaidástallangoansttat leat dávjá hui čiegus áššit maid birra ii hubmojuvvo, ja dát lea sihke baldán ja geasuhan olggobeale olbmuid. Odne lea dilli nu ahte vel áviissain nai oidnojit almmuhusat main «sámi šamanat/noaidit» fáallet bálvalusaideaset, ja vuvdet máhtu vaikko geasa. Sámiid gaskkas eai leat noaidi attáldagat dakkárat maid galgá vaikko geasa fievrredit ja oahpahit, dat dieđut galge bissut sin hálddus geat máhtte daid hálddašit rievttet vuogi mielde. Muhto nu guhká go sámiid dálkkodanmáhttu ii duođaštuvvo ja suodjaluvvo, de lea dan álki geavahit seaktin sihke gávppašeami ja ođđa dálkasiid ráhkadeami oktavuodas. Dálkkodanmáhtuin sáhtta ovttaskas olmmoš šaddet buresdinejeaddjin jus oažžu vuoigatvuoda máhttui man olles servodat lea ovdánahtán, ja de ii boađe dát ávkin servodahkii.

Sámi mitalusat, máidnasat, cukcasat ja luodit maid leat oassin kultuvrras, ja dat čilgejit dávjá sámiid dološ oskku, árbevieruid ja diiddaid. Mitalusat leat muhtin muddui čohkkejuvvon go vánddardeaddjit johte báikkis báikái ja čálle báikegottiid máidnasiid ja mitalusaide. Olbmot mitalusedje áinnas, eaige sii várra gáibidan mávssu eaige vuoigatvuodaid mitalusaide. Dát ii livčče leamaš lunddolašge go mitalusat eai gullan mitaluaddjái álgoálggus, muhto ledje dovddus máidnasat guovllus ja birrasis. Ja go álgovuoignaduojár ii leat dovddus, de geavahuvvo mitalusat dego ii oktage oamastivčče daid. Mitalusat ja máidnasat šaddet oassin olles álbmoga kultuvrras. Ja manjit áiggiid dieđusge ožžo sii geat čohkejedje máidnasiid gutni ja rámi, ja vel ruđalaš sisaboaiduid nai go girjjiit johttigohte olgomáilbmái.

medisin for å kurere sykdommer. Ulike planter brukes den dag i dag som medisin for f.eks tannverk og andre typer verk. Kjennskapen til hvilke typer planter som skal brukes når, er eksempel på kunnskap som er lite dokumentert blant samer (Solbakk 2006). Kunnskaper innenfor folkemedisin er ikke særlig utbredt blant unge samer, og skolemedisinen har nok tatt over for den tradisjonelle medisinen. Frosk ble f.eks tidligere brukt til å behandle og kurere ulike typer sykdommer, men det er vel få som benytter den i dag. Tradisjonell behandling utføres av de som har særlige «nådegaver» til å kurere sykdommer. Det er vanlig at samer benytter håndspåleggere, såkalte *guvllárat* i tillegg til eller istedenfor alminnelige leger. *Guvllárat* har overtatt en del av den rollen *noaidien*/sjamanen hadde i det tidligere samiske siida- og jegersamfunnet. Metodene som brukes hemmeligholdes ofte. Det har vært vanlig at den som har slike gaver er svært varsom med hvem man vil lære disse bort til, men i dag er vanlig å se annonser i avisene hvor «samiske sjamaner» tilbyr sine tjenester mot betaling. Blant samene har ikke *noaidiens* gaver vært noe man kan lære bort til hvem som helst, disse kunnskaper ble holdt innenfor en krets av mennesker som kunne forvalte slike kunnskaper på en forsvarlig måte. Så lenge samenes kunnskaper innenfor tradisjonell medisin ikke dokumenteres eller sikres, så kan hvem som helst få tak i slik kunnskap og bruke den i forretningsøyemed. Slik viten har stor verdi for f.eks legemiddelindustrien, som på sin side kan utvikle moderne medisin med basis i slik viten. Ved å inneha slik kunnskap kan en enkeltperson tjene gode penger på kunnskap som et helt samfunn kollektivt har utviklet. Slik får ikke lokalsamfunnene noen nytte av at deres kunnskap blir brukt og at deres erfaringer blir benyttet.

that there is no other explanation for them other than “Our ancestors used to do it like that or said that”.

The Samis, like other indigenous peoples, practice traditional medicine and use alternative ways of treating diseases. Today, plants are still used as remedies and medicines, for instance, to lessen toothache and other pain. The knowledge about plants for medicinal purposes is an example of understanding on which there has been little research up to now (Solbakk, 2006). Knowledge about traditional medicine is not very widespread among young Samis, and school medicine has almost completely replaced traditional medicine. An example is that frogs were once used to cure a range of diseases; today, however, probably on a few utilize frogs in this context. Healing and treatments are mostly carried out by persons having the “gift of grace”, and it is still common that Samis seek help from a person practicing “the laying on of hands”, the so-called *guvllár*. This is usually done instead of or in addition to contacting ordinary medical doctors. The *guvllár* seems to have taken the position that was held by the *noaidi* (Sami shaman) in the old Sami siida and hunter society. The *noaidi*’s and *guvllár*’s methods are kept very secret and are thus quite taboo, which has both frightened and attracted outsiders with regard to researching traditional medicine. It has been and still is most common that individuals with the gift of grace are very restrictive and thus unwilling to share this knowledge with others. Normally family members are trained when the gifted is reaching old age or has become too weak for this activity. Nowadays one may find newspaper announcements where “Sami shamans” or persons practicing “laying on of hands” offer their services and sometimes they also give training on traditional treatment

Sámi árbevirolaš musihkka; *juoigan*, gulai meahcceálbmoga árgabeaivái, dat ráhkadii ja nannii oktavuodaid ja čanai olbmuid oktii. Risttalašvuohta nagodii measta jávkadit sámi árbevirolaš musihka ja lávlunvugiid, muhto dál lea juoiganárbevierru fas ealáskan ja vel skuvllain ja mánáidgárddiin nai ohppet sámimánát juoigat. Juoigan lea sámiid árbevirolaš govvidandáidda, luohti báhcá muitun, dego govvan olbmos, duovdagiin, eallis dahje báikkis muitun mii sáhtta agálašvuhtii bistit. *Dovdnen* lea maid juoiggadan- dahje lávlunvuohki mii lea olu oanehit go luohti, ja dovnnat ja árbevirolaš olbmoluodit oahpahit sámi mánáid muittašit fulkkiid ja eará lagas olbmuid go sii eai leat lahkosiin. Mánáide ja beatnagiidda leage dábálaš ráhkadastit dovnna, mii sihke movttiidahtta máná ja mii lea dovdomearkan sutnje.

Sámi ealáhusaid, ávkkástallamiid, birgen- vugiid ja árbevirolaš biebmoráhkadeami vuodđun leat maid árbevierut. Mot galgá dola oažžut, gokko suidnet heive ja mot galgá muoraid čuollat, die leat beaivválaš doaimmat main árbevirolaš máhttu lea guovddázis. *Boazodoalus* lea árbevirolaš máhttu vuodđun olles ealáhussii, sihke dasa mot boazosápmelaččat geavahit iešguđetlágan duovdagiid ja guovlluid dálki, jáhkodaga ja ealáhaga ektui, ja mot galgá ávkkástallat bohccoruvjjiid, čorvviid, dávttiid ja duolji. Árbevirolaš boazodoallu lea eanas sámi guovlluin rievdan, ja eai leat šat gallis geat ellet nu mot dolin, dalle go olles bearrašat johte ealuiguin dálve-oroahagás geasseoroahkii ja orro eallo- ravddain ja gohkkejedje ealu beaivválaččat. Nissonolbmuid máhttu ja sadi boazodoalus lea unnán duodástuvvon ja vuhtiiváldon boazodoalu hálddašeamis. (Joks 2001) Dálá boazodoallu stivrejuvvo eanas lágaid bokte, iigefal árbevieruid bokte, ja danin leage várra nissonolbmo sadi ealáhusas maid «jávkan»

Fortellinger, sagn, fabler og joik er også viktige uttrykksformer i den samiske kulturen som belyser samenes naturtro, tradisjoner og sedvaner. En del fortellinger er samlet inn av folk som dro fra sted til sted og nedskrev lokale fortellinger og sagn. Folk fortalte gjerne, og antakelig var det ingen som krevde betaling for det eller hevdet noen opphavsrett til historiene. Det ville heller ikke vært naturlig å hevde en slik rett, da historiene var allment kjente og var blitt gjenfortalt gjennom folkemunne innenfor visse områder eller miljøer. Og når den opprinnelige opphavsperson ikke er kjent, så blir slike fortellinger eller historier oppfattet som å ikke tilhøre noen. Fortellinger og sagn er en del av et folks kollektive eiendom og hører til dets historie. I ettertid ser man urimeligheten ved at slike kollektivt utformede og overførte fortellinger blir gjen- gitt i bokform av forfattere som feilaktig kan bli oppfattet som opphavsrettshavere til disse og som da får økonomisk utbytte av gjenfortellingene.

Tradisjonell samisk sang; joik- hørte til et naturfolks daglige liv, joiken skapte og styrket bånd mellom mennesker. Kristningen av samene førte nesten til at den tradisjonelle joiken forsvant ved at man betraktet joiken som noe hedensk, men nå blir joike- tradisjonene igjen bevart ved at barn lærer joik allerede i barnehagen. Det å joike noen er den samiske måten å portrettere noen, *luohti-* joiken-, blir værende igjen som et bilde av en person, et dyr eller et sted. Et minne som kan vare for evig og alltid. *Dovdnen* er en variant av joik som er kortere og sangaktig, og som ofte brukes når man joiker for små barn og dyr. Gjennom å lære slike *dovnnaid* og personjoik lærer samiske barn å minnes slektninger og andre kjentfolk selv når de er borte fra en eller har gått bort. Det er vanlig å lage slike små joikeaktige sanger for små barn og hunder, noe som

methods claiming salary for this work. In Sami communities, the “gift of grace” of the noaidi could not be handed over to just anyone. This knowledge was kept within a circle of persons who were supposed to be able to manage this knowledge in a responsible way. As long as the Samis’ traditional medical knowledge could not be documented or protected, anyone could freely acquire this knowledge and use it even for trade purpose. This kind of knowledge is of great value to the pharmaceutical industry, for example. The industry may then develop modern medicine based on knowledge from the Samis. Attaining such knowledge and using it gives a person the opportunity to make good money on knowledge that has been collectively developed and tested by an entire society, by the whole of a people. Thus, the local communities do not benefit from their own knowledge when it is exploited and their experience is used in a modern context.

Stories, tales, myths, legends, fables and juoigan (or “*the yoik*”, the Sami traditional form of singing, music) are important forms of expression in Sami culture, enlightening on their animistic religion, traditions and customs. Narratives have, to a certain extent, been collected and saved by itinerant persons moving from place to place writing down local tales and myths. Locals were usually quite willing narrators and very few asked for reward and even fewer claimed copyright. It was not the normal to claim this right since the stories were generally well familiar in the surroundings and had been told repeatedly within certain regions or environments. In case of the originator being unknown, the tales or stories are comprehended as belonging to no one. Stories and myths are shares of a people’s collective property and parts of this people’s history. In posterity, one can see

dađi mielde go stáhta lea stivreagohtán ealáhusa ja boazodoallu lea eanet ja eanet heivehuvvon ođđaáigái. Duodjeárbevierut leat dávjá čadnon bohccui, ja danin leage olles sámii servodahkii ávkin ahte boazoealáhus ain joatkašuvva boahttevaš buolvvaide. Maiddái *bivddu ja guolásteami* oktavuodas lea árbevirolaš máhttu vuodđun go ođđa buolvvat galget oahppat mot galgá árbevirolaččat bivdit. Sámis oaidnit mii čielgasit ahte sápmelaččain lea jávkagohtan árbevirolaš bivdu, ja sadjái leat boahtán ođđaáigásaš bivdovuogit. Muhto muhtin guovlluin bivdet ain árbevirolaš vugiid mielde, ja ovdamearkan dása sáhtán namuhit rievssatgárduma, juoŋasteami ja joddobivddu. Siseatnan árbevirolaš bivdui gullevaš vierut čájehit gokko iguđege dološ siidda ledje, ja ođđa áiggis ges gokko ieguđet bearrašis leat nuohttevárppit, fierbmesajit ja juoŋastanbáikkít. Nuohttumis leat maid máŋga ávkki, ii dušše biebmoháhkkan, muhto nuohtti maid ráinnodahtá jávriid ja dat lea ovdamearkan dasa mot sámít leat árbevirolaččat váldán vára birrasis. Bohcco guomečoavjji maid leat sápmelaččat geavahan go omd. leat šaddan veahá roggat eatnamiid, ja go galge fas oáččut eatnama šaddat bures.

Árbevirolaš máhttu lea vuodđun olles kultuvrii, ja munnje ii leat vejolaš dán oanehis čálloš eara go namuhit muhtin surggiid mat eanemusat soitet dárbbasit gáhttendoaimmaid. Sihke sámiiid dološ osku, bearašoktavuođat, ránggáštánvierut jnv. leat čielgasit čadnon árbevirolaš máhttui, danin leage dárbu ollislaš guorahallamiidda árbevirolaš máhttu gáhttendoaimmaid olis. Muhto mot heive dasto dálá lánkasuodjalus sámii servodahkii? Suodjala go vuoiŋaduodjeláhka dahje eará lágat sámii árbevirolaš máhttu mii guoská duodjái, musihkii, ealáhusaide ja nu viidaseappot? Ja vel deháleabbo gažaldat lea: sáhttet go lágat suodjalit ja gáhttet sámii árbevirolas máhttu, vai ferte go daid suodjalit earaládjje?

også er med på å bygge opp deres karakter og styrke deres personlighet.

De *samiske næringsformene, utnyttelsen av naturressurser, tradisjonell matlaging og samenes ulike levesett* som helhet bygger på tradisjonell kunnskap. Hvordan lage bål, hvor man skal skjære sennagress og hvordan man skal hogge trær er eksempler på daglige gjøremål som man får opplæring i på basis av tradisjonell viten. Reindrift bygger på erfaringskunnskap, både når det gjelder kunnskaper om hvordan benytte ulike typer terreng og hvordan forutse ulike typer vær og beitegrunnet, samt hvordan man nyttiggjør seg av alle deler av reinsdyret, både kjøtt, bein, horn og skinn. Selve driften er antakelig ikke lenger er like avhengig av tradisjonell kunnskap da driften er modernisert. Tidligere flyttet man med reinflokken til sommeboplassen uten hjelp av motorisert kjøretøy og hele familien flyttet med og bodde ved kanten av flokken og gjetet den. Kvinnenes plass i reindriften og den særlige kunnskapen kvinnene har, er lite dokumentert. (Joks 2001) Dagens reindrift styres for det meste av lovverk, ikke av sedvaner. Dette kan forklare hvorfor kvinnens plass i reindriften har «forsvunnet» i takt med at næringen er blitt mer og mer sentralstyrt av myndigheter som ikke har tatt nok hensyn til reindriften sosiale strukturer. Også duodjikkunnskapene er nært knyttet til reinen og de produkter man kan lage av rein, derfor er det av stor betydning for det samiske samfunnet som helhet at man fortsatt har en bærekraftig reindrift for fremtiden. Tradisjonelle jakt- og fiskemetoder har etterhvert blitt erstattet av moderne metoder. Men det finnes fortsatt de som både jakter og fisker med tradisjonelle redskaper og ellers benytter tradisjonell, erfaringsbasert kunnskap mht. jaktområder, tider og arter. Snarefangst på ryer, fiske med garn under isen og stengselsfiske etter

the unreasonableness in the publication of these collectively formulated and transferred narratives as books by individual writers who can erroneously be conceived as being the originators and thus have copyright to the stories, and who then have financial benefit from the retelling of the stories.

Traditional Sami music and song

Juoigan was an important part of the life of people closely linked to their natural environment. It established and strengthened relationships among people. The Christianizing of the Samis led to an almost total obliteration of the traditional *yoik* because it was regarded as something pagan. But now, the *yoik* tradition is being revitalized and sustained because children and youth are being taught in the art of *yoik* already at kindergarten level. To *yoike* someone (instead of singing *about* someone or something) is the Samis' way of portraying a particular individual; the *luohti* (the *yoik* of a particular person, place or animal) or *yoik* remains to characterize the person, place or animal, a memory that can survive far into the future. *Dovdnen* is a variant of and shorter than the *yoik*. It is often used when singing to small children and animals/pets. By learning *dovdnen* (short *yoiks*/melodies, most often without text) and person *yoiks*, the Sami children learn to remember relatives and other acquaintances also when they are in faraway places or have passed away. It is common to compose small “*yoik-like*” songs, *dovdna*, for small children and dogs for encouragement and as hallmarks. Children as well as dogs learn quickly to recognize their own *yoik*, which is an important part in building up their character and enhancing their personality.

The foundation of the Samis' *subsistence, utilization of natural resources, traditional*

Vuoignadujiid riektesuodjalus – suodjala go dat árbevirolaš máhtu?

Daviriikkaid vuoignaduodjeláгат leat hui sullasaččat, ja dain lea seamma vuodđo-
jurdda mii guoská vuoignaduodjevuoigat-
vuodáide. Sivvan dása lea dieđusge ahte
vuoignaduodjevuoigádat lea čadnon riikkaid-
gaskasaš šiehtadusaide maid vuodul stáhtat
ieža leat soabadan, ja eanas oarjemáilmmi
riikkain leat ovttaláган láгат dán suorggis.
Ovdamearkka dihte lea Norgga vuoigna-
duodjeláга vuodđojurdda ahte vuoignaduoji
dahkkis lea vuoigatvuohta vuoignaduodjái
(vrd. vdl. § 1).²

Vuoignaduodji lea dat maid lámkačeahpit
gohčodit riekteávnnašin, dat mearkkaša
dat ávnnaš mii suodjaluvvo láга bokte.
Vuoignaduodjenjuolggadusat galget vihkke-
dit ovttaskas olbmo beroštumiid servodaga
beroštumiid ektui. Servodagas lea maid
dárbu beassat geavahit dáidaga, čállošiid
dahje duoji. Munnje várra livččii leamaš
válttis čállit dán artihkkala jus in lean sáhttit
lohkat maid earát leat čállán dáid áššiid
birra.³ «Vuoignaduodji» doaba sáhtta leat
válttis čilget, dat sáhttet leat sihke girjjálaš,
dieđalaš dahje dáiddalaš barggut juohke
hámis, dego juohkeláган čállošat, njálm-
málaš logaldallamat, lávdedáidda, musihkka
(sihke lávlagat ja dušše musihkka), filbma,
govat, njuohtamat, sárgumat ja skulptuvrrat
ja nu ain viidáseappot. Sáhttet gávdnot eará
ovdamearkkat maid, mun beare namuhan
muhtimiid dás. Dát lámkanjuolggadus ii čil-
ge mii «duodji» («verk») lea, muhto dás
oaidnit goit ahte leat iešguđetláган ilbma-
deamit, musihkkamáallet ja čállošat mat
suodjaluvvojit láга bokte.

laks er noen eksempler på dette. Tidligere
var det særlige normer for hvilke områder
de gamle fangstsiidaene benyttet og hvilke
områder disse hadde rettigheter til. I dag er
dette erstattet av uskrevne regler for hvor
hvilke storfamilier har sine hevdvunnede
notplasser, garnplasser og isfiskeplasser. Not-
fisket hadde mange funksjoner, ikke bare fikk
man matfisk men man rensset også bunnen
i fiskevannene. Som et annet eksempel på
kunnskaper knyttet til bevaring av miljøet
kan jeg nevne at reinens innvoller har vært
brukt for å tette igjen hull og utgravingssteder
slik at de gror igjen raskt.

Eksemplene nevnt ovenfor er bare noen
få hentet fra en svært mangfoldig kultur,
og artikkelformen gjør det umulig å kome
med noe mer enn eksempler på kunn-
skapsfelt som bør dokumenteres. Samenes
tro, familieliv, avstraffingsmåter mv. er
knyttet til erfaringsbasert kunnskap, og
for å foregripe min egen konklusjon- så er
det ikke tvil om at denne kunnskapen må
dokumenteres og sikres på en bedre måte
enn i dag. Men spørsmålet er om det er
behov for mer enn dokumentasjon, bør slik
kunnskap også vernes mot bruk som ikke er
akseptert eller ønskelig sett med øynene til
de som kunnskapene stammer fra? Verner
åndsverkslovgivningen eller annet lovverk
samisk tradisjonell kunnskap innenfor
duodji, musikk, næringsformer mm.? Er
lovbeskyttelse i det hele tatt tilstrekkelig for
å verne tradisjonell kunnskap mot misbruk,
eller må man verne om slik kunnskap på
andre måter?

Rettsvern av åndsverk – kan det også beskytte tradisjonell kunnskap?

De nordiske opphavslovgivningene bygger
på de samme grunnprinsippene når det
gjelder beskyttelse av åndsverk. Grunnen til

cooking and different lifestyles as a whole
builds on traditional knowledge. How to
light a bonfire, where to find good grass
for footwear and how to cut trees are
examples of daily activities one learns on
the basis of traditional knowledge. Sami
reindeer husbandry is founded on empirical
knowledge. The reindeer herder must
know the best prey on different types of
terrain, how to predict weather and grazing
conditions and how utilize all parts of the
reindeer – meat, bones, horn and hide. The
herders of today probably do not depend on
traditional knowledge; the trade has been
modernized. Previously, one moved with
and followed the flock from winter grazing
lands to summer locations without the use
of motorized vehicles. The entire family
moved together with the herd, camped in
its proximity and assisted in herding. The
place of women in Sami reindeer husbandry
and their excellence in this trade have been
inadequately documented (Joks, 2001). The
reindeer husbandry of today is managed
mostly in adherence to legislation, not by
the use of old customary methods. This can
explain why women have “disappeared”
alongside with the ever-increasing centra-
lized management run by Norwegian
authorities who have greatly disregarded
the social structure of the Samis’ traditional
reindeer husbandry. Also, the duodji compe-
tence is closely linked to the reindeer and
the artifacts made from reindeer. There-
fore, it is extremely important for the Sami
society as a whole that a sustainable rein-
deer husbandry be upheld for the benefit
of future generations. Traditional hunting
and fishing methods have gradually been
replaced by modern methods. But there
are still those who both hunt and fish with
traditional tools and otherwise use traditio-
nal empirical knowledge concerning hunt-
ing areas, times and species. Examples are
snaring ptarmigan, net fishing under ice

2 Norsk Lov 12. mai 1961 nr. 02, Lov om opphavsrett til
åndsverk m.v. (åndsverkloven), § 1.

3 Nugo maid lámkaprofessor Olav Torvund miedihá iežas
čállošis: [http://www.torvund.net/artikler/art-opphav.
asp#Innledning](http://www.torvund.net/artikler/art-opphav.asp#Innledning) (25.01.2006)

Vuoignaduodji lea álo čadnon ráhkadeapmái dahje fuomášuhttimii. Dat lea ieš duodji dahje čállinbargu mii suodjaluvvo. Buktagat mat eai gáibit makkárge ráhkadeami, eai leat vuoignaduojit, muhto sáhttet dan dihte suodjaluvvot eará osiin davviriikkalaš riektevuogádagain, dego omd. márkanfievrridanlágaid bokte. Dát ii mearkkaš ahte vuoignaduodji dárbbasa leat áibbas ođđa fuomášupmi, áidna mii gáibiduvvo lea ahte son geas lea vuoignaduodjái vuoigatvuoha lea ieš duddjon, ráhkadan lávлага, bidjan luođi jnv. Pateantavuogádagas lea ges nupeládje, doppe gal gáibiduvvo ahte lea juoga ođas mii ovdanbiddjo.⁴ Muhto liikká vuhtiiváldo maiddái vuogñaduoji erenoamášvuoha ja «ođasvuoha», erenoamážit jus galgá árvoštallat lea go vuoignaduodji kopierejuvvon dahje earáladje lobiheamet geavahuvvon. Vuoigatvuoha vuoignaduojiide addá duojárii muhtin muddui ollislaš vuoigatvuoda addit lobi earáide geavahit su duoji ja maid mearridit mot duodji, dáidda, musihkka dahje eará buvtta galgá hálddašuvvot ja almmuhuvvot.⁵ Deháleappot soaitá leat ahte son maid sáhtta gielddit earáid geavaheames su iežas duoji, vrd. vdl. § 2. Dát vuoigatvuoha mielddisbuktá ahte son gii álgoálggus lea duddjon, lávlon dahje čállán ieš galgá beassat mearridit sihke mot dat álgobargu galgá geavahuvvot, muhto maiddái mot su barggut ja dáidagat geavahuvvojit rievdaduvvon hámis. Lea dahkki (álgoamasteaddji) gii oamasta vuoignaduoji, ja son sáhtta dieđusge earáide addit lobi geavahit fuomášuhttima juste nu mot hálidit, ja maid gáibidit mávssu geavaheami ovddas, muhto vaikko son attášiige dákkár lobi, de aŋkke lea oamastanvuoigatvuoha su iežas. Dás lea sáhka ovttaskas olbmo vuoigatvuoda birra iežas duojiide, iigefal dan máhtu birra mii lea vuodđun su bargguide. Vuoignaduodjeriekti ii suodjal jurdagiid, máhtu iige

4 Nu gohčoduvvon «objektivt nyhetskrav» - gáibáduš.
5 Geahča Norgga Vuoignaduodjelága 2 §.

dette er at opphavsrettssystemene er knyttet til internasjonale og andre mellomstatlige overenskomster som har ført til at de fleste vestlige land har liknende lovgivning innenfor dette rettsområdet. Som eksempel kan nevnes at den norske åndsverksloven bygger på grunnprinsippet om at skaperen av åndsverket har opphavsrett til sitt åndsverk (jf. åndsverkslovens § 1).²

Åndsverket er det man innenfor rettsvitenskapen kaller for rettssubjektet, det subjektet som beskyttes ved lov. Opphavsrettslige regler skal avveie individets interesser til vern om sitt opphavsverk mot samfunnets interesser i tilgang til dette. Samfunnet kan også ha et legitimt behov for å få tilgang til og benytte seg av kunst, skriftlig materiale mv. Det hadde vært vanskelig for meg å skrive denne artikkelen uten å ha tilgang til kilder innenfor emnet skrevet av andre forfattere.³ Begrepet «åndsverk» inkluderer både skrifter av alle slag, eller ulike kunstneriske uttrykk og arbeider, slik som scenekunst, musikk (både sangtekster og musikk), film, bilder, malerier, tegninger og skulpturer for å nevne noe, se ål. § 1. Denne bestemmelsen inneholder ingen uttømmende liste eller definisjon av hva som ligger i begrepet «åndsverk», men det er mange ulike uttrykksformer som nevnes.

Åndsverket er knyttet til tankevirksomhet, det må være noe som skapes. Det er selve verket som beskyttes. Verk som ikke krever noen tilvirkning er ikke åndsverk, men de kan ha beskyttelse i andre deler av rettssystemet, f.eks gjennom markedsføringslovgivningen. Åndsverket behøver ikke være en helt ny oppfinnelse, det som kreves er at den personen som har opphavsretten selv har skrevet sangteksten,

2 Norsk Lov 12.mai 1961 nr. 02, Lov om opphavsrett til åndsverk m.v. (åndsverkloven), § 1.

3 Se også professor Olav Torvund: <http://www.torvund.net/artikler/art-oppnav.asp#Innledning> (25.01.2006)

and river fences to trap salmon. For upland hunting in earlier times, specific knowledge was necessary about areas that the old *siidas* used, managed and claimed right to. Today, this practice is replaced by unwritten rules telling which extended families have their inherited net/seine places and ice fishing spots. The seine net fishery had several purposes: In addition to catching fish for nutrition, one also cleansed the bottom layers of the lakes, keeping them fresh and clean. Another example of this is how the intestines of reindeer were used to fill potholes and excavations to increase plant growth.

The above examples are only few gathered from a very diverse culture, and the form of this article makes it impossible to present more than examples of knowledge sectors that should be looked into, secured and probably even protected against illegal use. The belief/religion of the Samis, family life, penalty methods, etc. are linked to empirical knowledge, and to anticipate my own conclusion, there is no doubt that this knowledge must be documented and secured in a better way than is the case today. But the question is whether there is need for more than mere documentation. Should this knowledge also be protected against unacceptable or unwanted exploitation seen with the eyes of those from whom the knowledge originates? Does the Copyright Act or other legislation protect traditional Sami knowledge within duodji, music, subsistence, etc.? Is legal protection at all adequate to protect traditional knowledge against illegal and undesirable use, or must such knowledge be protected in other ways?

bargo-/hábmennmálliid. Lea boadus dáiddára jurdagiin, máhtus ja hábmennmálles mii suodjaluvvo, iigefal iešalddis jurdda, máhttu dahje vuogit. Vuoignaduodjevuogatuohtra riegáda go dáidda lea gárvvís, ja ii gáibiduvvo makkárgé registreren eaige báberbarggu, go dan čalbmeravkaleamis go dáiddár gárve govastis, musihkkár čuojaha musihka ja juoigi rohttesta luodi - de lea sus vuogatuohtra dasa.

Go lea oamasteamis sáhka, de oaidnitge jo dás ahte dát riektivuogádat ii heive nu bures sámiid oktasaš máhtu suodjaleapmái. Sápmelaččaide lea oamastanjurdda amas, muhto muđui gal heivešedje dienlágan njuolggadusat maiddái árbevirolaš máhtu suodjaleapmái, sihke gieldivjejolašvuoda ja hálddašarievtti sáhtášii heivehit maid máhttui jus seammás heivehivččii riikkaid riektivuogádagaid nu ahte dat maid dohkkehivčče oktasaš hálddašeami ja máhtu. Sámi servodagas ii leat leamaš dábalaš ahte ovttaskas olbmos lea oamastanriekti leažža dal sáhka eatnamiid dahje máhtu oamasteamis. Sámi oktavuodas ii leat ovdal goassege leamaš sáhka das ahte muhtin ovttaskas olmmoš lea oktooamasteaddji oktasaš máhttui, go máhttu lea leamaš álbmoga oktasaš máhttu.

Davviriikkain ii leat vel gártan nu ahte sámi árbevirolaš máhtu vuogatuohtra gažaldat lea fievrreduvvon rikkaid dikkiide. Dasa sáhttet leat iešguđetlágan sivat. Dikkiin ii leat olus máhttu dákkáraš áššiid giedahallama oktavuodas.⁶ Láhkačehpiide dáidda leat váttis ipmirdit sámi čálekahtes riekteipmárdusaid. Juridihka oahppit eai oahpa olus maidege sámi kultuvrra ja árbevirolaš máhtu birra skuvllas, ja dan sivas ii leat sis dávjá dat máhttu mii gáib-

6 Eanet dán birra, loga «Domstolenes rolle i immateri- alretssager», professor dr.jur Mogens Koktvedgaard, København, Carsten Smith ávvočállošis «Rettsteori og rettsliv», s. 505 ja das viidáseappot, Oslo 2002.

malt bildet etc. Innenfor patentretten stiller man imidlertid et objektive nyhetskrav, for å få patent så må det være noe nytt som skapes. Men selv om det ikke stilles noe objektive nyhetskrav for åndsverk, så tas det også hensyn til åndsverkets grad av «nyhet», spesielt hvis man skal vurdere om åndsverket er en kopi eller på annen måte blitt til på en ulovlig måte. Opphavsretten gir opphavsrettshaveren tilnærmet enerett til å gi andre rett til å benytte seg av verket og bestemme hvordan verket skal forvaltes eller offentliggjøres, se åndsverkslovens § 2. Viktigere er det kanskje at opphavsrettshaveren kan hindre andre i å benytte sitt verk, jf. § 2. Opphavsrettshaveren har rett til å bestemme hvordan det opprinnelige verket skal kunne brukes, men også hvordan arbeider og annet som bygger på det opprinnelige verket skal fremstilles. Det er skaperen, opphavsrettshaveren, som eier åndsverket, han kan gi tillatelse til andre til å benytte verket, og har også retten til økonomisk kompensasjon for bruken. Selv om andre får forvalte verket, så beholder opphavsrettshaveren likevel eiendomsretten til verket. Opphavsretten er en individuell rettighet, og den berører ikke spørsmålet om de kunnskapene som åndsverket bygger på. Opphavsretten beskytter ikke tankevirksomhet, kunnskaper eller arbeidsvirksomheten i seg selv. Det er resultatet av slik virksomhet som beskyttes ikke kunnskapen, tankevirksomheten i seg selv. Opphavsrettigheten skapes i det øyeblikk f.eks et kunstverk ferdigstilles, det kreves ikke noen registrering.

Når det er snakk om individuell eiendomsrett til åndsverket, så kolliderer samenes rettsoppfatning med det nordiske rettsystemet på dette området. Blant urfolk er det vanlig at tradisjonell kunnskap som bygger på folkets felles erfaringer, ikke kan være gjenstand for individuell eiendomsrett. Det er en kollektivt

Legal protection of intellectual achievements – can this act also safeguard traditional knowledge?

The Nordic Copyright Acts build on the same fundamental principles regarding protection of intellectual achievements. The reason for this is that the copyright systems are tied to international and other interstate agreements. This has brought forth a legislation that is quite similar in most Western countries within this sphere of legislation. An example is that the Norwegian Copyright Act builds on the principle that the originator of intellectual work owns the copyright to his or her own achievement (Copyright Act, § 1).²

Intellectual work is what in jurisprudence is called the legal person, the subject (person) who is protected by law. Copyright statutes shall assess the individual's interests in protecting his or her original work against the interests of the society in its access to it. The society may also have a legitimate need to get access to and utilize art, written material, etc. It would have been difficult for me to write this paper without accessing sources within this subject handled by other writers.³ The “copyright” concept encompasses a number of things, different written materials or artistic expressions and works such as dramatic art, music (song texts and music), films, photos, paintings, drawings and sculptures, just to mention a few; see the list in the Copyright Act, §1. This clause does not contain a comprehensive list or definition of what lies in the concept *copyright*, but many different forms of expression are mentioned.

2 Law dated 12.05.61, No. 2 (Intellectual Property Act, § 1).

3 See also Professor Olav Torvund: <http://www.torvund.net/art-opphav.asp#Innledning> (25.01.2006).

biduvvo dákkár áššiid gieđahallamii. Departemeanttaid láhkačeahpit geat čället lágaid, eai dieđe makkár dárbbut sámi dáiddáriin, musihkkáriin ja eará kulturbargiin leat. Dát lea váidalahtti go mii diehtit man olu váttisvuodát erenomážit eamiálbmogiin leat sin kultuvrra ja máhtu gáhttema oktavuodas. Áššečeahpit sáhttet dieđusge čilget áššiid bures duopmáriidda, muhto nu guhká go dát áššit leat apmasat duopmáriidda ja láhkačehpiide, de lea maid váttis ákkastallat lága rievdademiid ja ođasmahttimiid ovddas. Dasa lassiin leat vuoignaduodjesuodjalusas maid bealit mat guoskkahit eará riektesurvggiid, nu go ovdamearkka dihte gilvalannjuolggadusaid, mat sáhttet váddudit árbevirolaš máhtu suodjaleami lágaid bokte.

Riikkaidgaskasaš hástalusat: Sáhtta go árbevirolaš máhtu gáhttet ja suodjalit riikkaidgaskasaš olmmošvuoigatvuođaši ehtadusaid bokte?

Riikkaidgaskasaččat leat eanet beroštisgoahtán gáhttet árbevirolaš máhtu.⁷ Dutkanbohtosiin oidno ahte dat suodjalus mii gávdno sihke riikkaidgaskasaš rievttis ja riikkaid siskkáldas rievttis iešguđet vuoignaduoji várás (vuoignaduodje,- pateanta,- ja mearkasuodjalanlágat), eai heive eaige oba gustoge eamiálbmogiid oktasaš árbevirolaš máhtui. Muhto riikkat eai leat vel soabadan šiehtadusaide mat čilgeše «árbevirolaš máhtu» doahpaga. Biologalaš Mánnggašlájatvuođa Konvenšuvnna (CBD) artihkal 8 (j) namuha máhtu mii gávdno báikegottiin gos ellet árbevirolaččat, ležžet dal

7 United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization (UNESCO) ja World Intellectual Property Organization (WIPO), ja vel ON Eamiálbmotvuoigatvuođaid Julggaštus Bargojoavku (Working Group on The United Nations Draft Declaration on the Rights of Indigenous Peoples) leat Ovttahttojuvvon Našuvnnaid (ON) orgánat mat iešguđet ládje barget dáiguin áššiguin, ja galget buktit evttohusaid ja rávvaggiid ON miellahttorikkaid ráđdehusaide.

forvaltet rettighet også blant samene. Hvis lovgivningen hadde hatt rom for kollektivt eierskap, så kunne også kunnskap vernes gjennom lov. I likhet med åndsverk, så er det også for tradisjonell kunnskap et behov for å kunne nekte andre å benytte seg av kunnskapen. Dette krever imidlertid endringer i de nordiske rettssystemene slik at de også kan sikre tradisjonell kunnskap. For samer har det vært en fremmed tanke å hevde eiendomsrett generelt, antakelig er det enda mer fremmed å kreve eiendomsrett eller patentbeskyttelse for noe som oppfattes som kollektive rettigheter.

I Norden har det meg bekjent enda ikke vært noen rettsaker om eiendomsretten til tradisjonell kunnskap. Det kan være flere grunner til det. De alminnelige domstolene har ikke noen spesiell opplæring i å håndtere slike spørsmål.⁴ De fleste rettskyndige har liten erfaring i å løse rettsspørsmål hvor det er snakk om uskrevne samiske rettskilder og rettsoppfatninger i kollisjon med skriftlige kilder og lovgivning. Jusstudenter får lite innblikk i samisk kultur under jusstudiene, og dermed har de heller ikke særlige forutsetninger for å løse slike rettsspørsmål. Departementsjurister som utformer lovgivningen har hittil ikke sett behovet for en revisjon av opphavslovgivningen slik at den bedre tar hensyn til samiske musikers, kunstners og forfatters behov. Dette er beklagelig når man ser de utfordringene urfolk har når det gjelder vern av sin kultur og kunnskapene knyttet til kulturen. Bruk av sakkyndige er en mulig løsning, men så lenge disse rettsspørsmål fortsatt er såpass ukjente for de fleste jurister, så er det vanskelig å få gjennomslag for lovendringer og ny lovgivning. I tillegg så er det innenfor opphavsretten tilgrensende spørsmål som be-

4 For mer om dette se: «Domstolenes rolle i immaterialrettsaker», professor dr.jur Mogens Koktvedgaard, København, i festskrift for Carsten Smith «Rettsteori og rettsliv», s. 505 flg. Oslo 2002.

Intellectual work or achievement is linked to mental activity, something being created. It is the achievement itself that being protected. Work that does not need processing or manufacturing should not be called intellectual achievement, though it may have protection under other parts of the legal system, for example under the Marketing Act. The intellectual achievement is not necessarily a purely new invention; what is needed is that the person having the copyright has produced the song text, the painting, etc. him-/herself. The patent right claims that the creation must be an innovation, an invention. But although no objective “new creation” demand is posed for intellectual work, consideration is given to the level of “recently invented”, particularly if one wants to assess whether the intellectual work is a copy or is otherwise made illegally. The copyright gives the originator almost exclusive right to allow others the use of the work(s) and decide how the work(s) should be managed or published; see Copyright Act § 2. Perhaps more important is that the copyright holder may impede others from using his/her work, Copyright Act § 2. The copyright holder has the exclusive right to decide how his or her original work should be used, but also how efforts or other activities based on the original work shall be depicted or described. The inventor, the copyright holder, is the owner of intellectual achievement, and he or she may give permission to others to use the work. The inventor also has right to economic compensation for the use of the work. Even though others may have permission to manage the use of the work, the copyright holder still remains the sole owner of it. The copyright is an individual right and does not involve or affect the question about the knowledge on which the intellectual work is built. The copyright does not protect mental activity, knowledge

Ostovuoššan. Oktasaš máhtu, ovdamearkka dihte ovtta álbmogis dahje joavkkus, ii sáhte čadnot ovttaskas olbmui, go dát lea máhttu man joavku lea oktasaččat oamastan ja ovdánahttán.

Koking av bark. Et folks eller en gruppes kollektive kunnskap, kan ikke knyttes til en bestemt person, da kunnskapen er utviklet av folket og er blitt forvaltet og utviklet gjennom tradisjonelle forvaltningssystemer styrt av sedvaner.

Cooking bark. One people's or a group's collective knowledge cannot be linked to a particular individual because the knowledge has been developed by the people as a whole, and has been managed and developed through traditional management systems guided by customs.

eamiálbmogiid dahje earáid árbevierut. Konvenšuvnna vuodul galget riikkat atnit árvvus ja gáhttet eamiálbmogiid ja báikegottiid máhtu ja vieruid mat gullet árbevirolaš eallinvugiide, ja mat leat mávssolaččat biologalaš mánggašlájatvuoda ceavzilis geavaheapmái ja gáhttemii. Šiehtadus ii daja geasa gullet vuogatvuodát árbevirolaš máhttui, dat deattuha beare ahte stáhtat galget vuhtiiváldit dákkár máhtu go omd. áсахit ođđa hálddašanortnegiid dahje go hábmejít ođđa lágaid mat gusket meahceja áhperiggodagaide. Dat mearkkaša ahte ii riikkaidgaskasaččatge gávdno suodjalus eamiálbmogiid árbevirolaš máhttui.

Oktavuohta árbevirolaš máhtu ja riikkaidgaskasaš olmmošvuogatvuodaid gaskka lea miellagiddevaš. Gažaldat lea: Mot sáhttet olmmošvuogatvuodát leat doarjjan árbevirolaš máhtu gáhttenbarggus? Dán gažaldagas leat sihke riikkaidgaskasaš ja našuvnnalaš bealit, go riikkat han leat geatnegahtton čadahit olmmošvuogatvuodaid riikka ja báikkálaš dásis. Nu go lean

rører andre rettsområder, for eksempel konkurranselovgivningen, som kan vanskeliggjøre beskyttelsen av tradisjonell kunnskap gjennom lovgivning.

Internasjonale utfordringer: Kan internasjonale menneskerettigheter beskytte tradisjonell kunnskap?

Internasjonalt er spørsmålet om beskyttelse av tradisjonell kunnskap aktuelt for tiden.⁵ Forskning viser at det vernet som internasjonal rett og statenes internrett oppstiller for ulike typer opphavsrettigheter (åndsverks,- og patentlover samt design/mønsterbeskyttelse), ikke kan gjøres gjeldende for kollektive rettigheter. Det er enda ikke oppnådd internasjonal enighet om definisjonen av begrepet «tradisjonell kunnskap», eller hvilket skydd slik kunn-

or work activity itself. It is the result of such work that is protected, not the mental activity as such. The copyright is established at the moment when, for example, a work of art is completed. No registration or other paper work is needed.

An individual ownership right to intellectual achievement presents a problem: The Samis' interpretation of the law collides with the Nordic legal system in this area. Indigenous peoples themselves are normally of the opinion that traditional knowledge built on people's mutual experiences should not be regarded as having an individual ownership right. It is a collectively managed right, and this also is the case among the Samis. If the legislation had been arranged with room for collective ownership, then it would have been thinkable that knowledge could also be protected by legislation. As with intellectual work, traditional knowledge also needs a right to manage and a right to deny others from using this knowledge. However, this requires a comprehensive discussion

⁵ United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization (UNESCO) ja World Intellectual Property Organization (WIPO), og FNs Arbeidsgruppe for Urfolksdeklarasjonen (Working Group on The United Nations Draft Declaration on the Rights of Indigenous Peoples) er organer innenfor FN som har arbeidet med disse spørsmålene.

čállán dás ovdalaš, de ii suodjaluvvo árbevirolaš máhttu dálá vuoignaduodjelágaid bokte, ja danin leage dát šaddan áige- guovdilis áššin eamiálbmogiidda miehtá máilmmi. Riikkaidgaskasaččat lea doaba «*eamiálbmogiid vuoignaduodje- oamastan- vuoigatvuohta*» (Indigenous Intellectual Property Rights) vuolgán oarjemáilmmi lágain ja jurddašnavugiin. Lea dovddus ášši ahte oarjemáilmmi vuodđojurdagat eai leat vuohkkasat go lea sáhka oktasaš hutkosiidda dahje máhttui.

Árbevirolaš máhttu doaba (Traditional Knowledge) ja vuoignaduodjeoamastan- vuoigatvuođaid sisdoalu digaštallan leat áššit mat eai leat vel ollásit čielggaduvvon riikkaidgaskasaččat. Danin leage maid váttis oažžut riikkaid rievdadit sin siskkáldas lágaid vai dat suodjalivčče eamiálbmogiid árbevirolaš máhttu. Odne lea ain álki dutkiide ja earáide lobiheamet geavahit máhttu mii eamiálbmogiin lea leamaš jo guhká, ja vuovdigoahtit dálkasiid, bivt- tasmálliid, biebmošlájaid jnv. mat leat ráhkaduvvon diekkár árbevirolaš máhttu vuodul. Go árbevirolaš máhttu guoská olles álbmoga kultuvrii, de leatge ášše- čeahpit jo juohkigoahtán árbevirolaš máhttu suodjalangažaldaga mángga oassái; erenoamážit lea stuora beroštupmi dasa mot suodjalit eamiálbmogiid genetiikkalaš riggodagaid ja árbevirolaš kultuvrralaš ovdanbuktimiid (Traditional Cultural Ex- pressions). UNESCO šiehtadus mii dohkke- huvvui jagi 2003 suodjala kulturárbbi dasa mii guoská vuoinjalaš (immateriell) njálm- málaš árbevieruide ja ovdanbidjamiidda, lávde- ja eará dáidagii, servodatvieruide, ávvudanvieruide, eará vieruide, árbevirolaš giehtadujiide ja máhttui ja máiddái vieruide mat gusket meahccái ja obba universii.⁸ Dát šiehtadus ii leat vel doaibmagoahtán go

skap burde ha i de enkelte lands interne rettssystemer. Konvensjonen om biologisk mangfold (CBD) artikkel 8 (j) nevner kunnskap som finnes i lokalsamfunn hvor man lever på en tradisjonell måte, enten det er snakk om urfolk eller andre folk. Konvensjonen forplikter statene til å respektere og sikre både urfolks og andre lokalsamfunns kunnskaper og sedvaner som er knyttet til tradisjonelle levesett og som er verdifulle for bærekraftig utnyttelse og vern av det biologiske mangfoldet. Men det sies ingenting om hvem som har retten til å forvalte slik kunnskap, det vektlegges at statene skal ta hensyn til slik kunnskap f.eks når man etablerer nye forvaltningsordninger og lover for natur- eller havressurser. Det finnes derfor per i dag ikke særlig folkerettslig beskyttelse for urfolks tradisjonelle kunnskap.⁶

Det er interessant å se nærmere på forholdet mellom tradisjonell kunnskap og internasjonale menneskerettigheter. Kan menneskerettighetene brukes til vern om urfolks tradisjonelle kunnskap? Spørsmålet har både internrettslige og folkerettslige sider ved seg, da statene som folkerettssubjekter er forpliktet til å gjennomføre og respektere de internasjonale menneskerettighetene nasjonalt og lokalt. Som nevnt foran, så beskytter ikke dagens nordiske opphavsrettslige systemer tradisjonell kunnskap, derfor er dette et dags- aktuelt tema ikke bare for urfolk i den tredje verden, men også for urfolk i vestlige land. Urfolks opphavsrettigheter, *Indigenous Intellectual Property Rights*, bygger på den vestlige verdens prinsipper om eiendomsrett. Som nevnt så passer den vestlige verdens ideologier og doktriner om eiendomsrett dårlig når man skal verne om urfolks kollektive rettigheter til kunnskap eller tradisjonelle ytringsformer.

about and amendments to the Nordic legal systems, enabling them to also safeguard traditional knowledge. To the Samis, it has long been a strange idea to claim ownership in general, and it is probably even stranger to ask for ownership right or patent protection to something that is conceived as being a collective right.

To my knowledge, no court cases have been raised up to the present in the Nordic countries concerning ownership to traditional knowledge. There could be several reasons for this. The common law courts have no special competence or training in handling this kind of question.⁴ Most of those who are learned in the law have little experience in solving problems regarding unwritten Sami legal sources and understanding laws when these contradict written sources and legislation. Law students receive very little – if any – education in Sami culture and traditions during their law studies and are therefore poorly prepared to solve these types of court case questions. Lawyers at the government departmental level who are in charge of formulating and preparing the legislation have obviously until now not seen the need to revise the copyright legislation so that better consideration can be given to the needs of Sami musicians, artists and writers. This is regrettable when we know the problems indigenous peoples are facing globally when it comes to protecting their cultures and knowledge linked to their cultures. Use of professionals is a possible solution, but as long as these legal questions are still so unfamiliar to most lawyers, it is difficult to gain acceptance to make a break through for amendments to the legislation and new legislation. Furthermore, there are adjacent questions within the copyright

8 The Convention for the Safeguarding of the Intangible Cultural Heritage

6 Merk at artikkelen er skrevet før FNs Urfolksdeklarasjon ble behandlet av FNs Menneskerettsråd.

4 For more on this, see: "Domstolenes rolle i immaterial- rettsaker" [The Role of Courts in Copyright Cases], Prof. Dr. jur. Mogens Koktvedgaard.

gáibiduvvo ahte 30 riikka vuolláčállet šiehtadusa. Jus davviriikkat vuolláičáláše dán šiehtadus, de soaittášii leat álkkit ákkastallat mo heivehišgoahtit riikkaid lágaid nu ahte dat suodjalivčče sámi árbevieruid.

World Intellectual Property Organization (WIPO) nammasaš ON- orgánas lea sierra bargojoavku (*Intergovernmental Committee on Traditional Knowledge, Genetic Resources and Folklore*) mii erenoamážit geahčada makkár hástalusat eamiálbmogiin leat omd. go fitnodagat geahččalit lobiheamet ávkkástallat sin máhtu. Bargojoavkkus oassálastet riikkaid ovddasteaddjit, muhto maddái soames eamiálbmotáirasa.⁹ Riikkat ja riikkaidgaskasaš organisašuvnnat mat servet dien namuhuvvon bargojoavkku čoahkkimiidda eai leat vel nagodan šiehttat makkár njuolggadusat berreše dohkkehuvvot suodjalan dihte eamiálbmogiid árbevirolaš máhtu. WIPO dievasčoahkkinn celkkii 2003:s ahte barggus eai leat leamaš namuhan veara bohtosat. Muhto gávdnojit lánkačeahpit ja earát geat leat čálligoahtán dáid váttisvuodaid birra.¹⁰ Váttisvuodát gusket erenoamážit olmmošvuoigatvuodaid dálá hápmái, mas eanas olmmošvuoigatvuodát leat ovttaskas olbmo vuoigatvuodát, eaige fal álbmoga oktasaš vuoigatvuodát. Eanas eamiálbmogiin lea juste árbevirolaš máhttu ovdamearkan dakkár vuoigatvuhtii mii lea hálddašuvvon ja «oamastuvvon» oktasaččat. WIPO olmmošvuoigatvuodáčeahpit leat árvoštallagoahtán árbevirolaš máhtu olmmošvuoigatvuodaid suodjalusa ektui, mot eamiálbmogiid oktasaš árbevirolaš máhtu sáhtášii

9 Sámiráđđi lea ovddastan Sámi dán bargojoavkkus.

10 Geahča earet eará: Intellectual Property Rights of Indigenous Peoples: A Sourcebook, Greaves, T. (ed.) (1994), Valuing Local Knowledge: Indigenous Peoples and Intellectual Property Rights, S. B. Brush ja D. Stabinsky (eds.) (1996), Island Press, Washington DC., Beyond Intellectual Property: Toward Traditional Resource Rights for Indigenous Peoples and Local Communities, D. Posey ja G. Dutfield (1996), International Development Research Centre and WWF.

Diskusjonene om innholdet i begrepet tradisjonell kunnskap (*Traditional Knowledge*) og spørsmålet om kollektiv eiendomsrett til åndsverk pågår enda internasjonalt. Derfor er det vanskelig å få statene til å endre på deres nasjonale lovgivning slik at de også beskytter urfolks kollektive rettigheter til egen kunnskap. Hvorfor må kunnskapen beskyttes? De som ønsker det, både forskere og f.eks. legemiddelindustrien, kan i dag lett utnytte kunnskap som stammer fra urfolk og benytte slik kunnskap i kommersiell sammenheng. Som eksempler her kan nevnes utvikling og masseproduksjon av medisiner basert på urfolks kunnskaper om legeplanter, kopier av samiske drakter, matvarer basert på samisk tradisjon etc. Tradisjonell kunnskap ligger i bunn for alt ved kulturen; filosofi, verdier og tenkemåter, som overføres gjennom muntlige tradisjoner, språk, og andre former for immateriell kommunikasjon. I teorien har man begynt å dele inn disse kompliserte rettsprosjektene i flere områder. Et område har fått særskilt oppmerksomhet; nemlig spørsmålet om beskyttelse og rettigheter knyttet til genetiske ressurser og tradisjonelle kulturelle uttrykk (*Traditional Cultural Expressions*). UNESCO konvensjonen om vern av den immaterielle kulturarven ble vedtatt i 2003. Konvensjonen har trådt i kraft, og verner om den immaterielle kulturarv, muntlige tradisjoner, sosiale skikker, alle typer ritualer, tradisjonell håndverksferdigheter og kunnskap mv.⁷ De nordiske lands ratifisering av denne konvensjonen vil kanskje medføre et løft i arbeidet med å tilpasse disse statenes lovgivning slik at de bedre ivaretar det samiske folks immaterielle tradisjoner og kulturarv.

World Intellectual Property Organization (WIPO), har en arbeidsgruppe, *Intergovern-*

7 The Convention for the Safeguarding of the Intangible Cultural Heritage

area that affect other spheres of legislation, such as the Free Enterprise Act, which could severely hamper the protection of traditional knowledge via legislation.

International challenges: Is it possible to protect traditional knowledge through international human rights?

In the international arena, the interest in the question regarding protection of traditional knowledge has increased significantly.⁵ Research results show that the protection described in international law and domestic legislation of states for different categories of copyrights (intellectual property/achievement and patent acts and protection of design/pattern) cannot be asserted for collective rights. So far, international agreement has not been reached regarding defining the content of the concept *traditional knowledge*, or what kind of protection such knowledge should have in the domestic legal system of each country. The Convention on Biological Diversity (CBD), Article 8 (j), mentions knowledge that is found in local communities where people live traditionally, whether they are indigenous or others. The Convention obliges the states to respect and secure the knowledge and customs of indigenous peoples and other local communities concerning traditional lifestyles. These are extremely valuable for the success of sustainable utilization and protection of the biological diversity. But it says nothing about who has the right to and thus should manage such knowledge. The Convention emphasizes the plight of the states to show consideration to traditional knowledge, such as when new management forms are planned and established or when new legislation on land and sea resources

5 UNESCO, WIPO and the Working Group on the UN Draft Declaration on the Rights of Indigenous Peoples are UN agencies working with these questions.

gáhttet olmmošvuogatvuodavuogádagas, ja dáidda doaimmaide galggaše eamiálbmogat ieža beassat searvat.

Davviriikkalaš, riikkadási ja báikkálaš hástalusat: Mot sáhttit mii gáhttet sámii árbevirolaš máhtu?

Luohti, dáidda, máidnasat, mitalusat, duodji ja birgenvuogit leat čadnon sámii kultuvrii ja min árbevieruide botkekahtes báttiiguin. Jus árbevirolaš máhttu jávká dahje šaddá museaávnasin, de dat čuoheá čielgasit sámii kultuvrii, muhto maiddái obba máilmmi kulturriggodahkii. Danin lea áigequovdilis jearaldat mot mii sáhttit suodjalit ja gáhttet min iežamet árbevirolaš máhtu amas dat oalát jávkat dahje geavahuvvot boasttu ládje. Otná dilli lea nu ahte eai gávdno riikaidgaskasaš eai riikkadási njuolggadusat mat sáhtáše sámii árbevirolaš máhtu gáhttet ja suodjalit. Go láhkabarggut leat nu čavga čadnon riikaidgaskasaš šiehtadusaide, ja dát barggut eai oro ovdaneamen nu johtilit, de lea várra nu ahte sápmelaččat fertejit ieža ovddišgoahtit dáid bargguid, vai buorránivččii dilli goit riikaid dásis. Orru leamen čielga dárba árbevirolaš máhtu gáhttegoahtit ja duodáštišgoahtit amas earát lobiheamet geavahit dan. Muhto mot mii dán galgat bargat, leago láhkasuodjalus áidna vuohki?

Vuosttažettiin lea dehálaš čalmmustuhttit sámii árbevirolaš máhtu riikka eiseválddiide, muhto seammás fertet mii sámiiid gaskkas maid vuoruhisgoahtit doaimmaid mat gusket min árbevieruide. Sámii ja davviriikkaid politihkkárat fertejit beroštišgoahtit eanet árbevirolaš máhtus. Lea čielga dárba álgit duodáštišgoahtit eallilan, rávis ja nuorra olbmuid čálekahtes máhtu ja árvvuid mat min servodagain gávdnojit. Árbevirolaš máhtu kártenbarggut livčče hui dehálaččat,

mental Committee on Traditional Knowledge, Genetic Resources and Folklore, med mandat til å særskilt utrede spørsmålet om urfolks behov for vern av deres immaterielle rettigheter. Arbeidsgruppen leter etter eksempler fra hele verden på hvordan urfolks tradisjonelle kunnskap blir utnyttet uten tillatelse fra urfolk selv. I arbeidsgruppen deltar FN's medlemsstater, men også enkelte urfolksorganisasjoner.⁸ Arbeidsgruppen har enda ikke klart å oppnå enighet om hvilke tiltak som bør igangsettes for å sikre urfolk mot at deres kunnskap utnyttes uten forhåndstillatelse. WIPOs generalforsamling uttalte i 2003 at arbeidet i denne arbeidsgruppen ikke har ført til nevneverdige resultater. Men det finnes jurister og andre innenfor akademien som har begynt å se nærmere på disse problemstillingene.⁹ De største utfordringene synes å knytte seg til hvordan menneskerettighetene er utformet, deres individuelle karakter har hittil til en viss grad ekskludert kollektive rettigheter fra å bli ansett som menneskerettigheter. Men dette er under endring. Hos urfolk, slik som hos andre folk, er de immaterielle delene ved kulturen, slik som tradisjonell kunnskap, blitt forvaltet og «eid» kollektivt av folket. WIPOs menneskerettighetsekspertene har begynt å se nærmere på om man gjennom menneskerettighetene og innenfor folkeretten kan oppstille et vern for tradisjonell kunnskap. Det er svært viktig at urfolk får delta i dette viktige arbeidet.

8 Samerådet har representert samene i denne arbeidsgruppen.

9 Se blant annet: Intellectual Property Rights of Indigenous Peoples: A Sourcebook, Greaves, T. (ed.) (1994), Valuing Local Knowledge: Indigenous Peoples and Intellectual Property Rights, S. B. Brush ja D. Stabinsky (eds.) (1996), Island Press, Washington DC., Beyond Intellectual Property: Toward Traditional Resource Rights for Indigenous Peoples and Local Communities, D. Posey ja G. Dutfield (1996), International Development Research Centre and WWF.

is formulated. Today, there is no special international legal protection of traditional indigenous knowledge.⁶

It is interesting to take a closer look into the relationship between traditional knowledge and international human rights. Can human rights be used to protect traditional indigenous knowledge? The question contains aspects of domestic as well as international law. Because the nation states are subject to international law, they are bound to implement and respect international human rights both nationally and locally. As stated above, the Nordic copyright systems do not protect traditional knowledge, and therefore this is a current theme not only concerning indigenous Third World peoples, but also regarding Western indigenous groups. The copyright of indigenous peoples, *Indigenous Intellectual Property Rights*, is built on the Western legal system and principles, ownership rights and rights in general originating from the Roman Codex, for example. As previously mentioned, Western ideologies and doctrines on ownership rights do not fit well when question is how to protect the indigenous collective right to knowledge or traditional forms of expression.

The discussions about the contents of the concept *traditional knowledge* and the question of collective ownership rights to intellectual achievements are still underway internationally. It is therefore rather difficult to convince states to amend their national legislation to make it an instrument that could also protect an indigenous collective right to one's own knowledge. Why must knowledge be protected? Researchers and medical industries, for example, are

6 This article was written before the UN Declaration on the Rights of Indigenous Peoples had been tabled at the UN Human Rights Council.

Gii hutkkái neaskima - ja sáhtta go mu áhkku pateantta ohcat?

Hvem oppfant teknikken for skraping av skinn - kan min bestemor søke patent på redskapene som brukes?

Who invented the technique to process leather? Would my Grandma be eligible to get a patent on the tools she applies?

erenoamážit surggiin main eai leat dákkár barggut čadahuvvon ovdal. Árbevirolaš máhttu lea omd. čielgasit čadnon árbevirolaš meahccehálddašeapmái. Sámi máhttu sáhtášii veahkin, ii dušše midjiide sámii-de alcceseamet, muhto maiddái viidát oktavuođas. Sámi jurddašanvuogit meahccehálddašemi ja birra ektui livčče mávssolaččat dál go davviguovlluin leat duođalaš dálkerievdamat ihtigohtan.

Juridihkalaš hástalusat leat maid čielgasat: Sáhtta go lága bokte suodjalit árbevirolaš máhtu? Dás ii berre duššefal ruđalaš buhtadusaid birra leat sáhka, muhto obbalaččat hehttet ahte sámi álbmoga kultuvra ja min vuoiŋgalaš oktavuohta min iežamet árbevieruide ja árbevirolaš ovdanbidjamiidda

Utfordringer på nordisk, nasjonalt og lokalt nivå: Hvordan kan vi verne om samenes tradisjonelle kunnskap?

Joik, kunst, sagn, fortellinger, duodji og næringsformer er knyttet til samisk kultur og samiske tradisjoner med tette bånd. Hvis den tradisjonelle kunnskapen forsvinner eller bare blir å finne i museer, så vil dette ha svært negative konsekvenser ikke bare for samisk kultur, men også for verdens kulturarv. Derfor haster det å finne ut av hvordan vi kan verne om og bevare slik kunnskap før den forsvinner med de eldre, eller før den utnyttes av utenforstående mot samenes uttrykte vilje. Da det ikke finnes folkerettslige eller internrettslige instrumenter som verner om slik kunnskap,

free today to utilize knowledge stemming from indigenous peoples and to exploit it commercially. Examples here are development and mass production of medicines based indigenous knowledge about medicinal plants, copying of Sami clothing, traditional Sami food, etc. Because traditional knowledge is the foundation of all Sami culture – philosophy, values and ideas that are transferred via verbal traditions, language and other forms of immaterial communication – one has now in theory begun to split these complicated law questions linked to traditional knowledge into several areas. One area has attracted particular interest, specifically, the question regarding protection and rights connected to genetic resources and *traditional cultural expressions*. The UNESCO Convention for

geavahuvvo unohasat ja lobi haga. Dás leat čielga morálalaš bealit, berre hehttet ahte árbevirolaš máhttu headjuda sámiiid iešdovddu ja rihkku min olmmošlaš árvvu. Ferte rabas digáštallan árbevirolaš máhtu doahpaga birra – gii galgá mearridit mii lea árbevirolaš ja mii ii? Mañemuš áiggiid leat Norgga dikkiin leamaš áššit main lea leamaš sáhka árbevirolaš bohccogoddinvugiid birra, go Hålogalánda Lágamánneriekti mearridii ahte muohtaskohteriin vuojedettiin njoarostit ja de sáloniin báhčit bohcco lea sámii árbevierru mii ii rihko elliidsuodjaluslágaid. Giehtadeapmi ja gazirdeapmi leat dološ sámii goddinvuogit, muhto leago bissuin báhčin árbevierru Sámis? Leago doarvái ahte ovttá bearrašis lea vierrun, vai ferte go olles sámii álbmot dohkkehít vieru ovdal go dat áiggi mielde šaddá árbevierrun? Ja jus dat lea sámii árbevierru – galgá go dat álo biddjot ovdalii go norgalaš elliidsuodjalusláhka? Leatgo sámiiid gaskkas maid elliidsuodjalanvierut mat gildet dieinna lágiin goddimis ealli? Dát ášši čájehage hui bures makkár hástalusat mis leat siskkáldasat maid, go šaddá jearaldat gii mearrida mii sáhtta dohkkehuvvot árbevirolaš goddinvuohkin.

Davviriikkalaš Sámekonvenšuvna evttohusas mii ovdanbiddjui skábmanánuš 2005:s, lea sierra artihkal mii guoskkaha juste árbevirolaš máhtu ja kultuvrralaš ovdanbiddjumiid. Das evttohuvvo ahte sámii ieža galget hálddašit árbevirolaš máhtu. Konvenšuvna 31 artihkal lea ná:

«Árbevirolaš máhttu ja kulturilbmadeamit

Stáhtat galget gudnejahttit sámii álbmoga vuogiatvuoda hálddašit iežas árbevirolaš máhtu ja kultuvrralaš ilbmadeamiid, ja bargat vai sámii sáhttet seailuhit, ovddidit ja fievrridit daid boahktevaš buolvvaide.

Stáhtat galget fuolahit nu, ahte sámii álbmot,

og de nordiske land ikke har kommet noe lenger i arbeidet med å få i stand nasjonale ordninger; så er det opp til samene selv å lede dette arbeidet fremover. Nasjonal lovgivning vil kunne sikre kunnskap fra å forsvinne på nasjonalt nivå, noe som er til eksempel for andre land. De immaterielle delene av samekulturen må sikres ikke bare for å bevare kunnskapen, men også for å hindre ulovlig utnyttelse av slik kunnskap. Men hvordan skal dette arbeidet gjennomføres, er lovgivning det eneste alternativ?

Det er først og fremst viktig å synliggjøre og beskrive hva tradisjonell kunnskap er sett fra et samisk ståsted. Samiske og nordiske politikere må bli mer bevisst på de politiske utfordringene. Samtidig er det viktig at samene selv også prioriterer arbeidet med å bevare den immaterielle samiske kulturarven. Det er et behov for dokumentasjon av de erfaringene og de verdier og kunnskap eldre, voksne og unge samer har, og de uskrevene normene og verdiene vårt samiske samfunn bygger på. Kartleggingen av tradisjonell kunnskap må være første prioritering, spesielt innenfor områder hvor det ikke er gjort noen slik kartlegging tidligere. Tradisjonell utmarksbruk er et slikt område. Kunnskaper om naturbruk er til nytte ikke bare for samene selv, men tradisjonell viten om ressursforvaltning er også et viktig supplement til vitenskapelig kunnskap ved fastleggelse av forvaltningsplaner for nordområdene, og ved forskning knyttet til klimendringene i aktiske strøk forårsaket av den globale oppvarmingen.

De juridiske utfordringene er også klare. Kan man ved lov bevare og verne om tradisjonell kunnskap? Det er ikke kun de økonomiske aspektene som må utredes nærmere. Det må også vurderes hvilke tiltak som kan iverksettes for å forhindre at kunnskaper forsvinner, og at de åndelige

the Safeguarding of the Intangible Cultural Heritage was approved in 2003; it is now in force and establishes protection of immaterial culture heritage, language, oral traditions and different forms of expression, creative art forms, social traditions, festivities, all kinds of rituals, traditional handicraft competence and knowledge, rituals and customs linked to the natural environment and the universe as a whole.⁷ If the Nordic countries have ratified this Convention and this may perhaps give a push forward in the work to accommodate the legislation of each state so they can better attend to the Sami people's immaterial traditions and culture heritage.

The World Intellectual Property Organization (WIPO) has named a special working group, the *Intergovernmental Committee on Traditional Knowledge, Genetic Resources and Folklore*, mandated in particular to review the question on the need of indigenous peoples to protect their immaterial rights. The working group seeks examples from all over the world on how indigenous peoples' traditional knowledge is being utilized in unfortunate ways and without permission granted by the indigenous peoples themselves. UN member states are participating in this working group, but a number of indigenous organizations are also taking an active part in the work.⁸ To date, the working group has not managed to reach agreement on which initiatives should be implemented to safeguard indigenous peoples against exploitation of their knowledge without prior concession. In 2003, the WIPO's General Assembly declared that the working group had brought forth results worth mentioning.

⁷ The Convention for the Safeguarding of the Intangible Cultural Heritage.

⁸ The Sami Council (a pan-Sami NGO with its main office in Finland) has represented the Samis in this working group.

go earát go sámít ieža geavahit sámí kultuvra rávppálaččat, ožžot vejolašvuoda váikkuhit doaimmaide ja oážžut govttolaš oasi daid doaimmaid ruđalaš vuottus. Sámi kultuvra galgá leat suddjejuvvon dakkár kultuvrralaš ilbmademiid vuostái mat mahkáš leat sámíid iežaset.

Stáhtat galget fuolahit ahte sámíid árbevirolaš máhtut váldojuvvojit vuhtii go sámí dilis mearriduvvo juoga.»

Dát evttohus lea miellagiddevaš, go dát čujuha mángga iešguđetlágan beliide árbevirolaš máhtu seailuheami ektui. Mañemus oasis daddjo ahte árbevirolaš máhttu galga vuhtiiváldot go sámí dilis mearriduvvo juoga, muhto dat ii čoavdde váttisvuoda mii guoská árbevirolaš máhtu defineremii. Sámekonvenšuvnnas evttohuvvo maid ahte sámíin galgá leat iešmearridanvuoigatvuohta, ja diekkár vuoigatvuohta attášiige sápmelaččaide ovddasvástádusa árbevirolaš máhtu seailuhit ja fievrredit, ja maiddái mearridit mat leat sámí árbevierut ja mat eai. Go hástalusat leat nu mángga dásis ja hámis, de lean mun geahččalan juohkit hástalusaid golmmá oassái: duodašteapmi ja hálddašteapmi, suodjaleapmi, ja vel buhtadus. Dát golbma oasis gávdnojit maid Sámekonvenšuvnna evttohusas, vaikko das ii daddjo olus čađaheami birra.

Duodašteapmi ja hálddašteapmi

Sámekonvenšuvnna evttohus ii daja maidege árbevirolaš máhtu duodašteami birra. Lea várra duodaštangažaldat mii lea okta dain áigequovdileamos áššiin dál. Muhto vuosttaš cealkka evttohusa 31. artihkkalis namuha ahte sámí álbmogis galgá vuoigatvuohta hálddašit iežas árbevirolaš máhtu, ja stáhtat galget bargat dan ovdii ahte sámít sáhttet seailuhit, ovddidit ja fievrredit dán máhtu

bånd som er mellom folket og de verdiene de innehar krenkes. Her er det klare moralske sider, beskyttelse av tradisjonell kunnskap må hindre at samenes selvfølelse og menneskeverd krenkes. Det behøves en åpen debatt om innholdet i begrepet tradisjonell kunnskap- hvem skal definere hva som er tradisjonell kunnskap og hva som ikke er det? I de senere tider har det vært saker oppe for norske domstoler hvor det har vært spørsmål om hva som er tradisjonelle avlivingsmetoder ved avliving av rein. Hålogaland Lagmannsrett har avsagt en dom hvor retten kom til at det å skyte en fastbundet rein med salongrifle på kloss hold fra en scooter var en samisk sedvane som måtte gå foran dyrevernslovens bestemmelser. *Giehta-deapmi* («håndtering») og *gazirdeapmi* (avliving av rein ved krumkniv) er gamle samiske avlivingsmetoder, men kan man si at det å skyte en fastbundet rein med rifle er en samisk tradisjon? Og hvis det er en samisk sedvane – skal sedvaner alltid ha forrang foran norske lover? Man må også spørre seg om det finnes samiske dyrevernsprinsipper som taler for at en slik avliving av rein faktisk er i strid med interne samiske rettsoppfatninger. Denne saken illustrerer hvilke spørsmål som reises når man skal ta stilling til tradisjoner og sedvaners plass i et flerkulturelt samfunn. Saken viser også at det samiske samfunnet selv også har utfordringer når det gjelder å fastslå for omverdenen hva som er samiske sedvaner og hva som ikke er det.

Forslaget til Nordisk Samekonvensjon som ble lagt fram i november 2005 inneholder en artikkel om tradisjonell kunnskap og kulturytringer. Her foreslår ekspertgruppen at samene selv skal forvalte tradisjonell kunnskap og sine kulturelle uttrykk. Konvensjonens artikkel 31 lyder:

However, law professionals and other academics have now begun to delve deeper into the complexity of the problems.⁹ The greatest challenges seem to be linked to how most of the human rights are formulated. To some extent, their individual character has excluded collective rights from being assessed as human rights. This is currently undergoing a significant change. With indigenous peoples, as with other peoples, the immaterial parts of culture, such as traditional knowledge, have been managed and “owned” collectively by the people. The WIPO’s human rights experts have initiated a closer investigation to discover whether considering the question with regard to human rights and international law could establish protection of traditional knowledge. I deem it absolutely necessary that indigenous peoples be allowed to participate in this important work.

Challenges at the Nordic, national and local levels: How can we protect the Samis’ traditional knowledge?

Yoik, art, myths, stories, duodji and forms of industry are closely tied to Sami culture and Sami traditions. If traditional knowledge disappears or is merely found as a remnant in museums, it will surely have negative consequences not only for the Samis’ culture, but the world’s cultural heritage as a whole. It is thus urgent to find out how to protect and preserve this kind of knowledge before it fades away with the elders or before it is taken over and mismanaged by outsiders against the Samis’ will. Since no

9 Among others, see: Intellectual Property Rights of Indigenous Peoples: A source book, Greaves, T. (ed.), 1994; Valuing Local Knowledge: Intellectual Property Rights and Indigenous Peoples, Brush, S.B. and Stabensky, D. (eds.), 1996, Island Press, Washington DC.; Beyond Intellectual Property: Towards Traditional Resource Rights for Indigenous Peoples and Local Communities, Posey, D. and Dutfield, G., 1996, International Development Centre and WWF.

boahhtevaš buolvvaide. Dát njuolggadus berre gokčat maid duođaštanbargguid, ja dat berre geatnegahttit davviriikkaid ruhtadit doaimmaid mat veahkehit seailluhit árbevirolaš máhtu ja nu gohčoduvvon kulturilbmagiid.

Odne lea unnán diehtu sámi árbevirolaš máhtu seailluheami ektui stáhta ásašusain. Min sápmelaččaid iežamet gaskkas ges orru unnán beroštupmi doaimmaide mat gusket árbevieruid duođašteapmái. Sivvan dasa dáidá leat nu mot lean namuhan dás ovdal, ahte sámit ieža eai leat čalmmustuhttin daid áššiid ja gáibidan sierra suodjalusa árbevirolaš duodjái jnv. Duođaštusbarggut mat leat čađahuvvon gusket eanas báikennačohkkemii, muitalusaid ja máidnašiid čohkkemii, dološ sámi visttiid ođasmahttimii ja sámi kultturmuittuid suodja-leapmái ja kártemii (oaffarbáikkiid, bivdorokkiid jna.). Duođaštanbargguin lea ávki ii duššefal sápmelaččaide, muhto maiddáid sidjiide geain lea oktavuoha sápmelaččai-guin iešguđetlágan oktavuodain. Omd. lea dearvvašvuodasuorggis ja psyhkalaš divššu oktavuodas áibbas veadjemeahtun fállat ollislaš fáldadaga sápmelažžii jus dáčča divššárat eai dovdda buohcci olbmo duogáza. Dutkanbargguid bokte sáhtášii buoridit fáldadaga sámi buhcciide, ja muhtin buhcciidviesuin leatge dál fállagoahtán árbevirolaš divššu (buoradalliid) lassin dábálaš dikšui, go leat fuobmán ahte sámi buohccit ohalit ja dárbbášit diekkár fáldadaga. Ovttasbargu eará eamiálbmogiiguin, riikkaiguin ja riikkaidgaskasaččat berre maid leat oassi duođaštanbargguin.

Duođaštanbarggut fertejit álgit báikkálaš dásis ja dasto fátmastit olles Sámi. Diekkár bargguin sáhtášii sihke báikegottiin, bearrašiin ja ovttaskas olbmuin oažžut dieđuid mat gusket iešguđet guovllu árbevieruide. Lea hoahppu duođaštit árbevirolaš máhtu

Tradisjonelle kunnskaper og kulturytringer

Statene skal respektere det samiske folkets rett til å forvalte sin tradisjonelle kunnskap og sine tradisjonelle kulturelle uttrykk, samt arbeide for at samene kan bevare, utvikle og formidle dem til kommende generasjoner.

Statene skal arbeide for at det samiske folket, når samisk kultur anvendes kommersielt av andre enn samer, får innflytelse over virksomheten og rimelig del i det økonomiske utbyttet av denne. Den samiske kulturen skal vernes mot bruk av kulturelle uttrykk som på en misvisende måte gir skinn av å ha samisk opphav.

Statene skal arbeide for at det tas hensyn til samenes tradisjonelle kunnskap ved beslutninger om samiske forhold.

Det er et interessant forslag ekspertgruppen har lagt fram, og forslaget berører flere sider ved tradisjonell kunnskap og bevaring av slik kunnskap. I siste ledd sies det at samenes tradisjonelle kunnskap skal ihensyntas ved beslutninger om samiske forhold, men artikkelen gir ingen definisjon og søker heller ikke å løse spørsmålet om hva tradisjonell kunnskap er for noe. Samekonvensjonen inneholder også en bestemmelse om samenes rett til selvbestemmelse. En slik rett til selvbestemmelse ville naturlig nok også innebære at samene selv får ansvaret for å bevare og videreføre tradisjonell kunnskap, og retten til å avgjøre med endelig virkning hva som er samiske sedvaner og tradisjoner og hva som ikke er det. Jeg har valgt å dele utfordringene i tre deler: dokumentasjon og forvaltning, vern og kompensasjon. Disse tre delene gjenfinnes i utkastet til artikkel 31 i Samekonvensjonen, men forslaget sier ikke noe om hvordan dette praktisk skal gjennomføres i den nasjonale retten.

international or national law instruments are in place to protect this knowledge, and since the Nordic countries do not seem to be progressing worth mentioning in their efforts to establish domestic legal systems for this purpose, then it might be up to the Samis themselves to marshal this work forward. National legislation would at least protect this knowledge from disappearing at the national level, as an example to other countries. The immaterial aspect of Sami culture must be protected, not only to preserve the knowledge, but to prevent illegal exploitation. But how should this work be carried out? Is legislation the only alternative?

The most important step has to be to make traditional knowledge visible and describe it from a Sami standpoint. Sami and Nordic politicians must become more aware of the political challenges. At the same time, it is important that the Samis themselves prioritize the work to preserve the immaterial Sami culture heritage. There is an urgent need to document the experiences, values and knowledge that the elders, adults and young Samis hold and the unwritten norms and customs intrinsic in the Sami society. First priority should be given to mapping of traditional knowledge, particularly within the areas of society where little has been done earlier. Traditional exploitation of the outlying environment and wilderness is such an area. Understanding and knowledge about use of natural resources would be useful not only to the Samis themselves, but also in a wider context. The Sami conception of resource management could be a beneficial complement to scientific knowledge when management plans for the Northern Regions are to be decided and to the ongoing research on the anticipated climate changes in the Arctic that originate from the global warming.

mii ain lea sis geat bajásšadde mehciin, ealloravddas, duoddaris ja mearragáttiin, dan áigge go eai lean vel ođđa mállat fievrut eaige veahkkeávdnasat ja dálkasat. Sámi árbevirolaš máhttu dáidá áigá jo leamaš ávkin maiddái vieris olbmuid ja fitnodagaide ja gávpegálvun turistaoktavuođas, ja go sámii eai leat duođastan máhtuset makkárge vugiin, de lea váttis hehttet ahte vierrásat leat lobiheamet geavahan sámi máhtu. Okta jurdda livččii guorahallat lea go vejolaš Sámekonvenšuvnna olis ráhkadit sierra sámi «árbevirolaš máhttobánkku» gosa čohkke dieđuid ja duođastusaid sámi árbevieruide.

Go árbedieđuid lea čohkken, de šaddá sáhka hálddašemis. Hálddašangažaldat lea váttis, erenoamážit go dieđut leat iešguđetge dássái gullevaččat. Lea čielggas ahte vuoigatvuohta ferte sirdojuvvot sin gieđaide geat jo don doložis leat hálddašan árbevieruid ja máhtu, namalassii sámi álbmogii, nu go Sámekonvenšuvdna maid evttoha. Dieđut ja máhttu leat dávjá báikkálaččat, ja dát lea dieđusge hástalussan go lea sáhka hálddašanvuoigatvuođas árbevirolaš máhttu ja kultuvrralaš ilbmademiide. Sámiid gaskkas lea dávjá sáhka man láhkai geavaha dujiid, hearvvaid, ja iešguđetlágan ávdnasiid ja makkár geavahanmálla dain lea báikkálaš oktavuodas. Ja dát dieđut leat sámiiin alddiineaset, danin šaddáge árbevirolaš dieđuid hálddašepmi dehálaš oassin go lea sáhka nannemis sámiiid siskkáldas iešmearridanvuoigatvuođa.

Muhto árbevirolaš máhtu oktasaš hálddašepmi lea maid dakkár gažaldat mii ferte heivehuvvot dálá riektesurggiide, ja leat máŋga čuolmma mat fertejit čovdojuvvot. Oktasaš hálddašepmi ja dan oktavuoha gilvalannjuolggadusaide ferte guorahallojuvvot. EO-dásis leat muhtin oasis oktasaš vuoigaduođjehálddašemis gildojuvvon go dat gáržžidit gilvvu ja gálvojođu.

Dokumentasjon og forvaltning

Samekonvensjonsteksten sier ingenting om dokumentasjon av tradisjonell kunnskap. Det er nettopp dokumentasjonsdelen som er det viktigste nå. Første ledd fastslår at det er det samiske folk som kollektivt skal ha forvaltningsretten til sin egen tradisjonelle kunnskap, og statene skal sørge for at samene skal kunne bevare, utvikle og videreføre slik kunnskap til nye generasjoner. Jeg mener at denne bestemmelsen også må inkludere et ansvar for statene til å besørge for finansiering av dokumentasjonsprosjekter for tradisjonell kunnskap og såkalte kulturytringer. For dokumenterer man ikke slik kunnskap nå, er det snart ingenting igjen å beskytte.

Statlige organer har lite kjennskap til samisk tradisjonell kunnskap. Antakelig er årsaken til dette at samene selv ikke har vært i en slik posisjon at man har kunnet synliggjøre disse sakene for omverdenen. Man har ikke krevd beskyttelse av tradisjonell kunnskap knyttet til duodji mv. Dokumentasjonsarbeider som er blitt gjennomført knytter seg til stedsnavn, innsamling av fortellinger og sagn, resaturering av gamle bygninger og kartlegging og vern av samiske kulturminner. (offerplasser, fangstgraver mv.) Slike prosjekter er til stor nytte ikke bare for samene selv, men også for dem som arbeider med samiske spørsmål i ulike sammenhenger. Det er for eksempel viktig for helsepersonell å kjenne til hvilken kulturell bakgrunn en psykisk syk pasient har for å kunne behandle vedkommende på et forsvarlig måte. Ved forskningsprosjekter kunne man få et bedre tilbud for samiske pasienter. Det er enkelte sykehus i Norge som tilbyr behandling gjennom tradisjonell medisin, da man har sett at samiske pasienter ofte etterspør slike alternative behandlingsmåter når de kommer i kontakt med helsevesenet. Samarbeid med andre urfolk og med andre

The legal challenges are also obvious. Can traditional knowledge be preserved and protected by legal means? Not only must the economic aspects be looked more deeply into; it is also necessary to assess which measures could be applied to prevent knowledge from disappearing, and that the spiritual ties between people and their values are not violated. Here, there are clear moral aspects: The protection of traditional knowledge must impede infringement on Sami self-esteem and human worth. An open debate is needed regarding the concept of *traditional knowledge* – who should decide and define traditional knowledge and thus also say what is not traditional knowledge? In the past few years, we have noticed that court cases in Norway have dealt with traditional reindeer slaughtering methods, that is, how to put the animal to death. I would like to mention a case where the High Court of Hålogaland County rendered a decision saying that *killing a firmly-tied reindeer by shooting at close range from a snowmobile with a small caliber rifle was a Sami tradition that did not violate the statutes of the Animal Protection Act (Prevention of Cruelty to Animals)*. The concepts *giehtadeapmi* (handling) and *gazirdeapmi* (putting to death by stabbing through the neck with a knife designed for that purpose) are ancient Sami slaughtering methods. But can one say that shooting a firmly-tied reindeer with a rifle is a Sami tradition? And if it is a Sami tradition – should traditions always take precedence over Norwegian laws? One must then question whether Sami animal protection principles exist advocating that this kind of killing in fact infringes on internal Sami understanding of law. This case illustrates what kinds of problem complexes arise when one tries to have a standpoint on the role of traditions and customs in multicultural societies. Further, the case also shows that

Berre go hálddašanvuogiatvuoda ja oamas-tanvuogiatvuoda earuhit? Luđiid ektui soaittášii dát dat buoremus málle sihkkarastit ahte son gii juigojuvvo beassá mearridit mot su luohiti galgá hálddašuvvot ja mot dat galgá geavahuvvot. Ruđalaš sisa-boahtu sáhtášii sierra šiehtadusaid bokte addot oamasteaddjái, muhto dávjá ii leat ruđalaš sisaboahtu deháleamos sutnje gii hálda suodjalit iežas lagas olbmuid ja iežas bearraša. Muhto dákkár ođđa hálddašnortnegat fertejit heivehuvvot sihke vuoi-gnajuodjevuogádahkii (omd. pateantaid hálddašeapmái), márkantievredanlágaide, gilvalanlágaide ja sámi árbevieruide. Ieš-guđet lánka sáhtášii suodjalit ja veahkehit seailuhit iešguđetlágan beliid árbedieđuin ja árbevirolaš máhtus, muhto dat eaktuda stuorit rievdadusaid davviriikkaid riektvuogádagain. Vuos sáhtášii nannet gelbbo-lašvuoda sámi áššiin omd. dálá pateanta-ja vuoi-gnajuodjehálddašeddjiin, ovdalgo sirddašii hálddašandoaimmaid sámiide.

Geavtlaš hástalusat ja suodjalangažaldat

Lassiin leat vel geavtlaš hástalusat. Fertejit ásahuvvot ráđđádallamat omd. duojáriid ja sámi ja davviriikkalaš eiseválddiid gaskii, ja seammas berrejit duojárat ja earát geain lea dát máhttu beassat searvat sihke njuolggadusaid ja politihka hábmemii ja dan čadaheapmái. Ođđa riikkaidgaskasaš digaštallamis lea leamaš guovddáš áššin ahte árbevirolaš máhttu galgá seailuhuvvot ovttasráđiid singuin geaidda máhttu gullá. Sámi oktavuodas lea lunddolaš ahte sámi organisašuvnnat servet diekkár gula-hallamiidda, ja ahte Sámedikkit ja Sámeráđđi ovddidit áššiid sihke davviriikkalaš Ráđdehusaid ektui ja riikkaidgaskasaš forumain. «Árbevirolaš máhttu» ja eará doahpagat fertejit maid oazžut vissis sisdoalu, ja dát berre goallostuvvot riikkaid-

land burde være en naturlig del av slike dokumentasjonsarbeider.

Dokumentasjonen må starte på et lokalt nivå og etterhvert favne om hele Sápmi. Informasjon om tradisjoner i de ulike samiske områdene må samles inn både fra lokalsamfunnene, storfamiliene og enkeltpersoner. Det haster med å få dokumentert kunnskapene til den generasjonen som er oppvokst i gammer og lavvoer, ved reinflokkene og på kysten, den gang man enda ikke benyttet motorisert kjøretøy eller hadde tilgang til noe annet enn naturlige medisiner. Samenes kunnskaper har antakelig allerede blitt benyttet både av andre folk og i industrien, og samisk kultur har utvilsomt vært til nytte i kommersiell sammenheng, slik som ved turistvirksomhet. Når samene ikke har noen form for skriftlig dokumentasjon på den erfaringsbaserte kunnskapen de innehar, så er det vanskelig å hindre andre i å benytte den samme kunnskapen uten å ta hensyn til hva samene måtte mene om det. Et mulig tiltak kunne vært å utarbeide en egen «data-bank» for tradisjonell kunnskap, slik at nye generasjoner får tilgang til disse.

Når tradisjonell kunnskap er blitt veldokumentert, så må man se på hvordan disse opplysningene skal forvaltes. Spørsmålet om forvaltning er vanskelig, spesielt når kunnskapene og informasjonen om tradisjonell bruk og sedvaner ligger på så mange ulike nivåer. Det er klart at retten til å forvalte kunnskapene må ligge hos de som gjennom tidene har forvaltet kunnskapen, det samiske folk selv, slik også Samekonvensjonsutkastet foreslår. Men viten og kunnskap er ofte lokalt forankret, og dette er selvfølgelig en utfordring hvis man skal forsøke å få til en helhetlig forvaltning. Disse kunnskapene er det samene selv som besitter, de finnes svært få bøker eller fremstillinger som

Sami society itself faces challenges in trying to make clear to the outside world what are de facto Sami customs and what are not.

The proposal for the Nordic Sami Convention was presented in November 2005 and contains an article on traditional knowledge and cultural expression. Here, the expert group recommends that the Samis themselves should manage traditional knowledge and their cultural expressions. Article 31 states:

Traditional knowledge and cultural expressions

The states shall respect the right of the Sami people to manage their traditional knowledge and their traditional cultural expressions while striving to ensure that the Samis are able to preserve, develop and pass these on to future generations.

When Sami culture is applied commercially by persons other than Samis, the states shall strive to ensure that the Sami people gain influence over such activities and a reasonable share of the financial revenues. The Sami culture shall be protected against the use of cultural expressions that give the impression of having a Sami origin in a misleading manner.

The states shall strive to ensure that consideration is given to Sami traditional knowledge in decisions concerning Sami matters.

The expert group has presented an interesting proposal that concerns different aspects of traditional knowledge and preservation of such knowledge. The last subsection of the article states that the Samis' traditional knowledge shall be considered when decisions concerning Sami conditions are made, but the article does not give any definition nor

Miesenáh`gáhpirat, gáfeseahkka ja čuolddaboahkánat. Ingunna Susánná giehtaduojit.

Lue laget av reinkalvskinn, kaffesekk og vevde belter fra Kautokeino. Alle håndlaget av Ingunna Susánná, Berit Susanne Hætta Vars.

Cap made of reindeer calfskin, coffee bag and woven belt from Kautokeino, all handmade by Ingunna Susánná, Berit Susanne Hætta Vars.

does it try to answer the question concerning what traditional knowledge actually is. The Sami Convention also contains a provision concerning Sami self-determination. Such right to self-determination would naturally mean that the Sami people themselves would be responsible to work for preservation of and to carry on traditional knowledge, and the right to make conclusive decisions concerning what are or are not Sami customs and traditions. I have decided to split these challenged into three parts: Documentation and management, protection and compensation/redress. These three parts are found under Article 31 in the proposed Convention, but nothing is said concerning how to practically implement these provisions in domestic law.

Documentation and management

The proposed Convention says nothing about documentation of traditional knowledge, and it is precisely the documentation part that is most important now. The first subsection states that the Sami people shall have the collective right to manage their own traditional knowledge and that the states shall ensure that the Samis are able to preserve, develop and further this knowledge for coming generations. I believe that this decision must also include the responsibility of the states to provide financial support for documentation projects on traditional knowledge and so-called cultural expressions. If documentation is neglected, soon there will be nothing to protect.

State agencies have little knowledge of Sami traditional knowledge. The reason for this is perhaps that the Samis were previously in a position where they were hampered from enlightening these topics

gaskasaš ipmárdusaide ja ovdaneapmái dakko gokko heive. Okta váldohástalusain sápmelaččaide ja eará berošteddjiide lea gávdnat gos/geas galgá ovddasvástádus vuoi- gñaduodjevuoi- gñaduodaid suodjaleapmái, ráddēaddimii, vákšumii ja eará doaimmaide. Go leat gávnnahan gii galgá sáhttit addit lobi earáide geavahit sámi vuoi- gñaduojiid ja máhtu, ja mot dákkár lohpi galggašii addo- juvvot; (berrejit áshuvvot sierra gulahallan- vuogit), de ferte maid čilget daid ruđalas beliid.

Váldohástalus odne orru leamen: Mot sáhttit bissehit sámi árbevirolaš buktagiid ja dujiid kopieremiid, lobihis geavaheami ja vuov- dima. Nu mot lean jo namuhan dás ovdalis, de eai leat gáktemáallet, juoiganmáallet ja eará árbevirolaš máhttu gullan oktiige, ja dat leat ain odne sámi álbmoga oktasaš opmodat. Mot galgá gáhttet máhtu go ieža dat geaidda máhttu gullá oaivvildit ahte máhttu gullá sápmelaččaide oktasaš opmodahkan, ja dan sivas ii heive ovttaga ovttaskas olbmui addit oamastanrievtti máhttui? Mot de go fabrihkat ráhkadišgohtet sámi sullasaš hearvabáttiid, vuoddagiid ja gietkkabáttiid, galggašii go sámiide oassi dietnasiin? Sáme- konvenšuvnna evttohus gáibida ahte stáhtat galget fuolahit ahte go earát go sámít ieža geavahit sámi kultuvrra gávppálaččat, de galget sápmelaččat oažžut vejolašvuoda váikkuhit doaimmaide ja oažžut oasi dákkár doaimmaid ruđalaš vuoi- ttus.

Evttohus maid cealká dan ahte sámi kultuvra galga suodjaluvvot dakkár kultuvrralaš geavahanvuogiid vuostá mat dájuhit olbmuid jáhkkit ahte buktagat leat sámiid iežaset. Dát evttohus orruge olláshuhttimin mihttomeriid mat čuvvot Biologalaš Mánnggašlájatvuoda konvenšuvnna 8 (j) 'as.¹¹

11 Eambo dán šiehtadusa birra: Henriksen, Tore «Mil- jøvern og urfolks tradisjonelle kunnskap. To sider av samme sak?», *Diedut* 1/2002, 171.s.

sier noe om slik detaljkunnskap. Å få på plass gode forvaltningsordninger for tradisjonelle samiske kulturuttrykk er en viktig del i utøvelsen av samenes interne selvbestemmelsesrett.

Fremtidige forvaltningsordninger for tra- disjonell kunnskap må imidlertid også tilpasses de eksisterende rettssystemer. Kollektiv forvaltning og spørsmålet om hvordan dette forholder seg til konkurranse- reglene er et eksempel på rettsspørsmål som må utredes nærmere. Innenfor EU- retten finnes det eksempler på at kollektive forvaltningsordninger for åndsverk er forbudt av hensyn til at det kan virke begrensende på konkurransen og varehandelen.

Bør forvaltningsspørsmålet holdes adskilt fra spørsmålet om eiendomsretten? I forhold til tradisjonell joik, så ville en slik løsning sikre at den som blir joiket får innflytelse over hvordan hans joik blir fremstilt og forvaltet. Økonomisk inntjening kan regu- leres ved særskilte avtaler, slik at den som eier joiken får en del av fortjenesten. Men som oftest er det ikke de økonomiske aspektene som er viktigst for den som blir beskrevet i en joik, det er langt viktigere å kunne hindre offentlig fremstilling av joiken av hensyn til ens nærmeste. Men slike forvaltningsordninger jeg her fore- stiller meg må som nevnt tilpasses til åndsverkslovgivningen og andre opphavs- rettslige instrumenter, slik som patentsyste- met, konkurranseretten og ikke minst til samiske tradisjoner. Forskjellige lover kunne beskytte og bevare ulike aspekter ved tradisjonell kunnskap, men det fordrer større endringer i de nordiske rettssystemene. Kom- petansen om samisk kultur må styrkes hos patentvesen og hos de øvrige etablerte for- valtningsorganene for ulike typer åndsverk. Deretter kunne man begynne, i samråd med disse miljøene, å skissere mulighetene for

outwards. No one has claimed protection of traditional knowledge tied to duodji, etc. Documentation that has been done is tied to place names, collecting stories and myths, renovation of old buildings and mapping and protection of cultural remains (sacrificial sites, pit traps, etc.). These projects are very useful not only to the Samis, but to everyone who works with Sami matters in different contexts. It is of great help for health workers, for example, to know the cultural background of a psychiatric patient in order to treat this patient in the best possible manner. By carrying out research projects on health, one could provide better offers for Sami patients. Some hospitals in Norway offer treatment using traditional medicine. Sami patients often ask for such alternative treatment methods when they come in contact with the National Health Service. Collaboration with other indigenous peoples and with other countries should become a natural part of such documentation work.

The documentation has to start at the local level and gradually comprise all of Sámiland (Sápmi). Information about traditions in the different Sami areas must be collected from local communities, extended families and individuals. It is imperative to confirm knowledge from the generations that grew up in turf huts and *lávvus* (tents), with the reindeer herds and on the coast when motorized vehicles were yet unknown and health cures were based on materials from nature. The Samis' knowledge has probably already been used by other peoples and in industry, and Sami culture has undoubtedly been utilized commercially, as is the case within tourism. Because the Samis lack documentation of their empirical knowledge, it is difficult to prevent others from exploiting the same knowledge without considering the Sami opinion on this. A possible measure could be

Gilkorastin lea vuohki mot sáhtttá suodjalit sámi duoji ja sámi musihka kopieremiid vuostá. Sámi duojárat leatge guhká jo geahččalan suodjalit sámi duoji, ovdamearkka dihte duodjemearkkain.

Merkevaremerking er en måte å beskytte mot kopiering av samisk duodji og musikk. Samiske duodjiutøvere har benyttet slik merking av deres produkter som informasjon og som et tiltak mot billige kopier.

Marking of proprietary goods is one way of affirming that some artifact is genuinely Sami and thereby protected against imitations of Sami handicraft and music. Sami handicraft workers have used this emblem on their products as information and as a measure against cheap copies.

Suodjalus ferte heivehuvvot dasa makkár ávdnasis ja dieđus lea sáhka. Árbevirolaš bivttasduodji soaitá eaktudit eará suoji go sámi árbevirolaš lávlunvuogit. Ferte čielggaduvvot goas lea sáhka lobihis kopieremis ja lobihis geavaheamis, ja goas lea sáhka «odđa» dáidagis. Ja čuovvovaččat ferte mearriduvvot gii dan galggašii mearridit leago ođas vai ii. Ferte maid árvoštallat berre go ásahit sierra gilkorastima man bokte duodašta ahte ávnas lea ráhkaduvvon árbevirolaš máhtu vuodul.

Duodjeárbedieđuid sáhttet olggobeale olbmot oahppat ja geavahit beroškeahhtá das ahte dát lea máhttu mii gullá eamiálbmogii oktasaččat. Sii maid eai soaitte gudnejahtit sámiid ipmárdusaid ja duoji geavahanvugiid nu mot sámi árbeviero mielde galggašii. Vaikko sameduojára hárbánan čalbmi máhtttá earuhit sámi duoji ja duoji man olggobeale olbmot leat duoddjon sámi máhtu vuodul, de ii leat seamma álki sidjiide

et samisk forvaltningsorgan for tradisjonell kunnskap.

Hvordan beskytte kunnskap – noen praktiske utfordringer

I tillegg til forvaltningsordninger, så bør det etableres konsultasjoner om de immaterielle sidene ved samisk kultur mellom samiske duodjiutøvere og samiske og nordiske myndigheter. Det er viktig at innehaverne av den tradisjonelle kunnskapen aktivt får delta i utformingen av retningslinjer for bruk av tradisjonell kunnskap og Sametingets politikk på området, og bli rådført og involvert når det gjelder gjennomføringen av ulike tiltak. Internasjonalt har det vært lagt stor vekt på at tradisjonell kunnskap må bevares i samråd med og etter samtykke fra dem som er bærerne av slik kunnskap. I en samisk kontekst er det naturlig å involvere samiske organisasjoner i slike rådføringer, og at Sametinget og Samerådet fremmer saken både til de nordiske regjeringene og i internasjonale fora. Det er viktig å diskutere innholdet i begrepet «tradisjonell kunnskap» slik at begrepene får et gitt innhold. Begrepsutviklingen må knyttes opp mot den internasjonale utviklingen. Et hovedspørsmål er å finne ut av hvem som skal kunne samtykke til at utenforstående får benytte tradisjonell kunnskap, og hvilke typer vilkår som skal kunne stilles. Bør man ha egne arenaer å møtes på, og hva er de økonomiske konsekvensene av et slikt samtykke?

Det er et behov for å hindre at samenes tradisjonelle kulturelle uttrykk blir kopiert eller benyttet og distribuert på ulovlig måte. Både samiske drakt og klesmodeller og tradisjonell design og søm, joik og andre tradisjonelle uttrykk er etter samisk rettsoppfatning kollektiv eiendom som ligger på ulike nivåer i det samiske samfunnet og som

the establishment of a separate “data bank” for traditional knowledge, such that new generations could have access to these.

Once traditional knowledge has been well documented, one must consider how this information should be managed. The question on management is difficult, especially when knowledge and information on traditional use and customs lies at so many different levels. It is clear that the right to manage the knowledge must be with those who have managed it from time immemorial, to wit, the Sami people, which the draft Sami Convention also suggests. But knowledge and competence are often locally rooted, and this of course is a challenge if one should try to achieve an overall management. The Samis themselves possess the knowledge about these uses and customs; very few books and manuals have been written describing this detailed knowledge. An important part of exercising internal self-determination is establishing good management systems for Sami cultural expressions.

Future management schemes for traditional knowledge must be accommodated in the existing legal systems. Collective management and its relationship to free enterprise regulations is an example of a legal question that must be investigated more closely. Within the EU legislation, there are examples showing that collective management schemes for intellectual achievements are prohibited because these could have a curtailing effect on the competition and commodity trade.

Should the question of management be kept separate from the question of ownership? For traditional song, such a solution would probably be reasonable because the person who is being sung to (dedicated) could influence the manner in which her or his yoik

geat gávppašit duoji. Gávppašeami okta-
vuođas lea dán rádjai leamaš dábálaš ahte
sámeduojárat eai leat gáibidan oktovuoigat-
vuođa árbevirolaš minstariidda eaige duodje-
ávdnasiidda. Muhto go muhtin sápmelaš,
iigefal olggobeale olmmoš, ohcá ja oažžu
nearkasuodjalusa muhtin dološ sámi sár-
gumii, de galgá go son beassat diekkár
vuoigatvuođa oažžut mii fas hehte earáid
geavaheames dološ dáidaga? Dákkár okto-
vuoigatvuohta rihkku čielgasit sámi riekte-
ipmárdusa. Nu go oaidnit, de ferte suodja-
leami maid geahčadit sámiid iežaset lobihis
geavaheami ektui, iige dušše olggobeale
olbmuid ektui.

Lea dovddus ášši sámiid gaskkas ahte
luohti gullá sutnje gii juigojuvvo, iigefal
sutnje gii leat ráhkadan luođi. Dát ii heive
Vuoignaduodjelága vuodđojurdagii mii lea
juste nuppelohkái, namalassii ahte son gii
ráhkada musihka dahje luođi, sutnje dat
gullet vuoigatvuođat. Mot šaddá vuoigat-
vuođadilli go dat mii juigojuvvo lea báiki
dahje ealli, main ii leat vejolašvuohta gielddit
dahje addit lobi almmuhit luođi? (Gaski
2006) Norgga Kulturráđi Sámi musihkka-
lávdegoddi evttohii 1970-logus ásahtit sierra
almmolaš orgána mii galggai ovddastit
amas oamasteddjiid sámi vuoignaduđiide,
erenoamážit luđiide. Muhto jođánit gávnna-
hedje juoga man sivas ahte ii lean dárbu
diekkár orgánii. Lávdegoddi deattuhii ahte
luohtegovvideamit ja dajahallamat luđiin
dávjá govvidit čábbát olbmo, muhto daja-
hallamat sáhttet maid mitalit olbmo váttuid,
boasttu daguid ja eará vearredaguid birra.
Sámi musihkka suodjaluvvo muhtin muddui
vuoignaduodjelágaid bokte, muhto dasa
lea eaktun ahte ii čuovo sámi árbevirolaš
jurddašuvuogi mas lea eará vuodđojurdda
nu mot dás ovdal namuhin. 1977:s álggii
Norgga Kulturráđi guorahallat luođi vuoig-
atvuođadili birra. Luohti lei dalle jo álgán
geavahuvvot gávpeoktavuođain. Okta váttis

man derfor ikke kan eller bør underlegge
individuell eiendomsrett. Hvordan skal
man kunne beskytte slik kunnskap som er
uskrevet og ustrukturert, og som tilhører
en ubestemt mengde mennesker? Hvordan
skal man forhindre at fabrikk kopierer
vevde komagbånd eller komsebånd, ville
det ikke vært rimelig at samene fikk en del
av inntektene ved salg av slike kopier?

Samekonvensjonsutkastet krever at statene
skal påse at når samisk kultur anvendes
kommersielt av andre enn samene selv, så
skal samene få innflytelse over virksomheten
og en rimelig del av utbyttet av slik virksom-
het. Samisk kultur skal vernes mot bruk av
kulturelle uttrykk som «på en misvisende
måte gir skinn av å ha samisk opphav». Dette
forslaget er i tråd med forpliktelsene
de nordiske statene har etter konvensjonen
om vern av det biologiske mangfold artikkel
8 (j).¹⁰

Vernet må tilpasses til hvilken type kulturelt
uttrykk det er snakk om. Tradisjonell kles-
søm krever kanskje andre typer tiltak enn
vern av tradisjonell musikk. Det må f.eks
utredes nærmere hva som er å anse for
ulovlig kopiering og bruk av duodji, og
når det er snakk om noe nytt, og ikke en
kopi. Videre må det avgjøres hvem som
skal avgjøre hva som er en kopi og hva
som ikke er det. Man må også vurdere om
man bør innføre merking av alle produkter
slik at utenforstående kan få en garanti for
produktet. Duodjikunnskaper kan læres
bort til utenforstående som kanskje ikke
føler seg forpliktet til å bevare mønstre og
lignende. Selv om en samisk *duojar* ofte med
enkelhet kan skille mellom samisk duodji
tilvirket av samer på tradisjonell måte og
masseproduserte varer, så er det ikke like lett

¹⁰ For mer om denne konvensjonen: Henriksen, Tore
«Miljøvern og urfolks tradisjonelle kunnskap. To sider
av samme sak?», Diedut 1/2002, 171.s.

is being presented and managed. Economic
revenue could be regulated by special
agreements to ensure that the “owner” of
the yoik benefits from the “sale”. But the
economic aspects are usually less important
to the person being described in the yoik;
it is more important to be able to have the
possibility prevent public performance of
the yoik out of respect to those nearest
you. The management methods considered
by me here must be accommodated and
harmonized in relation to the Copyright Act
and other instruments linked to copyright
laws such as the patent system, legislation
on marketing, the Free Trade Act and, not
least, Sami traditions. Different laws could
protect and preserve some of the aspects
of traditional knowledge, but this requires
significant amendments to the Nordic legal
systems. Competence in Sami culture
must be strengthened at patent agencies
and with the established management
organs handling different intellectual
works. Thereafter, one could commence, in
mutual understanding with these agencies,
to sketch out the possibilities of setting up
a Sami administrative body for traditional
knowledge.

How to protect knowledge: some practical challenges

In addition to management schemes, consulta-
tions should be organized concerning the
immaterial aspects of Sami culture between
Sami duodji practitioners and Sami and
Nordic authorities. It is important that the
holders of traditional knowledge actively
participate in formulating guidelines for
the use of traditional knowledge and the
policy of the Sámediggi on this matter,
and they must be consulted and involved
in the implementation of initiatives. Inter-
nationally, it has been emphasized that
traditional knowledge must be preserved

gažaldat lea mot luođi almmuheapmi galgá heivehuvvot olbmo iežas riektesuodjalussii (personvern).¹² Luođis sáhttet dajaldagat mat soitet unohasat sutnje gii juigojuvvo, ja jearaldat lea ahte lea go vuoiggalaš ahte son gii lea bidjan luođi galgá mearridit gos ja goas luođi galgá almmuhit. Luođis sáhtta dieđusge váldit eret dajahusaid, muhto gažaldat lea ahte leago dat luohti seamma vuoignaduodji go dat luohti mas dajahusat ledje? Ieš luohti han maid čilge ja govvida olbmo, ja soaitá luohti dovdna govvidit olbmo lihka bures go sánit.

Luohti ii lean diehttelas goassege heivehuvvon almmolašvuhtii dego TV:i, rádioi ja lávdái. Go luohti čuovvu olbmo olles eallima, de sáhtte diekkár dajahallamat váddudit dili go olmmoš galgai náitalanguoimmi gávdnat. Jus luođi sisdoallu ja dajahusat almmuhuvvojit omd. CD skearrus de ii soaitte šat heivet seammaládje dajahallat go muđui livččii dahkan jus juoiggada meahcis dahje heajaid oktavuodas. Luođi duohta sisdoalu iige dáidde nu álki áddet earáide go sidjiide geat dovdet kultuvrra, giela, luođi dahkki dahje su gii juigojuvvo, ja báikkálaš servodateallima muđui. Luohti lea dan sivas sierra dáidda, ja sáhtta leat váttis árvoštallat goas okta luohti lea nuppi plagiáhtta. Dakkár plagiáhttaárvoštallama in jáhke ovttaga eará go sin geat dovdet luđiid máhttit dahkat. Ferte maid jerrat sáhtta go luohti oba suodjaluvvotge dušše lága bokte? Lea go dat sámi musihkka beare amas davviriikkaid riektečehpiide ja vuogádagaide? Sáhtášii go šiehtadusaid bokte garvit Vuoignaduodjelága njuolggadusaid? Livččii go dat lunddolaš obanassiige, vai ráhkadivččiiigo beare olu báberhommáid? Sámi riekteipmárdusas ii leat válđoášši gii lea luođi bidjan, muhto gean luohti lea (gii juigojuvvo). Luohti gullá sutnje gii juigojuvvo, sutnje geasa luohti lea «biddjon»

¹² Geahča Norgga Rávggáštuslága §390

for en kjøper å skille mellom disse to. Slik vil masseproduserte varer føre til at turister og andre heller kjøper billige kopier enn å betale det skikkelig duodji faktisk koster. Samiske håndverkere har hittil ikke søkt om noen form for beskyttelse eller patent for produkter som benytter tradisjonelle mønstre. Men hvis en same søker om og får mønsterbeskyttelse for et gammelt tradisjonelt mønster, skal dette individet få en slik enerett som et slikt vern faktisk gir og dermed hindre andre samer i å benytte mønsteret? Spørsmålet om beskyttelse av kulturell kunnskap må også vurderes opp mot eventuelle nye interne utnyttelsesmåter og bruk som vil virke krenkende, ikke bare utenforståendes bruk.

Joik eies av den som blir joiket, ikke av den som lager joiken, i motsetning til åndsverkslovgivningens prinsipp om at den som skaper noe, selv skal ha opphavsretten. Hvordan blir rettstilstanden når det som blir joiket er et sted eller et dyr? Slike objekter har ingen vilje eller mulighet til å nekte eller tillate bruk (Gaski 2006). Norsk Kulturråds utvalg for samisk musikk foreslo på 1970-tallet å etablere et eget offentlig organ som skulle representere ukjente rettighetshavere til samiske åndsverk, spesielt når det gjaldt andre typer joik enn personjoik. Men de fant ut at det ikke var behov for et slikt organ. Utvalget vektla at beskrivelsene i joik oftest beskrev mennesker i pene ordelag, men erkjente det faktum at det også finnes joik med tekst som beskriver en persons dårlige sider, ugjerninger som personen har gjort og andre mindre heldige sider ved personen. Samisk musikk beskyttes av åndsverkslovgivningen, men det forutsetter at samiske joikere ikke underkaster seg samiske rettsoppfatninger som jo bygger på andre prinsipper enn det lovgivningen gjør. I 1977 satte Norsk Kulturråd i gang med å utrede joikens rettslige stilling. Allerede på

in consultation with and with the consent of the holders of this knowledge. In a Sami context, it would be natural to involve the Sami organizations in these deliberations, and that the Sámediggi and the Sami Council present the matter to the Nordic governments and in international fora. Even if the Samis are already aware of what their own traditional knowledge is, It is important to discuss the content of the concept “traditional knowledge” such that the terminology would be given a specific content. The development of the concept at the domestic level must of course be tied to the international development. A main question task will be to find out who should be mandated to permit outsiders to use traditional knowledge and what conditions should be imposed. Should there be special meeting arenas, and what are the economic consequences of such consent?

The draft Sami Convention requires that the states shall ensure that when Sami culture is used commercially by others than the Samis themselves, the Samis shall have influence over the activity and a reasonable share of the proceeds of such activity. Sami culture shall be protected against use of cultural expressions “that give the impression of having a Sami origin in a misleading manner”. This proposal is in line with the obligations the Nordic states according to the Convention on Protection of Biological Diversity Art. 8(j).¹⁰

The protection must be adapted to the specific cultural expression in question. Traditional sewing perhaps requires other kinds of measures than music. Further elucidation is necessary to determine what

¹⁰ For more on this, see: Henriksen, Tore, “Environmental Protection and Indigenous Peoples’ Traditional Knowledge. Two sides of the same coin?” *Dieđut* 1/2002, p. 171.

(addon, ráhkaduvvon). Okta vuohki mot sáht-tá čoavdit juste luoddi vuoigatvuođaášši, lea ahte fievrreda oamastanrievtti juoigis sutnje geasa son juoigá, juste nu mot sámi árbevirolaš riekteipmárdusaid mielde lea vuoig-galaš. Norgga Kulturrádis lei bargojoavku mii evttohuvvui seammalágan njuolggadusa go govvidanlága § 15 olbmoluđiide. Vuoi-gnaduodjelága § 2 (4) gáržžida govvideaddji vuoigatvuođa dingojun govaide (portreahtaide), ja luohiti sulastahttáge mángga dáfus gova. Muhto Vuoi-gnaduodjeláhkálávde-goddi ii čuovvolan dán evttohusa, ja Norgga Justisdepartemeanta ii leat čuovvolan ášši dan rájes.

Davviriikkain leat aitto rievdadán vuoi-gnaduodjelágaid, vai dat buorebut galget duos-tut ođđa teknologijja hástalusaid, dego mp3 ja internehta geavaheami olis. Rievdadusat mielddisbuktet ahte EO vuoi-gnaduodjevuoi-gatvuođa direktiiva čadahuvvo davviriikkaid lágaid bokte. Earet eará leat lágain njuol-gadusat mat gáržžidit vejolašvuođa lobi-heamet mángget (kopieret) musihka ja eará vuoi-gnadujiid nu gohčoduvvon lobálaš kopierenvuodu ásaheami bokte. Mánggema gáržžideapmi lea dehálaš ja dárbbalaš go dálá teknologijja dahká vejolažžan sihke jođánit ja álkit mángget sihke govaid, musihka ja eará vuoi-gnadujiid internehta bokte, dát guoská diehttelas maid sámi musihkkii ja dáidagii. Sámi musihkkárii lea váttisvuhtan sihke go ii olat máilbmái musihkain ja maid jus lobiheamet geavahit árbevirolaš luđiid nugohčoduvvon «sampling» bokte, gos oasis luđiin lobihaga seaguhuvvojit ođđaáigásaš musihkain ja šuoŋaiguin.

Seamma dehálaš go árbevirolaš máhtu gáhtten lea maid ahte mii eat hehte sámi kultuvrra ovdaneames, eat ábut váddudit nuorat buolvvaid vejolašvuođa álkit gávdnat dieđuid ja ávkin atnit árbevirolaš máhtu sihke árbevirolaš ja ođđa mállet oktavuodain.

den tiden hadde man begynt å benytte joik i kommersiell sammenheng. Et spørsmål var hvordan man skulle tilpasse offentliggjøring av personjoik til regler om personvern.¹¹ En joik kan som sagt inneholde ord som er krenkende for den som blir joiket. Er det rimelig at den som har skapt joiken alene skal kunne bestemme hvor og hvordan joiken skal benyttes i offentlige sammenhenger? Ved å fjerne teksten i en joik kan man unngå slike negative konsekvenser, men joiken i seg selv beskriver og levendegjør jo også en person. Joiken kan selv uten tekst, beskrive en person minst like godt som en joik med ord, og dermed også ha samme krenkende effekt.

Joik var naturlig nok opprinnelig noe som ble til og ble fremført ute i naturen, og var ikke ment å nå et så stort publikum slik det gjør i dag, gjennom TV, radio og scenekunst. Joiken er noe som følger en person gjennom hele livet. Krenkende beskrivelser kan være til bry og gjøre det vanskelig å f.eks finne seg en ektemake. Hvis slike beskrivelser offentliggjøres f.eks i en CD- utgivelse, så vil dette kunne påvirke joikens karakter. Personvernet kan føre til at man ikke lenger finner slike typer joik som man det man tidligere gjorde da joiken ble fremført ute i naturen eller i festlige lag. Joikens egentlige innhold er heller ikke så enkelt å få fatt i for andre enn dem som kjenner til kulturen og språket, skaperen av joiken, den som blir joiket og den sosiale konteksten joiken er blitt til i forøvrig. Joik er en egen form for kulturelt uttrykk, det kan være vanskelig å vurdere når en joik er et plagiat. Plagiatanklager kan derfor ikke vurderes av andre enn de som kjenner til alle disse bakenforliggende aspektene. Er det i det hele tatt mulig å beskytte joiken bare ved lovgivning? Hva med joik som er samlet inn av andre, og som ligger lagret rundt omkring

11 Se den norske Straffelovens 390S

should be considered illegal imitation or use of duodji and what is not when discussing an innovation and not a copy. Further, it must be determined who should decide what a copy is and what is not. It is also important to assess whether branding should become a routine for products such that outsiders can get a guarantee for the product. Competence in duodji can be taught to outsiders who perhaps do not feel obliged to maintain the original pattern, etc. Even though a Sámi duojár would easily see the difference between a genuine traditional Sami handicraft and a mass-produced item, it is not as easy for a buyer to see this difference. In this way, mass-produced items lead to a state where tourists would rather buy cheap imitations than spend more on genuine handicrafts. In commerce, it has been customary that Sami craftsmen and others who apply traditional designs and patterns or other aspects of traditional knowledge have seldom claimed protection or patents for their work. But in cases where a Sami applies and receives a patent right to an old traditional design, one asks if this individual really should have this right. Such individual right could very well impede on the understanding of Sami law in this regard. As the example shows, the question of protection of cultural knowledge must be considered in relation to potential new exploitation methods and use that could lead to infringing on Sami mutuality and not merely when it concerns use by outsiders.

The yoik belongs to the person being portrayed, not to the songwriter, in contrast to the principle of the Copyright Act which states that the originator will have the copyright. What is the legal status when the song is dedicated to a place or an animal? These objects have no will or possibility to refuse or permit use (Gaski, 2006). The Arts Council of Norway's Committee for Sami

Dološ áitái leat biddjon ođđa juolggit. Dieđuid suodjalus ii ábut váddudit min iežamet geavaheami.

Nye påler på et gammelt stabbur. Bevaring av gammel kunnskap må ikke gjøre det vanskelig for yngre generasjoner å benytte slik kunnskap.

New poles on an old storehouse. Preservation of old knowledge should not impede younger generations from using this kind of knowledge.

Music suggested in the 1970s that a separate public agency be established to represent outsiders with copyrights to Sami spiritual/intellectual works, especially when the matter concerned other kinds of yoik/songs than person yoiks. However, the committee quickly discovered that there was no need for such an agency, emphasizing that the text most often gave a positive description of persons but admitted that there are also songs relating negatively about individuals, misbehavior, unfortunate characteristics or other unhappy events in which the person in question has been involved. Sami music is protected by the Copyright Act, but the provision is that Sami singers do not adhere to Sami customary law which is founded on quite other principles than the formal legislation. In 1970, the Arts Council of Norway commenced an investigation into the legal rights position of the yoik. The yoik was already in commercial use at that time. One question was how to adjust person yoiks made for publishing to fit into the rules regarding privacy.¹¹ As stated, a yoik may contain inappropriate words and/or descriptions that could be perceived as hurtful or insulting. Is it reasonable then that the person who wrote the song should have the sole right to decide how the song should be used publicly? By removing the offensive text in a yoik, one could avoid the negative consequences, but the yoik in itself describes and animates a person. Even without text, a yoik can describe a person just as precisely as one with text and thereby have the same offensive effect.

Yoiks were originally created and performed in the free and open nature and were not meant to reach a large audience they do today via TV, radio, acting on stage, etc. The yoik follows a person throughout her

¹¹ Norwegian Penal Code, § 390.

Danin ferte seammás go suodjala omd. duodjeminstariid olgomáilmmi ektui, maid ain diktit sámi duojáriid geavahit dakkár minstariid nu go sii álo leat dahkan, ja maid diktit sin ovdánahttit ja rievdadit árbevirolaš minstariid ođđa bivttasmálliide. Ferte maid garvit báberbargguid ja badjelmearalaš byråkratijja, ja baicca omd. diktit duojáriid eaktodáhtolaččat čálihit iežaset duojárlistuide dahje čálihit sin dujiid registariidda. Berrejit leat čielga ja álkkes čállojun njuolggadusat main lea seamma sisdoallu go min njálmmálaš árbevieruin.

Dálá dilli lea ahte eai gávdno davviriikkain eaige riikaidgaskaččat suodjalus mii cakašii lobihis geavaheami. Pateantaláгат eai heive, ja dávjá lea vel nu nai geavvan máilmmis ahte pateantaláгат baicca leat suodjalan sin geat leat lobiheamet váldán máhtu muhtin eamiálbmogis, ja dinen dainna olu ruđa mas eai leat máksán eamiálbmogiidda evrrege. Fitnodagat sáhttetge geavahit vaikko eamiálbmogiid «gilkoriid» gávpegálvvuide, vai gávpejohtu lassána. Sápmelaččat fertejit mearridit mot boahteáiggis galgat hálddašit máhtumet. Lea maid dehálaš doarjut báikkálaš doaimmaid mat gusket árbevirolaš máhttui, ja dán várra álkimusat dagašii Sámedikki vehkiin. Erenoamážit berre vuoruhit sámi bivdo- ja guolástanvieruid seailuhandoaimmaid. Dát leat sakka áitojuvvon go daidda ii gávdno suodjalus iige dohkkehus davviriikkaid riektevuogádagas. Ii Sámekonvenšuvnna evttohusge suodjal árbevirolaš bivddu ja guolásteami sisabahkkemiid ektui. Sámi riekteipmárdusaide lea áiggiid čađa leamaš unnán ipmárdus ja davviriikkaid duopmustuoluin ii leat leamaš gelbbolašvuolta dákkár áššiid gieđahallamiidda. Danin leage maid sámi árbevirolaš ávkkástallanvuogit mángii measta dahkkon lobiheapmin davviriikkaid ja EO-njuolggadusaide ja gohččumiid bokte. Rievssatgárdun

i verden? Den samiske rettsoppfatningen om at joiken eies av den som blir joiket kan medføre at man bør overføre retten til joiken fra den som har laget joiken til den som blir joiket. Slik vil de rettslige forhold gjenspeile det som oppfattes som rett etter samiske rettsoppfatninger. Norsk Kulturråd foreslo i sin tid å innføre en lignende bestemmelse som den man tidligere fant i den nå opphevede fotografilovens § 15 også for personjoik. Men dette forslaget er ikke fulgt opp av Justisdepartementet. Åndsverkslovens § 2 (4) har en liknende regel som som slår fast at selv om noen har eneretten til et bilde, så kan ikke bildet offentliggjøres ved fremvisning eller gjøres tilgjengelig på andre måter uten samtykke fra den avbildede. Joik kan på mange måter sammenliknes med et fotografi.

Det har nylig vært en nordisk lovrevisjon på opphavsrettens område, slik at de skal være i samsvar med nyere teknologi. Endringene gjennomfører EUs opphavsrettsdirektiv i nordisk rett. Det finnes nå regler som skal forhindre ulovlig kopiering av musikk og andre åndsverk ved innføringen av såkalt lovlig kopigrunnlag. Slik innskrenkelse i kopieringssadgangen er viktig og nødvendig når man ser på de utfordringene dagens teknologi medfører for vern av åndsverk. Gjennom internett er det mulig å raskt og enkelt å kopiere bilder, musikk og andre åndsverk. For samiske musikere er det både et problem at musikken eller joiken benyttes ulovlig og spres f.eks ved sampling (sammenblanding med annen musikk), men i tillegg har de vanskeligheter med å nå ut med musikken til et større verdenspublikum.

Like viktig som bevaring av tradisjonell kunnskap, er at økt vern ikke fører til at man «fastfryser» kulturen- ved å innføre altfor strenge regler for bruk av samiske kulturelle uttrykk. Reglene må ikke hindre

or his life, and the offending text can thus become a nuisance and make it difficult for the person to find a partner (spouse), for example. If such descriptions are made public, on CDs for example, this could influence the yoik's character. The right to privacy can lead to a state wherein one no longer finds the types of yoiks that were once performed outdoors or at celebrations. Neither is the true content of the yoik easy to capture by others than those who are familiar with the culture and the language, the creator of the yoik and the one who is being portrayed and who understands the entire social context of the event wherein the presentation takes place. The yoik is a special form of cultural expression; it can be difficult to discover when a yoik is being plagiarized. Accusations of plagiarism can therefore only be assessed by persons familiar with the aspects behind the yoik. Is it at all possible to protect the yoik by mere legislation? What about yoiks that collected by others, and that like scattered all over the world? The Sami interpretation of the law suggesting that the yoik belongs to the one it is dedicated can mean that ownership of the yoik should be transferred from the originator to the one who is portrayed. The legal aspects will thus reflect what is conceived as just according to Sami interpretation of the law. The Arts Council of Norway at one time proposed the introduction of a statute similar to what had been found in the now abolished Photography Act, § 15, applicable also for person yoiks. But the Norwegian Ministry of Justice has not followed up this proposal. The Copyright Act § 2 (4) has a similar clause, which establishes that even though someone has exclusive rights to a picture, the picture cannot be made public through display or made available in other ways without the consent of the person being portrayed. In many ways, the yoik is similar to a photo.

Go gávttii ja eará sámilágan gárvvuidd leat geavahišgoahtán olggobeal olbmot seaktin turisttaide, de lea dat čielgasit rihkkun sámii riekteipmárdusaidd mat leat čadnon sámii gárvodanvieruide, ja dat lea unohassan sidjiide geat oidnet gávttii mearkan sámii gullelašvuhtii. (Govva :www.levi.fi)

Samisklignende klær og tilbehør brukes ofte i markedsføringsøyemed for å tiltrekke turister. Dette oppfattes svært krenkende av de som faktisk bruker slike klær eller tilbehør som et tegn på tilhørighet og etnisitet. Måten klærne brukes på er ofte også i strid med de normer samene har for klesbruk. (Bildet er av nettsiden www.levi.fi 06.03.2006)

Clothing and accessories resembling those of the Samis are often used in marketing to attract tourists. These acts are perceived as very disrespectful to those who actually use clothing and accessories signaling mutuality and ethnicity. The manners often infringe upon the norms the Samis have for use of clothing and accessories. This photo is on Internet page www.levi.fi

at nye generasjoner får tilgang til gammel kunnskap, og kan nyttiggjøre seg denne kunnskapen også i nye sammenhenger. Derfor må man, samtidig som man beskytter f.eks samiske draktmønstre, sørge for at slike mønstre fortsatt skal kunne benyttes fritt i det samiske samfunnet slik det gjøres i dag. Det må også være mulig å utvikle slike mønstre og tilpasse de til moderne klesdesign. Alt dette bør gjøres mest mulig ubyråkratisk slik at det ikke blir til hinder for den frie kulturutøvelsen. Frivillige duodjiregistre er et eksempel på et enkelt tiltak som kan bevare duodjikunnskapen. Det bør være klare og enkle retningslinjer som gjenspeiler de uskrevne retningslinjene som allerede finnes i det samiske samfunnet.

I dag finnes det verken nasjonale eller internasjonale regler som hindrer misbruk av samenes tradisjonelle kunnskap. Patentlovgivningen passer ikke, og ofte er det slik at patentlovgivningen faktisk har beskyttet rettighetene til de som har misbrukt urfolks tradisjonelle uttrykk, og hindret urfolket i å få en rimelig andel av inntektene ved kommersialisering av deres kunnskaper. Det finnes også eksempler på at ikke-urfolks virksomheter benytter merking som kan gi inntrykk av at varene er laget av urfolk, og dermed tjener godt på at kjøpere blir lurt til å kjøpe slike varer i den tro at de er laget av urfolk. Samene må selv få avgjøre hvordan deres tradisjonelle kunnskaper skal forvaltes. Det er også viktig å støtte lokale initiativ som vil bevare tradisjonell kunnskap, Sametingene bør støtte opp om slike prosjekter. Særlig innenfor tradisjonelle høstingsmåter, slik som jakt- og fiske, at det er et stort behov for dokumentasjon. Slik tradisjonell utnyttelse av naturressurser er truet i dag da det ikke finnes noen vern for slike tradisjoner i lovgivningen. I Samekonvensjonsforslaget finnes det heller ikke noe forslag som verner samiske

A recent Nordic law revision on the question of copyrights states that they shall be in accordance with recent technology. These changes entail that the EU Copyright directive will be in force in Nordic jurisdictions. We now have rules to prevent illegal copying of music and other intellectual achievements by the introduction of a so-called legal copying basis. This kind of restriction to access to copying is important and necessary when one realizes what challenges today's technology involves for the protection of intellectual achievements. Through the Internet, it is possible to quickly and without difficulty copy photos, download music and other intellectual works. For Sami musicians, it is both a problem that the music or yoik is used illegally and distributed by sampling, for example (mixing with other music), and also that they face difficulties in reaching out with their music on the international scene.

Equally important as preserving traditional knowledge is that increased protection does not lead to "cementing" of culture through introducing too strict rules for use of Sami cultural expressions. The rules must not prevent new generations from accessing old knowledge and from using this knowledge in new contexts as well. Thus, simultaneously with protecting Sami clothing patterns against illegal copying, for example, one should strive to allow these patterns be used freely in the Sami society as is done today. It should be possible to develop these designs and patterns even for modern clothes. All of this should be done with the least possible amount of bureaucracy in order to avoid unnecessary obstacles to free cultural activity. Voluntary handicraft registers are an example of an individual initiative that could preserve duodji competence. Simple and precise guidelines should be developed that reflect the unwritten rules already existing in the Sami society.

lea omd. áitojuvvon go dat oarjemáilmii oainnu mielde ii leat etihkalaččat dohkálaš vuohki bivdit rievssahiid. Seamma guoská gazirdanniibbi geavaheapmái ja bohccuid njuovvamii, go árbevirolaš niskádeapmi ja njuovvanvuogit eai oro dohkálaččat oarjemáilmii elliidgáhttejeddjiid ja EO-gáibádusaid ektui. Árbevirolaš ealáhusaid ektui lea dárbu obbalaš láhkariעדadusaide, mas ferte heivehit davviriikkaid elliidsuodjaluslágaid ja ealáhuslágaid vai dat buorebut suodjalivčče sámi ealáhusaid ja vieruid.

Berre go buhtadit ja ránggáštít lobihis geavaheami?

Otná oarjemáilmii pateantaortnet addá fitnodagaide vuoigatvuođa dinet fuomášumiiguin mat soitet vuolgán eamiálbmoga árbevirolaš máhtus. Dáinna lágiin eai oáččo álgoomasteaddjit (eamialbmot) maidege. Ruđalaš bealli ii leat leamaš válđoáššin sámiid gaskkas, vaikko lea leamaš guhká jo sáhka das ahte galggašii hehttet ahte earát buvttađiđgohtet sámiduodjelágan gálvvuid. Dákkár buvttađeapmi njiedjada albma duođi hattiid ja lea áittan maid duođi árvui.

Okta válđojurdagiin Sámekonvenšuvnna evttohusas lea ahte galgá buhttet jus vierroolbmot geavahit sámi kultuvrra gávppálaččat. Dát ii mielddisbuvtte ahte sámit sáhttet áibbas hehttet dákkár geavaheami, muhto sámiide galgá boahit fas juoga ruovttoluotta go sin árbevierut geavahuvvojit gávppašeami oktavuodas. Sámit galget maid ieža beassat váikkuhit dáidda doaimmaide, ja jurdda lea várra ahte sámit ovttasráđiid olggobeale olbmuiguin ja fitnodagaiguin galget gávnnahit čovdosiid. Dáinna lágiin sáhtta hehttet ahte gákti geavahuvvo unohasat. Konvenšuvnna evttohus ii evttot ahte olggobeale olbmot eai galgga beassat geavahit sámi buktagiid ja sámi

jakt og fangsttradisjoner i konkurranse med annen virksomhet. Det har vært lite kjennskap til samiske rettsoppfatninger i de nordiske domstolene. Ofte trues samiske sedvaner av ulike EU direktiv. Snarefangst på ryper er et eksempel. Slik fangst er truet av forbud fordi snarefangst oppfattes en uetisk fangsmåte etter vestlige verdier. Samme gjelder bruken av krumkniv ved avliving av rein og andre dyr, heller ikke slike metoder anses som forsvarlige etter vestlig dyrevernlovgivning eller etter EU-retten. Det er behov for en helhetlig gjennomgang av nordisk lovgivning for å sikre at tradisjonelle samiske næringsformer og høstingsmetoder ikke går tapt på grunn av forbud som er basert på mangelfull kjennskap til tradisjonenes begrunnelse og faktum for øvrig.

Bør samene få en del av utbyttet ved bruk av deres kunnskap – og hvordan hindre misbruk?

Det vestlige patentsystemet gir virksomheter muligheten til å tjene godt på tradisjonell kunnskap i en kommersiell sammenheng. De opprinnelige «eierne» av kunnskapen får sjelden innflytelse over bruken av kunnskapen, ei heller noen kompensasjon. For samene har ikke de økonomiske aspektene vært det viktigste, selv om det lenge har vært snakk om at man burde få istand ordninger som hindrer ulovlig bruk av samiske kulturelle uttrykk. Slikt misbruk kan føre til vanskeligheter i omsetningen av tradisjonell duodji.

Et av hovedprinsippene i artikkel 31 i Samekonvensjonsutkastet er at samene skal få en rimelig del av utbyttet når andre benytter samisk kultur i kommersielle sammenhenger. Dette innebærer ikke at samene skal

Today, no national or international rules exist to prevent misuse of traditional Sami knowledge. The Patent Act is not applicable, and the situation has often been such that the law has defended those who have misused indigenous traditional expressions and prevented indigenous peoples from receiving a fair share of the revenue arising from commercialization of their knowledge. There are also examples showing that non-indigenous activities use trademarks that give the impression that the product originates from indigenous people, thereby making good money by fooling customers into buying fake items that they believe are made by indigenous craftsmen. The Samis must themselves decide how they want to see their traditional knowledge managed. It is also important to support local initiatives that would preserve traditional knowledge. The various Sami Parliaments should support such projects. The need for documentation is most urgent within the fields of traditional harvesting methods such as hunting and fishing. Today, such traditional exploitation of natural resources is threatened because there is no legislative protection of these traditions. Neither does the draft Sami Convention contain any proposal for the protection of Sami hunting and fishing traditions in competition with other activity. There has been little knowledge of the Sami interpretation of legal systems in the Nordic courts, and Sami customs are often threatened by prohibitive measures arising from EU directives. Snaring of ptarmigan is an example of this. This hunting method is now being threatened because snaring is perceived as an unethical hunting practice according to Western standards. The same is true with the slanting knife used to kill reindeer and other animals; this practice is not justifiable under Western animal protection legislation or the EU law. There is a need for an overall

árbevirolaš biktasiid jnv. lobi haga, dat beare addá sámiide oasi sisaboadus ja váikkuhanvejolašvuoda. Dát suodjalus eaktuda ahte stáhtat vuos geatnegahttit priváhta fitnodagaid ja ovttaskas olbmuid ovttasbargat sápmelaččaiguin, ja dat eaktuda vel lassin ahte lágat fertejit rievdaduvvot vai sámiid hálddašanvuogatvuoha árbevirolaš máhtu badjel nannejuvvo lágaid bokte. Livččii leamaš vuogas jus konvenšuvdnaevttohusas livčče evttohan ahte olggobeale fitnodagat galget jearrat lobi omd. Sámedikkis ovdal beasaše geavahit sámi buktagiid.

Lea oalle čielggas ahte ferte ásahuvvot sierra buhtadusortnet man vuodul geatnegahttojti vierrásat geat lobiheamet geavahit árbevirolaš máhtu máksit geavaheami ja vahága ovddas. Dákkár buhtadus sáhtášii áinnas sierra fondii máksojuvvot, mii fas sáhtášii geavahuvvot árbevirolaš máhtu gáhttemii. Muhto ferte čielggaduvvot gosa buhtadus galgá máksojuvvot, ja makkár doaimmaide dat ruhta berrešii addojuvvot.

Vuoignaduodjelágat eai galgga dušše nannet oamastanvuogatvuoda vuoigneduodjái, muhto oamastanvuogatvuoha galgá addit sihkarvuoda álbmogii ja movttiidahttit čállit, lávlut, juoigat ja earaládje ovddidit sámi kultuvrra. Jus lágaid heivehivčče sámi árgabeaivválaš dillái, de dat sáhtáše leat hui ávkálaččat sámi kultuvrra ovddideami ektui. Muhto dájvá ii leat doarvái beare lága bokte suodjalit. Báikegottit ja olles Sápmi ferte mearridit gii galgá «oamastit» árbevirolaš máhtu? Iifal dainna lágiin ahte ovttaskas olmmoš oamastišgoahatá oktasaš máhtuid, muhto ferte čielggaduvvot geas galgá lobi jearrat go áigu sámi árbevirolaš máhtus ávkki atnit eará guovlluin ja ođđa áigásaš oktavuodain? Ja gii galgá daid dieduid ja máhtu duodaštit, hálddašit ja mot sáhtášii buhtadusa juogadit?

kunne forby slik bruk, men samene skal få noe tilbake som «plaster på såret» når deres kultur blir brukt slik. Samene skal også kunne påvirke slik virksomhet, og i samråd med de utenforstående personene eller virksomhetene finne frem til rimelige løsninger. Slik kan man unngå at samiske klesdrakter misbrukes eller fremstilles på en respektløs måte. Konvensjonen hindrer ikke at utenforstående benytter samisk kultur eller tradisjonell kunnskap selv uten tillatelse. Forslaget gir kun en rett til en rimelig del av utbyttet og muligheter for å påvirke hvordan slik kunnskap eller de kulturelle uttrykkene benyttes. En forutsetning for at dette skal fungere, er at statene må forplikte private virksomheter å samarbeide med samiske representanter, den sier ingenting om hvem som eventuelt skal representere samiske interesser. I tillegg kreves det også lovendringer som gir samene forvaltningsretten over egen tradisjonell kunnskap. Etter min mening burde samekonvensjonen også inneholdt et forbud mot misbruk av tradisjonell kunnskap, og et krav om at de som skal bruke samisk kultur i kommersielle sammenhenger f.eks må innhente et forhåndssamtykke fra Sametingene.

Det bør etableres egne ordninger som forplikter utenforstående å tilbakeføre en del av utbyttet ved salg av gjenstander hvor samisk kulturuttrykk er brukt. Slik kompensasjon burde betales inn i et fond, og midlene bør brukes til å beskytte og bevare samenes tradisjonelle kunnskap og kulturelle uttrykk. Det må avklares hvor den økonomiske kompensasjonen skal betales, og til hvilke tiltak disse midlene skal benyttes.

Opphavsretten skal ikke bare beskytte eiendomsretten til åndsverket, men den skal også sikre samfunnets interesser og opp-

review of Nordic legislation to ensure that traditional Sami industries and harvesting practices do not become extinct because of prohibitions that are based on a lack of knowledge of the bases for the traditions and facts otherwise.

Should the Samis receive a share of the dividends arising from the use of their knowledge – and how can misuse be prevented? Western patent systems give businesses the opportunity to benefit financially from traditional knowledge used in a commercial context. The original “owners” of the knowledge seldom have influence over use of the knowledge, nor do they receive any revenue from such use. To the Samis, the economic aspects have not been the most important, although there have long been discussions on the need to establish procedures that prevent misuse of Sami cultural expressions. This misuse can lead to difficulties in the sale of traditional duodji.

One of the main principles in Article 31 of the draft Sami Convention is that the Samis will receive a reasonable share of the revenues arising from others using Sami culture in commercial contexts. This does not mean that the Samis should have the right to prohibit such use, but when Sami culture is used in this manner, the Samis should get something back “by way of consolation” for the use. The Samis should also be able to influence this kind of use, and through negotiations with outsiders, persons or enterprises, to find reasonable solutions. This way, it will be possible to avoid misuse or production of Sami clothing in a disrespectful manner. The draft Convention does prevent outsiders from using Sami culture or traditional knowledge, even without consent. The proposal only gives the right to a reasonable share of the revenues and the opportunity to influence how this

© Min Áigi

Venor OS lea sámi fitnodat Guovdageainnus mii vuovdá sihke lávvuid mat leat árbevirolaš máhtu vuodul ráhkaduvvon, ja ođđamállet gođiid ja lávvuid. Dál leat maiddái davviriikkalaš fitnodagat álgán ráhkadišgoahtit »lávvuid» sámi árbevirolaš máhtu vuodul. Jearaldat lea ahte galget go sámi ja eará fitnodagat seamma njuolggadusaid čuovvut boahtteáiggis go vuovdigohtet gálvvuid mat ráhkaduvvojit sámi árbevirolaš vuogi vuodul?

Venor AS er en samisk bedrift i Kautokeino som selger både lavvoer som er laget etter tradisjonell modell og moderne lavvoer og gammer. Nå har også andre, norske firmaer begynt å lage moderne lavvoer, basert på samiske tradisjonelle modeller. Spørsmålet er om samiske og andre firmaer som ønsker å benytte tradisjonell kunnskap kommersielt i fremtiden får retningslinjer å forholde seg til når de kal utnytte og videreutvikle produkter basert på kollektiv «knowledge» eller viten?

Venor AS is a Sami company in Kautokeino marketing both lávvus made according to traditional models and modern lávvus and goahtis (family tipis and turf huts). Other Norwegian companies and small businesses also make lávvus based on traditional models. The question is whether the Samis or other firms that want to use traditional knowledge commercially in the future are given guidelines they can adhere to when they want to utilize and develop merchandise based on collective "knowledge" or competence for this purpose.

Váldogažaldat lea makkár oasis sámiid oktasaš árbevirolaš máhtus lea Sámi álbmoga oktasaš árbi ja gulaše álbmogii ollislaččat hálddašit ja guđe oasis leat báikkálaččat ja vaikko siidda, soga ja bearraša dásis. Lea dieđusge nu ahte eamiálbmogiid gaskkas maid soaitá muhtun gii lea álggos fuomášan juoidá, muhto dát olmmoš ii soaitte dovddus dahje son lea jápmán nu áigá ahte eai gávdno šat mañisboahttit sus. Fuomášupmi sáhtta dasto šaddan oassin sámi oktasaš máhtus, ja nu leage jávkan «álgo-oamasteaddji» nam-

muntre folk til å skrive, synge, joike og på andre måter oppmuntre til aktiviteter. Hvis lovgivningen hadde blitt tilpasset samiske forhold, så kunne den bidratt til en styrking og utvikling av samisk kultur. Men lovgivning i seg selv er ikke tilstrekkelig. Lokalsamfunn og Sápmi som helhet må bestemme hvordan man skal forvalte samisk tradisjonell kunnskap i fremtiden og hvordan «eierskapet» til slik kunnskap skal løses. Det bør fortsatt være slik at kollektiv kunnskap skal forvaltes og eies kollektivt, men det må

knowledge or the cultural expressions are being used. In order for this to work, the states must require that private businesses collaborate with Sami representatives, but it says nothing about who should represent Sami interests. The Sami Convention should also contain a prohibition against misuse of traditional knowledge, and a requirement that those who are going to use Sami culture in commercial contexts, for example, must obtain prior consent from the Sami Parliaments.

Special compensation schemes should be established that oblige outsiders to return a share of the revenues from trading of objects where Sami cultural expressions have been used. This compensation should be paid into a fund, and the money should be earmarked for use in protecting and preserving traditional Sami knowledge and cultural expression. It is necessary to clarify where the economic compensation will be placed and for what initiatives the money will be used.

The copyright must not merely protect an ownership right to intellectual achievements, but it must also safeguard the interests of society and encourage people to write, sing and yoik and in other ways encourage activities. If the legislation were accommodated to the Sami conditions, it could contribute to the enhancement and development of the Sami culture. Legislation alone, however, is not enough. Local communities and Sápmi as a whole must decide how traditional Sami knowledge should be managed in the future, and how the "ownership" to this knowledge should be settled. The collective knowledge should remain under mutual management and ownership, but it must be made clear how consent should be granted and who should be in charge of granting permission to use

ma. Buhtadus diedusge ii olat álo rievttis olbmo go lea sáhka eamiálbmogiid máhtu birra, muhto buhtadus sáhtáši lihká ávkin álgo-oamasteaddji álbmogii ja su kultuvrii.

Ferte sihke láchkaaddái ja muđuige riikkaid njunnošiid čilget mot dálá lágat eai heive sámi árbevirolaš máhtu gáhttemii. Hástallussan lea mot mii galgat nanusmahttit ja sihkkarastit vuoiggalaš gávppašemi, vai sámi duodji ja duodjeminstarat, musihkka, luodit, ja eará árbevirolaš ovdanbuktimat eai geavahuvvobiheamet. Sámekonvenšuvnna evttohus lea álgu, muhto dat ii čoavdde buot beliid. Márkanfievrridanlágaid ja vuoignaduodjelágaid bokte sáhtta hehttet ahte olggobeale olbmot ovdanbidjet buktagiid sámi duoji namas, go sápmelaččat eai leat ráhkadan daid. Diehttelas ferte maid beassat diggái doalvut áššiid mat gusket vuoignadujiide. Sis-Finnmárkkus Norgga bealde berrešedje buot dákkáraš áššit gieđahallojuvvot Sis-Finnmárkku Diggegottis gos leat sámegeielat duopmárat, geat maid galget dovdat sámi árbevieruid. Eará guovlluin Sámis berreše geavahit áššedovdiid (duojáriid, juigiid jnv.) go gieđahallet dákkáraš áššiid – áinnas áššedovdiid mat gullet seamma guvlui gos ášši lea vuolggahuvvon, amaset boasttuipmárdusaid gilvvit dáčča ja láddelaš duopmáriidda.

Loahpahus

Čáldettiin dán čállosa, de lean bealistan easka fuomášan man hearkkes dilis min árbediedut duođai leat. Eanas diedut leat jo čuvvon min vuorrasit olbmuid hávdái, ja daid eat sáhte šat mangeládje duodaštit ja seailuhit. Árbevirolaš máhttu mii fievreduvvo nuorabuidda njálmálaččat, fertege jodánit duođaštuvvot čálalaččat vai ii oalát jávkka, mis ii leat dilli vuordit dassá go eanetlogu servodat álgá áddegoahtit mas dás lea sáhka.

avklares hvordan og hvem som skal kunne gi samtykke til bruk av samisk kultur i ulike sammenhenger. Det må altså avklares hvordan slike kunnskaper og uttrykk skal dokumentes, forvaltes, kompenseres, fordeles og tilbakeføres.

Hva innebærer det at tradisjonell kunnskap hører til eller «eies» av samene som et kollektiv? Først må man finne ut hvilke deler av den tradisjonelle kunnskapen som hører til samene som folk og som burde forvaltes av et dertil egnet organ. Deretter må man se hvilke deler av kunnskapen og uttrykkene er lokale eller til og med kan stamme fra en enkel familie eller en mindre gruppe mennesker, en siida, en storfamilie eller en slekt. Både spørsmålet om hvem som har retten til visse uttrykk og spørsmålet om hvem som skal forvalte og opptre som forvaltere av kunnskapen må derfor ses på fra ulike nivåer. Det kan ikke utelukkes at det blant urfolk også er kunnskap og oppfinnelser som kan føres tilbake til en enkeltperson, men som oftest er det vanskelig å bevise hvem som er den rette opphavsperson. Men hensynet bak en ordning med kompensasjon er da heller ikke primært å kompensere for det opprinnelige åndsverket.

Det er viktig at virkelighetsbeskrivelser av situasjonen for samisk kultur når frem til lovgiver, herunder beskrivelser av hvorfor dagens lovgivning ikke er tilstrekkelig. Det er en stor utfordring å finne ut av hvordan man best mulig kan sikre rettferdig handel, slik at samisk duodji og håndverk, mønster, musikk, joik, og andre tradisjonelle kulturelle uttrykk ikke misbrukes. Samekonvensjonsutkastet vil være en god begynnelse selv om den ikke løser alle problemene. Gjennom markedsførings- og åndsverkslovgivning kan man hindre utenforstående i å fremstille sine varer som om de var samiske. Domstolene er selvfølgelig

Sami culture in different contexts. How this competence and these expressions should be documented, managed, compensated, distributed and returned must also be settled.

What does it mean that traditional knowledge belongs to or “is owned” collectively by the Samis? First, one must find out which parts of traditional knowledge belong to the Samis as a people and, as such, should be managed by an appropriate agency. Next, one must find out which parts of the knowledge and expressions are local or may even originate from one single family, a small group of individuals, the previously described siida, an extended family or from a clan (relatives). Both the question of who has the right to certain expressions and the question of who should manage and be the manager of the knowledge must be considered from different levels. One cannot rule out that also among indigenous peoples, knowledge and inventions exist that could be traced back to a single individual, but usually it is very difficult to prove who is the true originator. But then the intention behind a scheme with compensation is not primarily to compensate for the original intellectual achievement.

It is important that factual descriptions of the situation regarding Sami culture reach the lawmakers, including an explanation of why current legislation does not provide a satisfactory defense. It is a great challenge to find out how one can best ensure fair trade in order to avoid misuse of Sami duodji, patterns, designs, music, songs and other traditional cultural expressions. The draft Sami Convention will be a good beginning, even though it does not solve all the problems. Through the Marketing Act and the Copyright Act, outsiders may be prevented from offering their merchandise as

Vuorrasit olbmuid máhttu – bajásšaddi buolvvaid divrras árbi. Nils Ánte I. Hetta gullá guovtti sámi guvlui, Guovdageidnui Norgga bealde ja Gárasavvonii Ruoŋa bealde ja čuččoda dá iežas áhku guoktá gaskkas rihppabeaivve. Son gudnijahttá eatnis beale gárvodanvieruid go sus lea Gárasavvongákti badjelis.

De eldres kunnskap- de oppvoksende generasjoners dyrebare arv. Nils Ánte Isaksson Hetta hører til to samiske områder, Guovdageidnu/Kautokeino på norsk side og Gárasavvon/Karesuando på svensk side av Sápmi. Her står han sammen med sine to bestemødre på sin konfirmasjonsdag. Han er ikledd en samedrakt fra hans mors område (Karesuando) og følger dermed tradisjonene og klesskikkene til sin mors slekt.

Knowledge of the elders – the precious heritage of the growing generations. Nils Ánte Isaksson Hetta has family ties to two Sami regions, Kautokeino on the Norwegian side and Karesuando on Swedish side of Sápmi. Here, standing together with his two grandmothers on his confirmation day. He is wearing a Sami costume originating from his mother's area (Karesuando), and he then follows the traditions and clothing customs of his mother's relatives.

Vuoignaduodjerievtti čállosat ja olles riektevuogádat leat čadnon dan árgabeaivválaš dillái maid čálli ja láhkaaddi ieš dovda buoremusat. Oarjemáilmmis leat vuoignaduodjelágat hui sullasaččat, ja dat čájeha ahte oarjemáilmmi riikkain lea oalle seamma jurddašánmálla, árvvut ja kultuvrralaš duogáš. Danin leatge dát lágat ja láhkaásahusat heivehuvvon oarjemáilmmi eanetlogu álbmogiid dárbbuide, iigefal unnitlogu dahje eamiálbmogiid dárbbuide. Jus sámiiid ja riikka eiseválddiid gaskasaš gulahallan buorránivččii, de livčče vejolašvuodát rievdadit vuoignaduodjevuogádaga nu ahte dat maid suodjalivččii árbevirolaš máhtu, ja ásahivččii vuogas hálddašánmáliid sámi álbmoga oktasaš máhttui mas sámiiid ieža beasaše máhtuid hálddašeaddjin. Sámekonvenšuvnna evttohus addá doaivaga ahte dilli buorránivččii.

også en arena for løsning av konflikter om bruk av tradisjonell kunnskap. På norsk side kunne man tenke seg at alle saker om ulovlig bruk av samisk kunnskap eller tvister om bruken av og retten til samiske kulturuttrykk, legges til Indre- Finnmark Tingrett, hvor de samisktalende dommerne forutsettes å ha særlig samisk kulturkompetanse. I andre områder av Sápmi burde man benytte sakkyndige, f.eks duodjiutøvere, joikere mv. ved behandling av slike saker. Bruk av sakkyndige forutsetter at man bruker sakkyndige som hører til samme område hvor saken hører hjemme, slik at man sikrer seg at de sakkyndige faktisk kjenner til de lokale sedvanene og rettsoppfatningene i det aktuelle området.

though it were genuine Sami. The courts, of course, are also an arena for solving conflicts concerning use of traditional knowledge. In Norway, one might imagine that all cases concerning illegal use of Sami traditional knowledge or disputes concerning use of and right to Sami cultural expressions should be handled under the auspices of Inner Finnmark County Court, where the Sami-speaking judges are expected to possess particular competence in Sami culture. In other Sami regions, one should seek assistance from special professionals, such as duojárat, yoikers, etc. in handling cases of this nature. Use of specialists requires that the specialists who are particularly knowledgeable in the same field as the case concerns. Thus, one ensures that the assisting specialists are actually familiar

Árbevirolaš máhtu berre vuhtiiváldit juohke áššis mas lea sáhka doaimmaid birra mat sáhttet čuohtat sámii kultuvrii ja ealáhusaide, go dát máhttu han lea dat mii guoddá olles sámii kultuvrra. Eiseválddiide lea dát lossa ovddasvástádus, ja dat eaktuda ahte sis lea beroštupmi ja ahte sii gudnejahttet sámiiid árbevieruid buot láhkabargguid oktavuodas ja eará doaimmaid oktavuodas mat sáhttet váikkuhit sámii servodateallimii. Erenoamážit berrejit árbevirolaš bealit nannejuvvot lágain mat gusket sámii ealáhusaide, ja sámii árbevirolaš bivdo- ja guolástanvieruide váilu ollislaččat riektesuodjalus. Sámii meahcehálddašánmáhttu berre geavahuvvot go sámii ja eanetloguálbmogat galget ovtta duostut dálkerievdamiid birasgáhttemiin. Eanan- ja áhpehálddašeami oktavuodas livččii stuora ávkin jus sámii beasaše searvat sin máhtuin ođđaaigásaš hálddašanplánemiidda, dat attáši sámii árvvuide maid saji doaimmain mat gusket sin eallinguovlluide ja sin boahhteáigái.

Sámiiid árbevieruid seailuhanbargguin ferte geahččat ášši mángga bealis. Eanas hástalusat leat dieđusge ain báikkálaš dásis, go dát dieđut leat rašimusat. Riikkaidgaskašaš ovdáneapmi eaktuda ahte riikkat ja eamiálbmogat geahččaladdet sihke hálddašan- ja suodjalanvugiid mat sáhtáše heivet árbevirolaš máhttui. Lea ain dárbu čielggadit mot olmmošvuoigatvuođavuogádat sáhttá suddjet eamiálbmogiid oktasaš máhtu. Sámekonvenšuvdna sáhttá šaddat buoren ovdamearkan eará riikkaide, jus dat dohkkehuvvošii dálá sisdoalun. Eamiálbmogiin leat erenoamáš hástalusat go lea sáhka árbevirolaš máhtu seailuheamis, ja eanas váttisvuođat vulget das go eamiálbmogat eai beasa ieža leat fárus hábmemin lágaid mat sáhtáše suddjet sin máhtu ja árbevieruid. Soaittáše gávdnot ovdamearkkat eará eamiálbmogiin geat soitet guhkkelii joavdan dákkár bargguiguin. Leat mánga lossa

Konklusjon

Under arbeidet med denne artikkelen, så gikk det opp for meg hvor sårbar samisk kultur er i forhold til misbruk. Jeg ble også slått av det faktum at mesteparten av vår felles tradisjonelle kunnskap allerede har fulgt våre eldre i graven, og hvor mye av kunnskapen og gamle kulturelle uttrykk slik som eldre joiker har forsvunnet, gått tapt, eller blitt lagret i arkiver i museer rundt omkring uten at samene selv har tilgang til disse kulturskattene. Kunnskap som i dag overføres muntlig fra eldre til yngre, må snarest mulig dokumenteres for fremtiden slik at ikke mer av vår verdifulle kulturarv går tapt. Det samiske samfunn må ta tak i dette og ikke vente til de rettslige instrumentene er på plass og storsamfunnet begynner å forstå omfanget av disse spørsmålene jeg her har forsøkt å skissere.

Opphavsrettslige fremstillinger og det opphavsrettslige systemet er knyttet til den hverdag som forfatteren og lovgiver kjenner. I den vestlige verden er åndsverkslovgivningen svært bygd opp under de samme prinsippene, noe som viser at de vestlige land deler verdier, rettsoppfatninger, kulturelt fellesskap. Derfor er lovgivningen og rettssystemene tilpasset de vestlige lands og majoritetsbefolkningens behov, og ikke minoritetssamfunnenes eller urfolks behov. Ved dialog mellom samiske samfunn og statlige myndigheter, så er det mulig å styrke det opphavsrettslige systemet slik at det også beskytter tradisjonell kunnskap. Kanskje er det mulig å etablere gode forvaltningsløsninger for kollektiv kunnskap og kulturelle uttrykk, slik at samene selv også formelt kunne anerkjennes som de rette forvalterne av denne verdifulle kunnskapen. Samekonvensjonsutkastet gir et håp om et etterlenget vern av den samiske kulturarven for fremtiden.

with local customs and understanding of law in the relevant community.

Conclusion

In the course of writing this paper, I realized how vulnerable Sami culture is in relation to its misuse. I was also stricken by the fact that the majority of our mutual traditional knowledge has been buried together with our elders, and how much of the old knowledge and cultural expressions, such as old yoiks, have disappeared, been lost or are in museum archives all around without the Samis themselves having access to these cultural treasures. Knowledge that is being conveyed verbally from elders to the young today must be documented for the future such that more of our valuable cultural heritage is not lost. The Samis themselves must face this challenge and not wait until the legal instruments are in place and the greater society starts to understand the scope of the problems I have tried to outline herein.

Copyright production and the copyright systems are linked to the everyday that writers and legislators know best. Almost everywhere on the Western Hemisphere, the copyright legislation is built on the same principles, showing that Western countries share values, interpretations of the law and cultural spirit. Therefore, the legislation and court systems are adapted to the needs of the Western countries and the majority populations, and not to the needs of the minority societies or indigenous peoples. By using dialog between the Samis and the state authorities, it is possible to strengthen the copyright system such that it also protects traditional knowledge. Perhaps it would be possible to establish good management solutions for collective knowledge and cultural expressions, such that the Samis themselves could also be formally acknowledged as the rightful managers of

hástalusa sihke riikkaidgaskaččat, davvi-riikkaid eiseválddiide ja sámiide alcceseaset. Ii leat imaš ahte olgomáilmmis eai ovdán dát áššit nu johtilit, go mii eat iežage leat vel duođaštišgoahtán min vuorrasit olbmuid máhtu ja sin ipmárdusaid, vaikko sihkkarit gávdnoše sihke ruđalaš ja eará sorttat doarjja-ortnegat diekkáraš doaimmaide.

Sámekonvenšuvnna vuodđojurdda lea ahte sámi álbmogis lea iešmearridanvuoigatvuohta. Lea lunddolaš ahte vuoigatvuođat árbevirolaš máhtui ja dán máhtu hálddašeapmi leat váldooasit sámiid boahkkevaš iešmearrideamis.

Tradisjonell kunnskap er noe som bør hensyntas i alle saker som berører samisk kultur og samiske levesett, for det er denne kunnskapen som bærer hele den samiske kulturen. Det påligger er tungt ansvar på myndighetene når det gjelder å respektere verdiene som det samiske samfunnet bygger på ved utarbeidelse av lovgivning og ved andre typer avgjørelser som særlig berører samiske samfunn og interesser. Det er behov for styrking av kunnskapene hos lovgiver når det gjelder samiske næringsformer, samisk tradisjonell jakt og fiske bør som et eksempel få rettsvern på linje med reindriften. Eldre samers kunnskaper knyttet til forvaltning av naturressurser bør benyttes når vi nå sammen skal møte utfordringene som klimaendringer i nordområdene forårsaker. I forbindelse med land- og havressursforvaltning ville samenes kunnskaper vært til berikelse for de helhetlige forvaltningsplanene som skal vedtas og er vedtatt. En inkludering av samiske verdier i slike planer som skal ligge til grunn for forvaltning av samenes tradisjonelle områder, ville bidra til å anerkjenne samenes tilhørighet til disse områdene.

Arbeidet med vern av samisk tradisjonell kunnskap må angripes fra flere vinkler. De største utfordringene ligger på lokalt nivå, da det er lokalkunnskapene som er mest sårbare ift. misbruk. Den internasjonale utviklingen forutsetter at statene urfolk finner frem til både vernetiltak og forvaltningsmodeller som de facto kan beskytte urfolks kollektive kunnskap. Spørsmålet om menneskerettighetene kan beskytte tradisjonell kunnskap må utredes videre. Samekonvensjonen kan være et godt eksempel for andre land. Urfolk selv står foran en utfordrende periode i utviklingen av urfolks rettigheter. De fleste vanskeligheter oppstår allerede under utformingen av lovgivning, urfolk blir svært sjelden tatt med under utarbeidelse av lovgivning som vil berøre dem

this valuable knowledge. The draft Sami Convention gives hope to a long-awaited protection of the Sami cultural heritage for the future.

Traditional knowledge should be considered in all cases concerning Sami culture and Sami lifestyles because this knowledge is the bearer of all the Sami culture. The authorities have a heavy responsibility with regard to respecting the values the Sami culture is built upon when preparing legislation and other decisions that particularly affect Sami communities and interests. There is a need to strengthen lawmakers' competence concerning Sami livelihoods and industries. Sami traditional hunting and fishing, for example, should receive legal protection in line with reindeer husbandry. The knowledge of elder Samis elders' concerning management of natural resources should be applied when we now together will meet the challenges brought about by climate changes in the North. In management of land and sea resources, Sami competence would enrich the overall management plans, some being currently tabled, others already approved. An inclusion of Sami values in plans that are to be the foundation for the management of Sami traditional lands, would contribute to an acknowledgement of the Samis' belonging to these land areas.

The work to protect Sami traditional knowledge must be assessed from several angles. The greatest challenges are at the local level because the local competence is most vulnerable when it comes to misuse. The international development requires that the states develop protective measures and management models that will de facto protect indigenous peoples' collective knowledge. The question of whether human rights could protect traditional knowledge must be looked into further. The Sami Convention

på en direkte måte, og som kunne vernet om deres kultur. Det er behov for økt informasjon om hvordan slike saker håndteres i andre land, kanskje finnes det andre stater som er kommet lenger i arbeidet med å sikre urfolks kunnskap? Det er et paradoks at samene som et av de mest progressive urfolk med hensyn til rettighetsutvikling, ikke har prioritert arbeidet med å dokumentere verdifull kunnskap som våre eldre besitter. Dette til tross for at det antakelig finnes finansieringsmuligheter for slike prosjekter. Samekonvensjonen slår fast at samene har en rett til selvbestemmelse. Retten til samenes tradisjonelle kunnskap og forvaltningen av slik kunnskap og samiske kulturelle uttrykk er soleklare eksempler på områder som samene selv bør få bestemme over også i fremtiden.

can be a good example for other countries. Indigenous peoples are facing a challenging period in the development of indigenous rights. Most of the difficulties already appear during the formulation of the legislation; indigenous peoples are seldom included during the preparation of legislation that will directly affect them and which could have protected their cultures. Further, there is also a need for increased information about how these questions are dealt with in other countries; perhaps there are other states that have progressed further in the works to secure indigenous knowledge. It is paradoxical that the Samis, as one of the most progressive indigenous peoples with regard to development of human rights, have not prioritized the work to document valuable knowledge held by our elders despite the fact that there are probably financing possibilities for such projects. The Sami Convention states that the Samis have the right to self-determination. The right to access traditional Sami knowledge and management of such knowledge and Sami cultural expressions are obvious examples of areas that the Samis themselves should manage also in the future.

Translated by Nils Ole Gaup.

Girjjálašvuohta ja referánsat

- Litteratur og referanser
- Literature and reference

Čállosat skandinaviagielaide ja sámegillii:
Skriftlige kilder:
Written sources:

ANDERSEN, SVANHILD (DOAIM.), *Samiske landskap og Agenda 21, Kultur, næring, miljøvern og demokrati*, Dieđut nr. 1/ 2002, Sámi Instituhitta, Guovdageaidnu.

JOKS, SOLVEIG, *Boazosámi nissonolbmot. Guovddážiis báike- ja siiddadoalus muhto vajálduvvon almmolaččat*. Dieđut nr. 5/2001, Sámi Instituhitta, Guovdageaidnu.

KOKTVEDGAARD, MOGENS, *Domstolenes rolle i immaterialrettsaker*, Carsten Smith ávvočállosis »Rettsteori og rettsliv», s. 505 ja das viidáseappot, Oslo 2002.

LASSEN, BIRGER STUEVOLD, *Om opphavsrett til joik*, Vennebog til Mogens Koktvedgaard girjjis, Stockholm, 1993.

NOROGGA BEALE SÁMEDIKKI PLÁNA 2002–2005.

SARA, MIKKEL NILS, *Reinen – et gode fra vinden. Reindriftens tilpasningsformer i Kautokeino*, Davvi Girji, 2001.

SMITH; CARSTEN, *Ávvočálus, Rettsteori og rettsliv*, Oslo 2002.

SOLEM, ERIK, *Lappiske rettsstudier*, Universitetsforlaget 1970.

TORVUND, OLAV, *Opphavsrett – en introduksjon, gávdno dán interneahhtasiiddus: <http://www.torvund.net/artikler/art-opphav.asp#Innledning>* (25.01.2006).

Engelasgielat čállosat:
Engelske kilder:
Sources in English:

BRUSH, S.B and STABINSKY D.(EDS), *Valuing Local Knowledge: Indigenous Peoples and Intellectual Property Rights*, 1996, Island Press, Washington DC.

GADGIL, MADHAV, BERKES, FIKRET and FOLKE, CARL, *Indigenous Knowledge for Biodiversity Conservation*. *Ambio*, vol. 22, no.2–3, 151–156 s.

GREAVES, T. (ED.) *Intellectual Property Rights of Indigenous Peoples: A Sourcebook*, 1994.

MEYER, ANJA, *International Law and Human Rights: Towards the Explicit Recognition of Traditional Knowledge*. *Review of European Community & International Environmental Law*. Vol. 10, no.1, 37–46 s.

POSEY D. and DUTFIELD G., *Beyond Intellectual Property: Toward Traditional Resource Rights for Indigenous Peoples and Local Communities*, 1996, International Development Research Centre and WWF.

Lágat ja riikkaidgaskasaš šiehtadusat
Norgalaš láhka:
Lover og internasjonale avtaler
Norsk lov:
Laws and international agreements:
Norwegian law:

LOV 12. MAI 1961 NR. 02, Lov om opphavsrett til åndsverk m.v. (Åndsverkloven).

Riikkaidgaskasaš šiehtadusat:
Internasjonale avtaler:
International agreements:

DAVVIRIKKALAŠSÁMEKONVENŠUVDNA, *evttohus ovdanbiddjon Helssegis skábmamánu 16. beaivve 2005*.

DRAFT UNITED NATIONS DECLARATION ON THE RIGHTS OF INDIGENOUS PEOPLES, *adopted by the Sub-Commission on Prevention of Discrimination and Protection of Minorities on 26 August 1994*.

UNESCO CONVENTION FOR THE SAFEGUARDING OF THE INTANGIBLE CULTURAL HERITAGE, *adopted by the thirty-second session of the UNESCO General Conference on 17 October 2003*.